

2. Romové

Obsah

119	CÍLE
120	PŘEDSUDKY VŮČI ROMŮM
126	<i>CO JE TO PŘEDSUDEK?</i>
129	<i>CO JE A CO NENÍ RASISMUS?</i>
134	<i>MENTÁLNÍ OBRAZ ROMŮ</i>
139	<i>STRACH Z NEZNÁMÝCH</i>
143	<i>HRA NA ETNOLOGA ANEB MĚŘÍME STEJNÝM METREM?</i>
146	TRADIČNÍ ROMSKÁ SPOLEČNOST, PŘÍČINY A DŮSLEDKY JEJÍHO ROZPADU
160	<i>CO PŘINESL ROMŮM ZÁVĚR 20. STOLETÍ V ČESKÉ REPUBLICE</i>
162	<i>HÁDANKY</i>
166	<i>MOUDRÁ SLOVA</i>
169	ROMOVÉ V GHETTECH
172	ROMOVÉ A SČÍTÁNÍ LIDU
181	<i>JAK DOPADLO SČÍTÁNÍ LIDU?</i>
185	<i>CO SE DOZVÍME Z TEXTU?</i>
189	<i>JAK MĚ VZALI DO SOUPISU</i>
191	PŮVOD NÁZVŮ ROM – CIKÁN
199	VZDĚLÁVÁNÍ ROMŮ V ČR
206	<i>PROBLÉMOVÉ DĚTI?</i>
208	ROMOVÉ A EMIGRACE
219	<i>POSTOJ POLITIKŮ K EMIGRACI ROMŮ</i>
223	<i>ODVOLACÍ ŘÍZENÍ</i>
231	LITERATURA K TÉMATU

Cíle

---

studenti:

- znají základní údaje o Romech v ČR v minulosti a současnosti
- rámcově znají strukturu romské společnosti a některá specifika romské kultury
- jsou schopni odhalit předsudky vůči Romům a racionálně je vyvracet
- uvědomují si nutnost vnímat problémy v komunikaci a soužití mezi majoritou a Romy racionálně, na základě znalostí, nedopouštět se generalizací
- zaujmají tolerantní postoj vůči Romům, dokážou jej formulovat a obhájit

Předsudky vůči Romům

Každá etnokulturní pospolitost má svou specifickou komunikační symboliku, jazyk a kulturní zvyklosti, které po generace vyvíjí, pozměňuje, doplňuje a tříbí proto, aby se její příslušníci mezi sebou vzájemně dorozuměli. Nedorozumění je zdrojem konfliktů. Člověk touží po míru, harmonii, po štěstí. Přejeme si – měj se hezky, štěstí, zdraví. Romové si přejí *t'aves sasto the bachtalo* – ať jsi zdravý a šťastný.

Člověk se od narození kultuře učí. Napodobuje to, co je ukazováno, zvyká si, což je primární, základní způsob učení se. Učení teoretické pak dále zvyklosti vysvětluje, zdůvodňuje, ideologizuje. Jedním z aspektů mnohorozměrného jevu kultury, charakter procesu, jakým si ji jedinec osvojuje a jakým se ona v něm upevňuje, je zvyk – stereotyp.

Setkají-li se dvě etnokulturní společenství, střetávají se zároveň dva rozsáhlé, strukturálně propojené soubory odlišných zvyků. Každé společenství jako celek, ale i každý jednotlivec je více či méně svým kulturním stereotypem, svými zvyklostmi determinován, omezen. Svléci železnou košili zvyku je obtížné, nebezpečné. Co si obleču místo ní? Co mě bude chránit? Nejde o to se přizpůsobit tomu druhému, ale přivyknout představě, že to „jiné“ má stejné právo na existenci jako to „moje“. Za různými tvary je ukryta jednota, zdánlivě nesrozumitelné odlišnosti vyvěrají z jedné podstaty.

Podstatou neochoty a neschopnosti komunikovat s „odlišností“ je strach o vlastní ego, vlastní prostor. Vystoupit z naučeného stereotypu znamená vynaložit velké úsilí volní, emocionální i inteligenční a nahlédnout, že do prostoru pro „my“ patří také „oni“. Podléhá-li člověk negativním stereotypům vůči „těm jiným“, aniž by své předsudky usměrnil tím, co je v něm humánního, pak už první pohled na odlišnost v něm vzbuzuje negativní reakci: nejistotu, strach, podezření, agresi. Drobný psychologicko-etnologický důkaz můžeme najít v odlišném pojetí obecné víry v uhranutí: zatímco Češi věřili (nebo věří), že uhrančivé oči jsou černé, Indové věří, že uhranutí je způsobeno očima modrýma, jedná se tedy o pověru, že „zlo“ vzhází z toho, co je jiné, odlišné.

Neochota a neschopnost se navzájem posilují a nabývají tvaru neústupnosti, která vede k agresi, ke konfliktům, k tragédiím osobním i kolektivním, což je obzvlášť nebezpečné, je-li odlišnost etnokulturní minority podtržena odlišným antropologickým typem (barvou pleti).

Nejprimitivnější reakce na odlišnost toho druhého je nemít jej na společném území. Společné území považuje většinou ten silnější za své. Silnější bývá obvykle ten početnější. V dějinách nezáleželo na tom, kdo na společné území přišel dříve, zda mocenská většina nebo menšina, dokladem mohou být dějiny osidlování (či podmaňování) Ameriky a Austrálie.

Nejdrastičtější způsob, jak odstranit nositele etnokulturní odlišnosti ze společného území, je genocida. Další primitivní reakcí na odlišnost etnokulturní menšiny je snaha o její vyhnání ze společného území, nebo jí na onom území vymezit uzavřené enklávy, ghetta.

Předsudky vůči Romům

Dalším modelem, jimž majorita reaguje na odlišnost minorit, je pokus o její asimilaci – přizpůsobení, převýchovu, pokus o zbavení jí její vlastní svébytnosti, její odlišné komunikační symboliky, kultury, jazyka. Zcela samozřejmě se předpokládá, že Romové, stejně jako příslušníci jiných etnokulturních minorit na světě, se s majoritou budou dorozumívat jejím jazykem, skrze který snáze dosáhnou ekonomických a sociálních hodnot. Proto jim majoritní jazyk a kultura nemohou být cizí, zároveň jim ovšem nemusí být vlastní. Vlastními se nestali ani v situaci, kdy asimilační mechanismy násilně či nenápadně narušovaly funkční struktury kultury této bilingvní a biculturní menšiny. Destrukce nemůže naplnit gádžovský sektor biculturní romské osobnosti plnohodnotnými komunikačními mechanismy. Ty se vyvíjejí postupně, kontinuálně, v průběhu mnoha generací. Násilná asimilace vrhá mnoho příslušníků minority do kulturního, jazykového, etického vakua. V podstatě působí jako kriminogenní faktor. Oslabuje humanizující faktory minoritní kultury a není schopna je plnohodnotně nahradit humanizujícími faktory kultury majoritní. K obtížím a nedorozuměním v interkulturní komunikaci, při níž je jeden z partnerů nucen mluvit jazykem ne-vlastním v ne-vlastních komunikačních situacích, patří „kalkování“ – překládání hloubkové struktury vlastního jazyka a kultury do povrchových struktur cizí komunikační symboliky. Partner, který komunikuje vlastním jazykem a ve vlastních kulturních situacích, je ve výhodě a obvykle si obtíže toho druhého

Předsudky vůči Romům

neuvědomuje, jeho jednání může hodnotit jako chybné nebo dokonce „provokativní“. Možnost neúmyslných nedorozumění v interkulturní komunikaci je třeba mít na paměti a nepodléhat etnocentrickým srovnáním a hodnocením. Neposuzovat Romy jako „nepodařené“ Čechy cikánského původu, ale vnímat je jako Romy.

Romové, podobně jako mnoho menšin na světě sdílejících společné území s etnokulturně a jazykově odlišnou majoritou, jsou často bilingvní a bikulturní. Česká komunikační symbolika jim není cizí, jsou plnoprávními občany tohoto státu. Alespoň by jimi měli být. Nezáleží na tom, že na zdejší území přišli o několik set let později než Češi, evropští přistěhovalci přišli na americký kontinent o mnoho století později než Inuité, Algonkinci, Čirokézové a další původní obyvatelé, a přesto jsou plnoprávními, ne-li více než plnoprávními, občany USA nebo Kanady. Romové jsou však zcela pochybně stále považováni za jakési „hosty“. Bohužel i v odborné literatuře se znovu a znovu užívá pro státy, v nichž Romové žijí, termín „hostitelská země“, „hostitelská populace“. Tento nevykořenitelný etnocentrismus, nadřazenost většinové společnosti, znesnadňuje Romům hluboký průnik do majoritní kultury a jazyka.

(Čerpáno z Hübschmannová, Milena: Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit. Olomouc 1993, s. 6–16.)

Předsudky vůči Romům

Hlavním problémem s předsudky je uvědomit si princip zobecňování a nálepkování, kdy se z určitého Roma stávají všichni Romové. Zobecněné špatné zkušenosti s jedinci, ať se jedná o zkušenosti vlastní, zprostředkované okolím nebo médií, vedou k tomu, že protivníkem pak není žádný konkrétní člověk, ale abstrakce, výtvar bez tváře, shluk pojmů opatřený znaménkem mínus. Člověk si pak nemusí uvědomovat, že tento obraz převzal, že to není jeho vlastní výtvar ani zobecněná vlastní zkušenost.

Předsudky vůči Romům, mnohvrstevně zakořeněné v minulosti, nevyžadují žádné logické zdůvodnění pro své přežití do budoucna. V kultuře, která je nasáklá předsudky, nevymře jejich myšlenkové „bohatství“ z jednoho dne na druhý a samotný jejich původ je těžko odhalitelný.

Romantizující představy o příslušnících různých etnokulturních společenství patří do lidského kulturního povědomí. Přestože jsou často zprostředkovány uměleckým ztvárněním skutečnosti, která má s autentickým světem pramálo společného, mohou se i tyto „romantizující“ představy stát stereotypy, pokud zcela nahradí znalost světa autentického. Díky knížkám Karla Maye má většina Čechů například velmi kladný vztah k indiánům, což je určitě jiné u obyvatel Ameriky a Kanady, jejichž vztah k původním obyvatelům kontinentu je problematický. Součástí českého kulturního povědomí je i romantizující představa o Romech-Cikánech, který přinesla v 19. století díla autorů romantismu.

Alexandr Sergejevič Puškin, jeden z nejznámějších autorů romantismu, ovlivnil pohled dalších literátů na Romy, které nazval „děti svobody“. „Cikánský život“ představoval pro romantiky útěk do svobody v přírodě, bez závazků lidské společnosti, svoboda v bídě se romantikům jevila jako protiklad konvenční společnosti, v níž žili, což je samotné neuspokojovalo. Cikáni slouží jako symbol svobodného, nikde nezakořeněného, putujícího společenství, které nemá žádné povinnosti vůči okolnímu obyvatelstvu, byli spojováni s ideou vášně, lásky, hrdosti, nestálosti apod.

Novela Prospera Mériméa o španělské Cikánce Carmen, která se stala celosvětově známou díky opeře George Bizeta „Carmen“, také velice ovlivnila povědomí evropského a amerického obecnstva o světě Cikánů. Avšak Bizetova hudba je evropsky univerzální a to, co je na ní exotické, není cikánské, ale španělské. Slavný tanec habanera je také španělský. Carmen je tedy spíše Španělka než Cikánka a její druhové španělská spodina.

Předsudky vůči Romům

Stereotypy se stávají velmi nebezpečnými, pokud se objevují v odborných publikacích, což se běžně dělo v minulosti a bohužel se s tím můžeme setkat dodnes. Jako příklad ukázkové generalizace, rasismu a xenofobie (souvisejících ovšem i s dobovým etnocentrismem a nacionalismem Věku Rozumu) můžeme uvést ukázkou z Ottova naučného slovníku, kde nenajdete heslo Rom-Romové, avšak pod heslem Cikáni naleznete následující:

Ottův slovník

[Cikáni] jsou nervosní. V štěstí jásají, v neštěstí si zoufají, v radosti se opíjejí. Rádi se oddávají snění a stávají se mystiky. Jejich filosof John Bunyan (v Anglii za Jakuba II.) je mystik. Jsou opojeni přírodou. Stan jest jejich domovem, opovrhují usedlým životem a jsou oddáni kočovnictví. Jsou uchvázeni horečkou bloudění. Musí mít stále nové, živé, hluboké dojmy. O budoucnost se nestarají, o povinnostech nemají pojmu. Čest je jim cizí a zásadám nerozumějí. Cit jejich jest hluboký, žádost neukojitelná. Jejich bol a vášeň dojmá v hudbě. Poesie je dost jednoduchá; krátké, smutné popěvky, žerty, satiry, povídky. Zpívají a básní zároveň při tanci. Ženy jako tanečnice, muži jako hudebníci prosluli. [Cikáni] mají své pověry, věří ve všeliké duchy a mocnosti přírodní. S kouzly a čarami provozují sice obchod, ale sami jim nejvíce věří. Svých názorů ovšem si nikdy neupravili a není v nich důslednosti. Zevně mají víru svého kraje, ale bez průtahu dají dítě několikrát křtít (k vůli darům od kmotrů), nebo přijmou jinou víru. Mravností muži nevynikají, ženy ještě méně. Zlodějstvím a nepočestností smutně prosluli. Pozoruhodna jest jejich láska k dětem. Práce se štítí. Milují koně a vedou jimi obchod. Jsou těž kováři, zlatníci, uhlíři, kejklíři, medvědáři. Ženy jsou hadačky, kejklířky, lékařky, ve Španělsku baletky a prodavačky, v Rumunsku služky.

Obecně platí, že síla předsudků odpovídá problémům s vlastní identitou. Ať jednotlivcům či příslušníkům určité kultury, obyvatelům země, která prodělala v minulosti dramatické změny, krizi identity, nabízí poukaz na nepřítele (a tedy škůdce) možnost zvýšení osobní integrity či soudržnosti vlastní skupiny.

Předsudky vůči Romům mohou být velmi silné. Každé romské dítě je občas vystaveno drobným, pro příslušníka majoritní společnosti těžko pochopitelným narážkám, ústrkům, nespravedlnostem, aniž by vždy muselo jít o diskriminaci v pravém smyslu slova. Může se jednat o posměšky ohledně barvy pleti, o narážky na sociální situaci rodiny, o konfrontaci

Předsudky vůči Romům

s abstraktní generalizovanou podobou Roma coby „příživníka, kriminálního“ atp., velice znejišťující a ponižující musí být například i pouhá přítomnost ve vlaku, kde cestující „nadávají na cikány“. (Toto téma bohužel stále patří k oblíbeným „konverzačním námětům“ na mnoha českých tratích). Budování identity, sebevědomí je pro Roma mnohem náročnější než pro příslušníka majority. Citlivé dítě romského původu je nuceno na to reagovat, často vyvine protitlak vůči tomuto tlaku a demonstruje svou „jinakost“, ocitne se tím v jakémsi druhu ghetta. Nebo se pokusí vyhnout se tomuto tlaku stálým dokazováním svému okolí, že se v žádném ohledu od něho neliší, snaží se být „čestější“ než Čech, distancuje se od ostatních Romů.

Postavit se malým nespravedlnostem vyžaduje často stejně velkou dávku odvahy jako boj proti velkému zlu. Jako cesta z předsudků se ukazuje, když proti nim budou tvrdě vystupovat známé osobnosti, politici, umělci, novináři, vědci a intelektuálové.

Je potřeba bránit vzniku sociálního stavu, který umožňuje, aby se dostaly k moci síly, které populisticky zneužívají stereotypy netolerance vůči menšinám. Je důležité poučit se z historie, abychom se nedopustili stejných chyb. Liknavý přístup k potírání např. fašistických skupin může vycházet i z přesvědčení, že demokracie nemusí okamžitě použít všech svých prostředků z obavy z omezování svobody projevu. V české ústavě jsou zákony, které zakazují rasovou nenávist a podněcování k ní, přesto vycházejí noviny, které právě toto hlásají. Nejvýznamnější součástí jejich štvání je neustálá zášť vůči Romům a cizincům (např. Republika).

Je důležité mít na paměti, že příslušníci každé kultury i národnosti jsou stejně sebejistí a hrdí, pokud je nikdo nepronásleduje a neutiskuje, nevyklučuje z účasti na veřejném životě, určitých povoláních apod., pokud je jim umožněno, aby se vyvíjeli svobodně podle demokratických zákonů. Samozřejmě se mohou stát i pachateli, stejně jako Češi, muži, lidé s velkýma ušima... Musí však být bráni jako rovnocenní v dobrém i zlém. Kdo se seznámí s příkořími páchanými na Romech v minulosti i současnosti a vidí pak Romy jen v roli oběti, zůstává ovšem také v zajetí předsudků.

Místo přejímání předsudků a zobecňování špatných zkušeností je velice důležité dozvědět se o romské kultuře, historii, o romských osobnostech, jednotlivcích. Úcta a pochopení spolu souvisí, není možné vážit si něčeho, co člověk nechápe, čemu nerozumí. Škola by se neměla zříkat mnohokulturního dědictví, které jí evropská kultura poskytuje. Hlavním znakem skutečné úcty ke každému člověku zůstává to, že je zachována hranice mezi mnou a tím druhým. Je důležité vnímat a respektovat člověka vždy jako někoho, kdo má zcela samostatnou, odlišnou identitu, a podporovat ho v tom, aby zůstal nezávislou a jedinečnou osobností.

Co je to předsudek?

Cíle

studenti

- nevnímají slovo předsudek jako pojem cizí, který se jich osobně nemůže týkat
- jsou schopni formulovat vlastní zkušenost s předsudkem
- na základě reflexe osobní zkušenosti s předsudkem nevnímají toto slovo jako termín spojený pouze s menšinami
- uvědomí si, jak je těžké se s předsudkem na osobní rovině vyrovnat
- připomenou a osvětlí si významy dalších pojmů – zobecňování (generalizace), nálepkování (stigmatizace, labeling), xenofobie, rasismus, šovinismus, nacionalismus, antisemitismus... a zamyslí se nad nimi osobně, jako by se týkaly jich samotných
- dokážou se zmiňovanými pojmy pracovat s pochopením a bez „předsudků“ vůči těmto pojmům samotným

Velikost skupiny

individuální práce

Čas

35–40 minut (podle sdílnosti studentů, atmosféry ve třídě)

Pomůcky a příprava

- papír, tužky

Co je to předsudek?

Popis / postup

- Zadejte studentům úkol zamyslet se nad slovem předsudek. Práci motivujte otázkami:
  - Jaký je slovtvorný původ slova předsudek? Napište příbuzná slova.*
  - Jaké jsou významy slov, která jste napsali? Jaké situace vám evokují?*
  - Vzpomeňte si na případ, kdy jste se stali obětí předsudku. Stručně jej popište. Na základě jakého znaku jste se stali objektem předsudku (věku, pohlaví, etnické příslušnosti, vzhledu, kolektivu)?*
  - Pokuste se vybavit situaci, kdy jste sami překonávali předsudek vůči někomu. Kdo byl jeho terčem? Na základě jakého znaku jste na konkrétního jedince vztáhli předsudek? Jak byl váš předsudek korigován?*
  - Jak se dá předsudkům čelit? Je možné předsudek překonat racionální argumentací? Proč ano, proč ne? Je racionálně odůvodnitelné, když se např. děti ve školce posmívají „brejlatcům“, „tlouštíkům“? Když je člověk posuzován jako „vesničan“, „pražská lebka“ či podle toho, jakou poslouchá hudbu, jak se obléká...? Tohle všechno je důležité pro to být „in“, co znamená být „in“? Neznamená to pro každého něco jiného?*
- Pokud je to možné, rozvíjejte tuto diskusi na základě reakcí studentů. Zachovávejte ryze osobní rovinu. Je velmi důležitá atmosféra důvěry ve třídě bez hodnocení. Například nikdo ze studentů, kdo přizná své předsudky, se nesmí cítit zaskočen, kritizován.
- Vysvětlíte studentům pojmy: zobecňování (generalizace), nálepkování (stigmatizace, labeling), xenofobie, rasismus, šovinismus, nacionalismus, antisemitismus.
- Vycházejte z toho, že jiné je jen jiné, ne lepší nebo horší. Přimějte studenty uvažovat nad individuální – obecnou lidskou odlišností, nad módou, touhou odlišovat se, volbou různě se zdobit, nad vývojem v módě, hudbě, životním stylu, tolerancí...
- Pokud k tématu studenti sami nesměřují, připomeňte též etnické – kulturní odlišnosti, které si člověk nevolí, zamyslete se nad tolerancí v tomto kontextu...
- Napište na tabuli křesťanské: „Co nechceš, aby jiní činili tobě, nečiň jinému“. A buddhistické: „Vše, co sám učiníš, vrátí se ti“. Postupně požádejte studenty, aby se zamysleli nad výroky, vyjádřili a odůvodnili svou míru souhlasu s nimi.
- Napište na tabuli:

Češi jsou podvodníci – svědčí o tom počet vytunelovaných podniků a miliardové daňové úniky.

Co je to předsudek?

Češi jsou líní a neschopní lidé, stačí si podívat do českých hospod, jak se tam opíjejí a neustále všechno kritizují, aniž by něco dělali.

Můžete souhlasit s těmito výroky? Zakládají se na úplné lži? V čem spočívá jejich problematičnost?

8. Vraťte se ke křesťanskému a buddhistickému výroku.

Bylo by vám příjemné poslouchat podobné řeči? Proč ano, proč ne?

Jaký je rozdíl mezi těmito výroky a například výrokem „S Romy se nedá bydlet?“

Je vyslovení podobné věty v souladu s uvedenými morálními pravidly?

Hodnocení / reflexe

Ptejte se studentů, zda přinesla aktivita nějaké nové poznatky o předsudcích, nějaké nové či překvapivé pohledy na ně. Můžete se ptát, kdo je podle studentů nejčastějším terčem předsudků a proč. Je vhodné i zamyšlení, zda předsudek nemůže vyvolat zpětnou reakci podle principu „sebenaplnujícího se proroctví“ – užití analogie ze školního prostředí.

Co je a co není rasismus?

Cíle

studenti

- znají běžný význam slova rasismus
- dokážou odhalit rasistické postoje v mediálním textu
- jsou schopni racionální argumentace

Velikost skupiny

libovolná

Čas

40–60 minut

Pomůcky a příprava

- kopie textů 2.1.A, 2.1.B, 2.1.C pro každou skupinu

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do skupin po 5. Pokud třídu dobře znáte, rozdělte ji tak, aby skupiny byly různorodé z hlediska postojů a názorů.
2. Úkolem skupin je, aby na základě vlastních zkušeností a znalostí definovaly pojem rasismus a uvedly alespoň pět příkladů rasistických postojů či rasistického jednání. Odpovědi ať studenti zapíší na flipchartový papír.
3. Asi po 5 minutách požádejte zástupce skupin, aby prezentovali výsledky své práce.
4. Každé skupině dejte kopie textů 2.1.A až 2.1.C. Studenti mají ve skupinách články pozorně pročíst a odpovědět na otázky. Otázky zadávejte postupně, další položte ve chvíli, kdy je skončena práce na předchozí. Studenti zapisují stručné shrnutí odpovědí na flipchartový papír a nemají povoleno se vracet k předchozím otázkám (před zadáním další otázky udělají na papíře tlustou čáru). Zdůrazněte, že studenti mají při odpovědích dosáhnout maximální míry shody v rámci skupiny.
  - *Které myšlenky vás ve člancích zaujaly? Proč?*
  - *Se kterými myšlenkami v člancích souhlasíte a se kterými nikoli? Naplňuje některý článek vaši definici rasistického postoje? Pokud ano, jak?*
  - *Představte si, že jste autoři jednotlivých článků a máte za úkol shrnout smysl každého článku do jedné, maximálně dvou vět. Zapište tyto věty.*
  - *Naplňuje nyní některá z vět vaši definici rasistického postoje? Pokud ano, jak?*

Co je a co není rasismus?

5. Skupiny prezentují svoje odpovědi.
6. Zaměřte pozornost studentů k článku 2.1.C. Je pravděpodobné, že ho alespoň některá ze skupin označila za rasistický a uvedla důvody, potom je východisko analýzy článku jednodušší. Pokuste se podnítit studenty k diskusi nad tímto textem. Je vhodné si předem rozmyslet možné názory studentů a připravit si svoje vlastní reakce. Připravte se i na silné emoce. K analýze by vám měly napomoci následující otázky:
  - *Jak lze vysvětlit, že Romové hostíme? Co tím má autor na mysli? Jak byste vysvětlili Romovi stejně starému jako jste sami, že stát je víc „náš“ než „jeho“? Kde mají podobné postoje zdroj?*
  - *Je možné upírat občanům České republiky právo mít rodinu a počet dětí, jaký chtějí?*
  - *Pobírají přídavky v ČR pouze Romové? Platí pro ně jiné zákony a jiné výměry sociálních dávek? Pokud máte pocit, že jsou „zvyhodňováni“, brání vám něco pobírat sociální dávky a mít šest dětí? Chtěli byste si společenské postavení s Romy vyměnit?*
  - *Co si podle autorky „cikáni“ dovolují? Najděte příklady z textu. Je něco „nedovoleného“ na tom, že Romové ve skupinách a s dětmi jsou na náměstí?*
  - *Autorka předpokládá, že se Romové musí bát. Proč a čeho se mají občané ČR bát? Mají se bát skinheadů? Proč?*
  - *Znáte nějakého romského politika? Myslíte, že politické zastoupení Romů odpovídá jejich počtu v ČR? Existuje reálná vyhlídka, že „nám bude vládnout cikánský vajda“? Jaký pocit chce vyvolat autorka u čtenáře tímto výrokem?*
  - *Považujete za adekvátní, aby pachatelé, kteří se pokusili upálit rodinu, nebyli při vyšetřování vzati do vazby? Bylo by vám příjemné, kdyby vás chtěl někdo neznámý chtít „postrašit“ vypálením vašeho bytu nikoli z konkrétního důvodu, ale třeba proto, že vaše rodina má modré oči?*
  - *Souhlasíte s názorem, že za svoje problémy si Romové můžou sami? Pokuste se vyjmenovat alespoň tři problémy, které jim život v majoritní společnosti přináší.*
  - *Představte si, že autorka článku vede malou stavební firmu. Myslíte (vycházejte z článku), že tato žena by zaměstnala Roma? Uvědomujete si, že lidé, kteří nejvíce kritizují Romové za to, že se „flákají“, by pravděpodobně nikdy Romové nezaměstnali?*
  - *atd.*

Co je a co není rasismus?

Hodnocení / reflexe

Před začátkem reflexe jasně ukončete všechny diskuse a debaty nad daným tématem. Ptejte se studentů, co jim tato aktivita přinesla nového či překvapivého. Nuťte je k vyjádření, které argumenty, názory jim přišly nejzajímavější. Podněcujte k vzájemným pochvalám a dbejte, aby kritika a nesouhlas byly vyjadřovány slušně, kultivovaně, pokud možno bez emocí.

Mějte na paměti, že cílem není popírat problémy vznikající při soužití majority a minority, ale podněcovat k nepředpojatým úvahám o příčinách těchto problémů, odhalovat za zdánlivě „rozumnými názory“ předsudky, generalizace, xenofobii a rasismus.

Co je a co není rasismus?

Text 2.1.A

Bezejmenní sousedé

Lidové noviny 21. 8. 1997

David Jan Novotný (1947, spisovatel, scénárista, absolvent FAMU, v současnosti je proděkanem FAMU pro pedagogickou a vědeckou činnost)

Zvláštní věc potkala mé dlouholeté známé, v lásce křesťanské vychovávané a v lásce křesťanské vychovávající své potomky. Stali se z nich rasisté. Před lety jim přibyli v domě sousedé. Prý nepřizpůsobiví, svérázní, s geny nomádů, jimž druhdy bolševik zakázal kočovat, navzdory tomu však lidské bytosti. Bližní nebližní, tvrdí známí, s cigány se prostě nedomluvíš, je to svoloč, kdybys viděl, co dělají a jak se chovají, mluvil bys jinak. Pravda, mluvil bych jinak. Jenže jinak než jinak. Taky bych asi nadával, ale na pana Demetera, Czarmáryho, Kalmána nebo Horvátha, nebo jak se jednotliví a z celku národa vytržení jedinci jmenují.

Možná bych si po neblahé zkušenosti pomyslel, že pan Demeter je nepřizpůsobivý jedinec, jehož zákony nezajímají, ani obyčej a zvyklosti, ale zrovna tak nepřizpůsobivý je nějaký Valenta, Čech jako poleno, co u nás v ulici somruje, tu a tam někoho okrade a vstoje močí za bílého dne před zelinářstvím, ač pleť, i když léta nemytou, má bílou. Jenže kvůli němu nenadávám na všechny české bělouše, protože nejsou všichni jako on. Problém spočívá v tom, že jsem od svých známých nikdy neslyšel, jak se jejich nepřizpůsobiví sousedé jmenují. Nikdy. Jako by to

byla bezejmenná zvěř, v pustině žijící, neochopená, anonymní, snad jen to číslo jim vytetovat na předloktí, abychom je při konečném řešení cikánského problému mohli lépe spočítat.

Mizérie, kterou trpí dost lidí, totiž rasismus a xenofobie, se vyznačuje mimo jiné tím, že nikdo nikdy nikoho nejmenuje. Ani komunisté, ani sládkovci a holé lebky nadávající na Němce žádná konkrétní jména neuvádějí. Nic takového, jen nejmenovat! Ono by se možná ukázalo, že se jménem Ransdorf nebo Exner či Krampera nebo Maixner nadávat na Němce, který se shodou okolností jmenuje stejně a bůhví, jestli mezi jeho předky a mými předky není nějaká souvislost, je nebezpečné, lépe je hodit všechny ty Nečechy do jednoho germánského, židovského, cikánského, ukrajinského, vietnamského pytle a hotovo. Bezejmenná „svoloč“ a pak bezejmenné hroby. Povážlivě to něco připomíná.

Hannah Arendtová ve své knize Původ totalitarismu píše: „...politicky je rasa nikoli začátkem, nýbrž koncem lidství, nikoli přirozeným zrozením člověka, nýbrž jeho nepřirozenou smrtí“. Ty své známé Čechy jmenovat radši nebudu. Sládek by jim mohl třeba poslat přihlášku do strany.

Co je a co není rasismus?

Text 2.1.B

Nejsem rasista, ale....,

Lidové noviny 27. 8. 2001

Daniela Iwashita

Rasismus je slovo importované. Vyvolává v nás televizní vzpomínku na přízračný průvod Ku-klux-klanu, která vůbec nezapadá do reality země, kde si svou pařezovou chaloupku zbudovali Křemílek s Vochomůrkou. A řekneme si: S tím na mě nechodte. To je americký vynález.

V posledních týdnech často čtu a slyším v souvislosti s českými Romy projevy, které začínají slibně: Nejsem rasista. Jenže pokračují: Mezi Romy se také najdou slušní lidé. A spějí k pointě: Zkuste však s nimi bydlet v jednom domě!

Kam se my bílí Češi hrabeme na Ku-klux-klan. Ti byli uvědoměli a našili si oblečků.

Náš rasismus je v plenkách, nevědomý, instinktivní. Výrok „nejsem rasista“ je stejně dětinský jako „já jsem princezna“ nebo „už nejsem dítě“. Jen slovní hra.

Slova rasismus, rasista by snad bylo lépe nepoužívat. Jsou obě nálepkovitá a nenázorná. Neodvozují se od slovesa, a tak nezjevují podstatu: Co dělám? Co cítím? Jak smýšlím? Například: Můj mozek rád zobecňuje. Moje oči často shlížejí, přehlížejí nebo jen okouní. Moje ruce se štítí. Moje srdce nemiluje, nevěří, bojí se. A má ústa ze strachu mluví, mluví – a nedomluví se a nedomluví.

Text 2.1.C

Očima gádžů

vybráno z tisku (názor čtenáře)

V Plzni se to cikány jenom černá. Většinou se flákají po náměstí v tlupách, protože sám se cikán bojí. Cikánky obklopené houfem dětí jsou zase těhotné. Spočítejte si, kolik cikánů budeme hostit za pár let, když každá rodinka čítá kolem šesti většinou dementních potomků. Pobírají přídavky, sociální dávky, invalidní důchody – všechno z daní těch, kteří pracují... Češi jsou hloupí. Dokladem je i kritizovaný soudce, který nevzal do vazby skiny, kteří napadli cikánky v Jablonci. Skiny

jsou v našem Kocourkově jediní, koho se cikáni bojí. Ti skiny rozhodně nechtěli cikánky upálit. Byl to jen zoufalý pokus protestovat proti tomu, co si dnes cikáni za potlesku jim podobných dovolují. Až našim potomkům bude vládnout cikánský vajda, budou moci chodit děkovat těm komunistům, kteří soudce, který jako první projevil odvahu, kritizovali. Jenže kdo ty hordy cikánů uživí, ví jen Bůh.

Jana H., Plzeň

Mentální obraz Romů

Cíle

studenti

- jsou schopni vyjádřit představy – asociace spojené se slovy „průměrný Rom“
- uvědomují si, že mentální obraz nemusí být plně v souladu se skutečností
- jsou schopni analyzovat svoje postoje a odhalit v nich předsudky a stereotypy
- uvědomují si, jakými způsoby si vytváříme obraz o skutečnosti

Velikost skupiny

libovolná

Čas

45–60 minut

Pomůcky a příprava

- balicí archy papíru, fixy, kopie textů

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do 4 skupin.
2. Vyzvěte každou skupinu, aby do středu balicího archu napsala **PRŮMĚRNÝ ROM** a během 5–10 minut připojila všechny asociace, které členy skupiny napadají (práci můžete motivovat otázkami: *Jaké má vlastnosti? Kde žije? Jakou má rodinu? Jaký má příjem? O co usiluje? Jaké má plány? Co ho trápí?* apod.).
3. Každá skupina vyvěsí svůj papír na viditelném místě a prezentuje svou představu Roma. Na tabuli se na základě dohody se všemi studenty pokuste sepsat všechny charakteristiky průměrného Roma od nejvíce zastoupených po ojedinelé zmíněné.
4. Tabuli nakonec nadepište mentální obraz Romů. Vysvětlete studentům, že teď jste na tabuli společně vytvořili „mentální obraz průměrného Roma“ tak, jak vypadá v jejich třídě. Je to obraz, který vznikl z jejich myšlenek, toto je jejich vlastní majetek,

Mentální obraz Romů

toto nosí ve svých hlavách. Skutečnost může být úplně jiná, ale oni mají svůj obraz a s jako takovým s ním budou dál pracovat.

5. Společně se studenty nyní rozdělte charakteristiky na tabuli na neutrální, pozitivní, negativní – připsáním znamének – „0“, „+“, „-“ vedle jednotlivých charakteristik. Číselně znázorněte, které charakteristiky převládají.
6. Pověřte některé ze studentů, ať přečtou 2 charakteristiky Romů s uvedením zdroje (tj. texty 2.2.A a 2.2.B).
7. Společně sestavte jejich obraz, který podává text, na tabuli vedle vašeho mentálního obrazu.
8. Porovnejte oba obrazy Roma
9. Diskutujte se studenty nad obrazy, čím se liší a proč.

Hodnocení / reflexe

Diskusi směřujte ke způsobům, jakými si člověk vytváří představu o odlišné sociokulturní skupině.

Během reflexe je vhodné uvádět fakta a argumenty týkající se problémů, na které studenti upozorní. Připomínejte, že zmiňované charakteristiky „průměrného Roma“ s negativním nábojem mohou mít příčiny v mediálním obraze Romů, ve společenském postavení Romů apod.

Studenti by si především měli uvědomovat, jak vnímají skutečnost a jak ji popisují:

- v rámci „vlastní“ skupiny nezobecňujeme, neboť vnímáme rozdíly mezi sebou
- v rámci „cizí“ skupiny zobecňujeme, dokonce upozorňujeme, „oni jsou všichni stejní“, „pletou se nám jejich tváře“

Mentální obraz Romů

Text 2.2.A

JUDr. Tomáš Holomek

Narodil se v roce 1911 v „cikánské osadě“ Hraničky na jihovýchodní Moravě. Jeho otec, Pavel Holomek, byl v osadě vajdou (starostou), živil se handlováním s koňmi. Později si na konci nedaleké vesnice Svatobořice koupil malý domek, kde rodina až do války v klidu žila.

Tomáš Holomek tehdy začal chodit do školy, bylo mu už jedenáct let. Seděl v poslední lavici. Děti se posmívaly: „Cikán, cikán!“ Nejdříve ze školy utíkal, ale byl nadaný žák, ředitel svatobořické školy přišel za jeho otcem a povídá: „Pane Holomek, váš syn Tomáš musí studovat, jinak by to byla věčná škoda!“ Udělal přijímací zkoušky a už ze třetí třídy šel do gymnázia. „Do kvinty se mnou nikdo ze spolužáků nehovořil,“ vzpomíná pan Holomek. „Když potom měli pomaturitní slezinu, připomněl jsem jim to. Snad se pak styděli. Byly to většinou děti bohatých lidí – a já chudej Cikán! Až teprve potom, když viděli, že umím dvakrát víc než oni, že něčemu rozumím, tak se to změnilo. Cikán musí dokázat dvakrát víc než bílej, když chce, aby ho bílí uznali. Já dřel jako mezek! Měl jsem to nějak v sobě. A byl jsem na gymplu pořád s vyznamenáním. Když mi dal tatínek 40 halířů na koňskej buřt, abych nebyl ve třídě hladov, řekl jsem si: Sakra, tak oni si to kvůli mně utrhnou od huby! Musím něco dokázat!“ Nebylo to jen tak! Celá rodina si odříkala. Už na gymnáziu v Kyjově mluvil plyně francouzsky a německy, latinsky. Byl výborný sportovec, se svými bratry hrál ve fotbalovém mužstvu SK Svatobořice. Po maturitě šel studovat práva, nemuselo se chodit na přednášky, tak dával kondice a sháněl si peníze sám. Raději by si býval zvolil humanitní obor.

Za války se jako jediný z rodiny zachránil útekem na Slovensko, kde se skrýval v lesích a mezi Romy. Sám k tomu řekl: „Není dne, abych si ráno a večer, než jdu spát, nevzpomněl na rodiče a na bratry. Není jednoho jediného dne, abych na ně nemyslel. A to už je čtyřicet let od té doby, co se to stalo. Co jsem se v pětáctýřicátém dozvěděl, že tam všichni zemřeli. V Osvětimi. Rodiče a pět bratrů.“

Po válce pracoval jako vojenský prokurátor. Roku 1969 zakládal „Svaz Cikánů-Romů“. Bylo mu tehdy přes šedesát let, vypadal však mnohem mladší, bez jediného šedého vlasu, plný energie, přitom důstojný a skutečně jaksí přísný – a velice charismatický člověk. Činnost Svazu byla krátká, položila však základy k vnímání vlastní romské identity. Později se stal poslancem parlamentu ČSSR.

Byl významným mužem ve společnosti. Jeho pověst „přísného, ale spravedlivého cikánského prokurátora“ se dotkla i širší veřejnosti. Na Romy nikdy nezapomněl a všude

Mentální obraz Romů

se jednoznačně prezentoval jako „Cikán“. (Tehdy bylo etnické jméno Rom tabu, symbolizovalo etnoemancipační aspirace, a to bylo proti oficiální asimilační politice). Mluvil krásně romsky.

JUDr. Tomáš Holomek patřil k nejvýznamnějším romským osobnostem. Prožil těžký život a ukázal cestu ostatním svým vlastním příkladem. Člověk se může obdivovat, co dokázal, přes veškeré chyby, kterých se dopustil. Jeho původ a těžký život, který prožil, jej, stejně jako mnohé osobnosti té doby, vedl k upřímnému přesvědčení, že komunismus je ta pravá cesta.

Byl mužem, který si dovedl zachovat svou tvář v dobách, kdy to nebylo jednoduché. Mohl to dokázat jen člověk silný duchem i tělem, člověk vyzbrojený znalostmi i dovednostmi. Snad by to mohlo sloužit jako příklad těm, kteří ztrácejí naději a sílu pod tlakem daleko méně obtížných situací a podmínek, než byly tehdejší. Základní síla a možnosti jsou ukryty v nás samých!

(Zpracováno podle: Holomek, Karel: Moravský Cigán – Tomáš Holomek.

In Romano džaniben 3–4/99, Hübschmannová, Milena: Rozhovor s JUDr. Tomášem Holomkem (1985). In Romano džaniben 3–4/99.)

Mentální obraz Romů

Text 2.2.B

Margita Lakatošová (23 let)

Moje české jméno je Margita Lakatošová, romské Ribizla. Narodila jsem se v měsíci Vánoc a je mi třiadvacet let. Jsem z (rodu) Bougešti. Moje maminka je také Bougešti. Její bratranec je prezidentem všech (olašských) Romů. Když mezi námi dojde k nějakým nepříjemnostem, řeší je on, on může říci, kdo měl pravdu. Může rozhodnout, že ten a ten rod zaplatí určité peníze (pokutu) tomu, koho poškodil. A když neví, co má dělat, poradí mu.

Narodila jsem se v Čechách ve Vrchlabí. Tam jsme měli dům. Ten dům postavili rodiče. Maminka s námi byla doma a tatínek pracoval, dokud nešel do důchodu. Chodil do vápenky a dělal ve dne v noci, abychom měli peníze.

Jsmo čtyři děvčata. Nejstarší se vyučila prodavačkou, další dvě sestry mají jenom základní školu. Dvě nejstarší se vdaly a mají děti.

Poznala jsem romský život, ale i jak žijí ostatní. Měla jsem mnoho přátel mezi gádži. A nebyli to špatní lidé, byli z dobrých rodin. Nikdy jsem neměla problémy. Když jsem přišla na gymnázium, vyptávali se mě, jak žijeme. A tak jsem začala o Romech více přemýšlet.

Chtěla jsem studovat psychologii, ale nevezali mě. Šla jsem tedy na sociálně právní školu v Praze. Předtím jsem si myslela, že budu-li mít školu, znamená to všechno. Ale viděla jsem, že to všechno není. Škola skončila, měla jsem sice přátele – jenomže mně to nestačilo. Začala jsem chodit do divadel a na výstavy. Bylo to krásné, ale za nějaký čas i to pro mne ztratilo význam. Začala jsem věřit v Boha, bylo mi dvacet. Teď pracuji jako kurátorka na Praze 3.

Chtěla bych, aby i ostatní poznali romský život. Mnozí gádžové Romy neznají, nevidí jim do srdce, nerozumějí jim, zlobí se na ně a nemají je rádi. A Romové se zlobí na gádže. Kdybychom se vzájemně lépe znali, více bychom se milovali.

Dopomáhej nám Bože k tomu, abychom jeden druhého měli více rádi!

(zkráceno Lakatošová, Margita: Ko sim (Kdo jsem). In Romano džaniben 1–3/94)

Strach z neznámých

Cíle

studenti

- dokážou kriticky analyzovat text
- jsou schopni posoudit dopad zobecněné informace na čtenářskou obec
- uvědomí si sílu vlivu známých osobností na veřejné mínění
- uvažují o míře zodpovědnosti známých osobností na atmosféru v zemi

Velikost skupiny

max. 10 studentů (pro vyšší počet rozdělte studenty do více než 2 skupin)

Čas

30 minut

Pomůcky a příprava

- 2 velké flipchartové papíry, 2 fixy (nebo více v případě většího počtu skupin)
- kopie textů 2.3.A a 2.3.B

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do 2 skupin, prostorově tak, aby byly co nejdále od sebe. (Časově náročnější obměna jsou 4 skupiny – 2 pracují s textem 2.3.A, 2 s textem 2.3.B.)
2. Každé skupině dejte jeden text s vysvětlením, že se jedná o dva odlišné texty.
3. Studenti si potichu text přečtou a každá skupina zvlášť zapíše na papír své odpovědi na stejné otázky uvedené pod textem.
4. Při práci studenty nijak neovlivňujte a dbejte, aby nedošlo k odhalení podobnosti textů.
5. Po cca 10 minutách obě skupiny vyvěsí své odpovědi vedle sebe tak, aby na ně všichni viděli ze svých míst.

Strach z neznámých

6. Zástupce skupiny s textem č. 1 prezentuje odpovědi své skupiny
7. Zástupce skupiny s textem č. 2 prezentuje odpovědi své skupiny.
8. Studenti srovnají své odpovědi, zjistí, jestli se liší, a pokud ano, zamyslí se, proč. Diskutují nad výsledky.
9. Nakonec budou žáci seznámeni s autorem a originálem článku (odpovídá textu 2.3.B).
(Zdroj: Profit, 30. 7. 2001, autor: Miroslav Macek, místopředseda ODS.)

Hodnocení / reflexe

Studenti se společně zamyslí nad otázkami, které jim položí učitel:

- *Jaký je rozdíl mezi tím být skinheadem a být Romem? Může člověk ovlivnit, jestli se narodí Romem? Rodí se člověk skinheadem?*
- *Jaké pocity asi vyvolá takovýto článek v romském čtenáři?*
- *V době, kdy autor článek psal, byl místopředsedou ODS – silné politické strany v ČR. Můžeme předpokládat zodpovědnost tohoto politika ve vztahu ke všem občanům ČR?*
- *Počítá se všemi občany ČR jako s potenciálními voliči své strany?*
- *Jaké emoce autor svým postřehem vyvolává? (oprávněnost strachu, nedůvěry...)*
- *Je od vysoce postaveného politika prezentace takového postřehu politicky korektní?*

Strach z neznámých

Text 2.3.A

Postřeh

Půjdete-li večer osamělou ulicí a proti vám se zpoza rohu vynoří tři pánové v oblecích a kravatách s aktovkami v rukou, váš tep a krevní tlak zřejmě zůstanou beze změny. Vynoří-li se zpoza stejného rohu tři dohola ostříhaní pořízkové v okovaných botách, tep a tlak většiny lidí beze změny jistě nezůstane. Vynoří-li se zpoza stejného rohu tři extravagantně oděni teenageři, tepová frekvence a krevní tlak se určitě zvednou téměř každému. Jde o předsudky vůči mladým lidem? O konzervatismus? Případně o nevraživost k mladším generačním skupinám a jiným životním hodnotám? Určitě ne. Tělesné funkce prostě jen ovlivnila životní zkušenost. Jsem přesvědčen, že Češi nejsou o nic konzervativnější či zaujatější než zbytek světa. Jejich vztah k takovýmto teenagerům je prostě jen ovlivněn mnoha životními zkušenostmi.

Otázky:

1. Souhlasíte s autorem článku?
2. Je možné posuzovat lidi tímto způsobem na první pohled? Je seriózní zobecňovat možnost nebezpečí na základě takovýchto vnějších znaků? Je možné posuzovat lidi podle jejich oblečení?
3. Má-li autor špatnou osobní zkušenost s „pestře oděnými teenagery“, znamená to, že jsou všichni takto oděni mladí lidé nebezpeční?
4. Musí vždy pánové v oblecích reprezentovat seriózní bezúhonné občany?
5. Koho má autor na mysli při popisu druhé trojice?
6. Jaký je rozdíl mezi třemi zmiňovanými trojicemi?
7. Vychází strach z nějaké skupiny vždy z konkrétních osobních zážitků nebo myslíte, že může mít i jiné zdroje?
8. Za koho autor mluví? Je možné tímto způsobem hovořit například za všechny Čechy, všechny obyvatele ČR nebo „zbytek světa“?
9. Shrňte svůj postoj k článku.

Strach z neznámých

Text 2.3.B

Postřeh

Půjdete-li večer osamělou ulicí a proti vám se zpoza rohu vynoří tři pánové v oblecích a kravatách s aktovkami v rukou, váš tep a krevní tlak zřejmě zůstanou beze změny. Vynoří-li se zpoza stejného rohu tři dohola ostříhaní pořízkové v okovaných botách, tep a tlak většiny lidí beze změny jistě nezůstane. Vynoří-li se zpoza stejného rohu tři pestře odění Rómové, tepová frekvence a krevní tlak se určitě zvednou každému. Jde o rasismus? O xenofobii? Případně o nevráživost k minoritám a jiným životním hodnotám? Určitě ne. Tělesné funkce prostě jen ovlivnila životní zkušenost. Jsem přesvědčen, že Češi nejsou o nic xenofobnější či rasističtější než zbytek světa. Jejich vztah k Romům je prostě jen ovlivněn desetiletými životními zkušenostmi.

Otázky:

1. Souhlasíte s autorem článku?
2. Je možné posuzovat lidi tímto způsobem na první pohled? Je seriózní zobecňovat možnost nebezpečí na základě takovýchto vnějších znaků? Je možné posuzovat lidi podle jejich oblečení?
3. Má-li autor špatnou osobní zkušenost s „pestře oděnými Romy“, znamená to, že jsou všichni takto odění Romové nebezpeční?
4. Musí vždy pánové v oblecích reprezentovat seriózní bezúhonné občany?
5. Koho má autor na mysli při popisu druhé trojice?
6. Jaký je rozdíl mezi třemi zmiňovanými trojicemi?
7. Vychází strach z nějaké skupiny vždy z konkrétních osobních zážitků nebo myslíte, že může mít i jiné zdroje?
8. Za koho autor mluví? Je možné tímto způsobem hovořit například za všechny Čechy, všechny obyvatele ČR nebo „zbytek světa“?
9. Shrňte svůj postoj k článku.

Hra na etnologa aneb měříme stejným metrem?

Cíle

studenti

- uvědomují si, jak je vnímání ovlivněno nevědomými předsudky a stereotypy

Velikost skupiny

tři stejně početné skupiny rozmístěné po třídě tak, aby se vzájemně nerušily, neovlivňovaly

Čas

30 minut

Pomůcky a příprava

- kopie fotografie pro každého studenta, papír, tužky
- kopie instrukcí pro psaní etnologické zprávy

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do tří skupin, které budou samostatně pracovat v různých částech učebny tak, aby se co nejméně vyrušovaly. V tomto případě se však nebude jednat o skupinovou práci, jde o to, aby studenti neodhalili fakt, že všichni pracují s totožnou fotografií.
2. Rozdejte všem kopii fotografie ze str. 145, každá skupina však dostane jiný popisek.

1. Vesnice Oglalů, příslušníků kmenového svazu Lakotů v rezervaci Pine Ridge v jižní Dakotě v USA

2. Vesnice v oblasti Pandžábu v severní Indii

3. Romská osada u města Prešov na východním Slovensku

Hra na etnologa aneb měříme stejným metrem?

3. Sdělte studentům, že cílem jejich práce je na základě informací z fotografie a vlastních znalostí napsat imaginární stručnou zprávu z etnologického výzkumu:

Instrukce pro psaní zprávy

Začněte popisem fotografie. Co vidíte? Jak vypadají zobrazení lidé?

Jak vypadají jejich obydlí?

Pokuste se popsat na základě fantazie:

- *co tito lidé dělají, čím se žíví*
- *jak početná je jejich rodina a jak fungují příbuzenské vztahy*
- *jak vypadají jejich hygienické a stravovací zvyky*
- *náboženství těchto lidí, postoj k přírodě, vesmíru, světu*
- *hodnotový systém, pojetí krásy, pravdy, spravedlnosti*

Na závěr připojte krátké srovnání kultury, kterou jste popsali, s kulturou svojí.

4. Dejte studentům asi 15 minut na vypracování zprávy. Každý pracuje sám, omezujte „porady“ či „opisování“ na minimum.
5. Odeberte kopie fotografií. Vyzvěte dobrovolníky ze všech skupin, aby četli své zprávy. Hlavní informace čtených zpráv zapisujte na tabuli. (Z časových důvodů pravděpodobně nebude možné, aby zprávy přečetli všichni studenti. Je však vhodné zprávy po skončení aktivity vybrat a vrátit se k podrobnější reflexi v následující hodině.)
6. Nuťte studenty, aby se vyjádřili k rozdílům ve zprávách jednotlivých skupin.
7. Prozradte pointu: fotografie byly pro všechny skupiny totožné, autentický popis je popis 3 – jedná se o fotografii romské osady u města Prešov na východním Slovensku.

Hra na etnologa aneb měříme stejným metrem?

Hodnocení / reflexe

Skutečnost nahlížíme přes určitý filtr, a tím filtrem jsou zprostředkované, neautentické informace, které jsme neověřili vlastní zkušeností. Cílem hry bylo odhalit, jak tato předpojatost ovlivňuje vnímání fotografie. Zaměřte pozornost především na popisy fotografie a závěrečná hodnocení kultury ze zpráv.

- *Jak dopadlo hodnocení romské osady? Lišily se popisy toho, co „skutečně vidíte“ v jednotlivých skupinách?*
- *Co všechno se podílí na vnímání skutečnosti? Ovlivnily vaše zprávy domněnky, tušení, stereotypy, předsudky? Kde jste čerpali informace, které „víte“ o jednotlivých kulturách?*
- *Víte, že podstatná část americké veřejnosti vnímá indiány podobně, jako Češi vnímají Romy? Co ovlivnilo vaše vnímání „indiánské“ kultury?*
- *Co ovlivnilo vaše vnímání romské kultury? Byli jste někdy v osadě?*
- *Co ovlivnilo vaše vnímání „indické“ kultury?*
- *atp.*

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Příslušníků rozmanité etnokulturní skupiny, kterou budeme pro zjednodušení nazývat v Evropě nejznámějším a nejrozšířenějším endo-etnonymem Romové, žije jenom v Evropě odhadem 7 až 8,5 milionů.

V zemích, kde neexistují žádné statistické informace o Romech, bývá do odhadů jejich počtu nesprávně zahrnováno všechno kočující a polokočující obyvatelstvo, lidé s nejnižší sociální úrovní apod., kteří nemusí mít s romstvím nic společného. Například původně exo-etnonym pro Romy – „Gypsy“, označuje dnes často kohokoli, kdo kočuje, nežije na jednom místě.

V čem spočívá svébytnost Romů, romství – **romipen**?

Svébytný **indický antropologický typ**, který dává Romům charakter viditelné, nápadné minority, byl a bohužel stále často je faktorem, který v očích bílé majority činí ze všech Romů nerozlišenou masu. Doby protiromských (v minulosti byl užíván termín „protickánských“) nálad vždy souvisely s krizí majoritní společnosti a s neustále opakovanou historickou praxí obvinít z vlastní bezradnosti a neschopnosti „obětního beránka“ – nejčastěji se jedná o minoritu, která se není schopna účinně bránit. Rasistickými útoky pak trpí všichni bez rozlišování, i romští lékaři, učitelé, dokonce i občané, kteří sami sebe za příslušníky minority ani nemusí považovat. Podobně má dnes mnoho Romů (např. i absolventi vysokých škol, vládní úředník Ladislav Goral ad.) zkušenosti s odmítnutím obsluhy v restauraci. Útoky skinheadů také často postihují občany na základě barvy pleti.

Determinace indickým původem se projevuje také ve specifickém sociokulturním postavení Romů – v jejich příbuzenské pospolitosti. Hranice mezi tradičními romskými skupinami bývají ritualizované. Členové jednotlivých skupin jsou si vědomi své příslušnosti právě ke své skupině a vůči okolní společnosti cítí určitou sociální distanci.

Významnou charakteristikou jednotlivých romských subetnických skupin byla **specifická profese**, která se po nesčetné generace dědila z otce na syna. Mnohé romské skupiny v Evropě a jinde ve světě se označují profesionally, i když tradiční profesi již neprovozují. Například Kalderaši (kotláři – z rum. *caldera* = kotel), Lováři (koňští handlíři – z maď. *ló* = kůň), u nás známí pod názvem olašští Romové, se dnes živí především obchodem.

V tradiční společnosti se meziskupinová sociální distance projevuje **endogamií** – příslušníci jedné subetnické skupiny se smí ženit a vdávat výlučně mezi sebou, jiné sňatky bývají nepřípustné nebo výrazně omezené složitými pravidly. Meziskupinovým sňatkům překážejí i odlišné podmínky, za jakých je partnerský vztah uzavírán. Například u *Lovářů* a *Kalderašů* se nevěsty kupují, cena bývá i statisícová. Pokud není vhodná nevěsta

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

nablízkou, může ji rodina hledat i v jiném státě. U maďarských nebo slovenských Romů se partnerský vztah uzavírá bez finančního vyrovnání, mladý pár dostává do společné domácnosti dary od příbuzných a svatebních hostů.

Sociální distance se projevuje i **pravidly společného stolování**. Statut jednotlivých romských skupin byl donedávna spjat s představou rituální čistoty, která se projevovala především v tom, co která skupina smí či nesmí jíst. Liší-li se sociální statut mezi romskými rody nevýznamně, pak se příslušníci různých skupin mohou pohostit jídlem nevařeným, koupeným v obchodě.

Z výše zmíněných charakteristik vyplývá, že Romové vždy představovali heterogenní společenství složené z mnoha skupin. Hranice mezi jednotlivými romskými skupinami může být obtížně překročitelná.

Romské skupiny se nazývají různými názvy, mnohé hovoří různými varietami romského jazyka, jiné v minulosti romský jazyk opustily. Provozují a v minulosti provozovaly různé profese, některé skupiny kočovaly a dodnes v závislosti na okolních podmínkách kočují, jiné žijí přes 500 let usedle na jednom území.

Uvnitř současné romské komunity došlo k mnoha změnám v porovnání s komunitou tradiční. Tyto změny také úzce souvisejí i s měnícím se neromským okolím. Tradiční soubor společenských a kulturních zvyklostí, který se předával z generace na generaci, přesto zůstává v kulturním povědomí živý. **Romipen** – romství vysvětluje romský sociolog Andrzej Mirga jako totožnost Romů, jejich sebevědomí, myšlení o sobě, pojmenování svých vlastností, jako právní a morální kodex. Součástí **romipen** jsou i vzorce hodnot a kulturních zásad, jako například: **manušipen**: bytí opravdovým člověkem, **čáčipen**: úcta k pravdě, spravedlnost, **phuripen**: úcta ke stáří, **paťiv**: zásada pohostinnosti a prokazování úcty atd.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

V rámci tradiční romské rodiny – *famelija* se tradují specifické žánry orální tvorby – například hádanky, přísloví, vyprávění o *mulech* – mrtvých (hororky) a vyprávění o předcích. V rodinných a rodových historkách se posiluje příbuzenská identita, a tím pochopitelně i solidarita, ale také prestiž a hrdost, která je z psychologického hlediska nezbytná pro přiměřené sebevědomí každého jednotlivce. K nejkrásnějším zvyklostem nepochybně v minulosti patřilo vyprávění pohádek – *paramisa*. Významnou úlohu v romské společnosti zaujímá píseň. O jedné z jejich funkcí jakožto sociálního korektoru napovídá romské rčení: „**So na kames te phenel, phen gilaha**“ – „Co nechceš vyslovit, to řekni písní“. V nadosobních slovech písně se člověk může vyzpovídat z toho, co ho tíží, z tajné lásky, ze smutku, z bídy i z toho, o čem hovořit přímo by bylo pro ostudu – **pre ladž**. Krása písně budí v posluchačích soucit, pochopení, odpuštění. Písní je také možné kritizovat nemístné asociální chování někoho z komunity.

Předávání *romipen* je ohroženo hlavně rozpadem široké romské rodiny a neexistencí jiné platformy ve společnosti, která by ji v tomto nahradila. Kulturní povědomí včetně ideálů *romipen* je se sociální realitou zpětnovazebně propojeno, působí na ni. Dozvědět se alespoň základní údaje o tradiční romské komunitě je důležité pro to, abychom dokázali pochopit situaci současnou, změny, ke kterým došlo a dochází, jejich příčiny a dopad.

Romské společenství samozřejmě nebylo neměnné, změny v sociálním postavení jednotlivců, rodin i rodových (příbuzenských) skupin probíhaly jak uvnitř romského společenství, tak i směrem do společnosti neromské. Život Romů nelze vnímat bez závislosti na neromském okolí, se kterým byl vždy úzce spjat. Čteme-li dějiny Romů, dozvídáme se o mnohastaleté historické zkušenosti s diskriminačními nařízeními (pokusy o vyhoštění, asimilaci, genocidu...), kdy postavení etnokulturní minority bylo určováno, omezováno a vymezováno etnokulturními majoritami s pocitem „civilizační nadřazenosti“, které často uzavíralo kolem Romů jakýsi bludný kruh. Přes veškeré komunikační problémy vztahy mezi Romy a Neromy vždy existovaly a vyvíjely se – ve sféře ekonomické i osobní.

Posledních třicet, čtyřicet let je vyznačeno významným etnoemancipačním úsilím Romů, které úzce souvisí s narůstajícím počtem romských intelektuálů. Romští absolventi středních a vysokých škol nejsou již ojedinělými jednotlivci v ČR ani v celosvětovém měřítku. Vzájemné kontakty mezi Romy navzájem i mezi Romy a Neromy se realizuje i v rovině mimoosobní, což v minulosti nebylo možné. Vychází romský tisk, knižní publikace, pořádají se výstavy, probíhají pořady ve sdělovacích prostředcích apod.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Kdo jsou to slovenští Romové?

V České republice žije podle reálných odhadů 250 až 300 tisíc Romů. Romové v ČR se dělí do pěti subetnických skupin: slovenští, maďarští, čeští a moravští, olašští, Sintí.

Dále se budeme věnovat nejpočetnější skupině Romů v České republice, kterou tvoří **Romové slovenští** (65–70% z celkové populace Romů v ČR). Podobně jako maďarští Romové žila většina slovenských Romů před válkou na území Slovenska přibližně půl tisíciletí usudlým způsobem života. Z podrobného soupisu „Cigánov v Uhorsku“, jenž proběhl roku 1893, vyplývá, že na slovenském území žilo v té době asi 36 000 Romů, což je jistě podhodnocené. Nejčastější jejich profesí bylo **kovářství**, na druhém místě byli **hudebníci**, rozšířená byla také **výroba nepálených cihel, pálení vápna i dřevěného uhlí, vymazávání pecí a hliněných podlah, výroba provazů, šňůrek a kartáčů. Ženy se často živily ručními pracemi, pletením a háčkováním deček, rohoží i koberců, vyšíváním, ale také pomáhaly sedlákům při předení nebo v domácnostech či na poli.** Velmi mnoho Romů pracovalo jako nádeníci, selští sluhové, zedníci, obchodníci a překupníci. V období první republiky zbohatlo několik romských osad **obchodem s prasaty.** Určitý počet Romů **pracoval i v průmyslu a na stavbách cest a železnice. Romské ženy příležitostně žebralely, často vykonávaly za jídlo pomocnou práci v hospodářství.**

Většina romistické literatury užívá pro tuto skupinu název „slovenští“ Romové. Pojmenování slovenský Cikán a slovenská cikánština zavedl do odborné literatury Jiří Lípa, český bohemista a cikánolog (vzhledem k terminologii užívané v minulosti). Tento termín má naznačit určitou historickou, jazykovou a etnologickou svébytnost subetnické skupiny Romů, která před druhou světovou válkou žila na území Slovenska přes pět set let usudlým způsobem života. Čeští Romové je název subetnické skupiny Romů, kteří žili na území České republiky již před válkou. Většina z nich se stala obětí holocaustu a zahynula v koncentračních táborech. Název čeští Romové patří jim a jakožto memento i z úcty k jejich památce by neměl být zaměňován ani zapomenut. Termín slovenští Romové se stal v socio-politickém kontextu rozdělení bývalého Československa na dva suverénní státy zavádějícím. Romská reprezentace v ČR se od něj distancovala především v souvislosti se situací, kterou způsobil zákon o nabytí a pozbytí státního občanství ČR (1993). Snahou respektovat tuto pro Romy politicky obtížnou situaci je hledání jiného, dnes neutrálního názvu. Romský lingvista z Ruska Lev Čerenkov ve své práci o dialektech Romů v Evropě označuje Romy žijící na severním a východním Slovensku názvem *servika Roma* – srbští Romové. Do nedávné doby tak Romové na Slovensku sami sebe opravdu

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

nazývali. Adjektivum *servika* pochází z maďarského slova *Serbi*, tzn. Srbové, z oblasti Balkánu a také Srbska před mnoha staletími Romové na území dnešního Slovenska přišli. Toto autonymum bylo po příchodu Romů do Čech nahrazeno aktuálnějším označením slovenští Romové a název *servika Roma* upadá v zapomnění.

Dělení na podskupiny v rámci subetnické skupiny slovenských Romů probíhá po hranicích různých lokalit, rodů, profesí atd.

Na jazykovém základě se skupina slovenských Romů dělí na *vichodňara* a *zapadňara*, tj. na Romy z východního a západního Slovenska. Dříve bylo obvyklé, že *vichodňara* měli povědomí o tom, které rody sídlí v různých oblastech východního Slovenska, a podobně i *zapadňara* znali své rody.

Jiným vymezením hranic romských skupin je dělení na **žuže Roma** a **degeša**. Přestože dnes již konzumace „rituálně nečistého“ masa (koňské, psí) není převážně aktuální, jsou pro statutové rozlišení hranic mezi jednotlivými skupinami stravovací zvyklosti velice důležité. Název *degešis* se stal sociálním termínem označujícím osobu špinavou, nepořádnou, nedůvěryhodnou, línou, která se neumí chovat, neví, co je čest, stud, mluví neslušně. Je také vnímán jako velice hanlivá urážka.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

V minulosti se jednotlivé podskupiny slovenských Romů nazývaly podle toho, jaká byla **tradiční profese** jejich mužských členů, jakou práci převážně vykonávali. Řemeslo se dědilo z otce na syna. Nejvyšší statut v rámci tohoto dělení měli *lavutara* – hudebníci, po nich následovali *charta* – kováři. Příslušníci jedné skupiny měli z vnějšího pohledu stejný sociální statut.

Sociální distance mezi romskými skupinami se projevuje i **sídlíštní segregací**. V minulosti byly např. ve Velkém Šariši (okr. Prešov, Slovensko) dvě romské osady, v jedné žili hudebníci, ve druhé výrobci nepálených cihel *valkara*. Statut hudebníků byl mnohem vyšší než těch, kteří dělali *buti* – fyzickou, manuální práci. Podle romské spisovatelky Ilony Lackové, která v jedné z osad žila, by žádný Rom z osady hudebníků nevstoupil do osady *valkarů*. Mnozí hudebníci byli přitom chudší než výrobci cihel.

Jak je dodnes důležité nenarušovat násilím hranice sociální územní distance mezi různými subetnickými romskými skupinami, ukazuje situace, ke které došlo například na periferním sídlíšti Chánov u Mostu. (Chánov byl postaven pro obyvatele ze starého Mostu, který byl zbourán při těžbě hnědého uhlí. Ve starém Mostě žilo v té době cca 3 500 Romů. Romské rodiny příslušející k různým subetnickým skupinám a k různým rodům, které do té doby bydlely odděleně, byly manipulativně sestěhovány do třinácti bytovek. Vlivem nepřírozně utvořené koncentrace nekontaktních podskupin nemohla vzniknout solidarita a zodpovědnost za sídlíště, které nikdo nepociťoval jako „společné“, naopak pro jehož obyvatele bylo do té doby nepředstavitelné a velice problematické společně bydlet. Zpočátku bylo v Chánově smíšené obyvatelstvo. V důsledku odstěhování neromských obyvatel a některých Romů se sem začali stěhovat další Romové, i ze Slovenska. Město začalo do Chánova umísťovat další romské rodiny. Rozhodlo se dokonce stěhovat do sídlíště neplatíce z jiných částí Mostu, pro něž vybudovalo holobyty. V současné době bydlí v Chánově cca 1 500 Romů.)

Romské osady, které jsou na Slovensku dodnes, nasvědčují i územní segregaci Romů a Slováků. Romské osady, které často bývají na konci vesnice, za vesnicí nebo například u lesa, svědčí o trvalosti stavovského stereotypu z minulosti mezi Slováky a Romy. Některé osady jsou výstavné, jejich obyvatelé bydlí ve vilách, jiné jsou chudé, složené z malých domků a chatrčí.

Další, podrobnější strukturální dělení romské společnosti **probíhá po linii vertikální – linii rodu a po horizontální – linii rodiny**. Rod neboli **FAJTA** je příbuzenská skupina, do níž náleží určitá část příbuzenstva, která může zároveň spadat do různých subetnických podskupin. Tyto skupiny mohou být endogamní i exogamní. Kromě nejbližších příbuzných patří do *fajty* i tety a strýcové a bratrance a sestřenice obou rodičů i prarodičů, plus jejich děti.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Každý Rom náleží do *fajty* „**pal o dad**“ – příbuzenské linie z otcovy strany, a „**pal e daj**“ – z matčiny strany. Rodová paměť sahá různě hluboko do minulosti. Jméno rodu bývá odvozováno od některého významného předka, častěji muže, ale také od ženy. *Fajta* se do určité míry překrývá s rozšířenou rodinou zvanou **FAMELIJA**.

Do rozšířené rodiny náleží příbuzní z otcovy i matčiny strany v rozsahu čtyř až pěti žijících generací, za příbuzné se považují bratrance a sestřenice z druhého, někdy až třetího kolene – tedy potomci společných pradědů, ba i prapradědů. Rodinné povinnosti – poskytnout jídlo, případně živit, poskytnout přístřeší (i na neomezenou dobu), účast na pohřbu někoho z *famelija* atd. – platí přísněji pro **pašes famelija** (bližší rodinu – 3–5 generací) než pro **dureder famelija** (vzdálenější příbuzné). Aby žila celá velkorodina pohromadě, je dnes možné pouze v romských osadách na Slovensku. Tam bývalo zvykem, že si syn, když založil rodinu a osamostatnil se, přistavěl další místnost k domku svého otce. Obsah pojmu *famelija* byl pak zhruba naznačen pojmem domácnost – *kher* (dům, byt, místnost). Dnes už to tak většinou není. Velkorodinné vztahy, vzájemná soudržnost a zodpovědnost se však mnohdy udržují i přesto, že *famelija* nežije pohromadě. Romské rodiny jsou rozptýleny v různých částech České a Slovenské republiky. Přesto však i ve městech v ČR v jednom domě nebo bytě často žije více nukleárních rodin. Jednotlivé nukleární rodiny se od sebe odlišují tím, že samostatně hospodaří. Věta „**te jel pre jekh piri**“, doslovně přeložena „být na jeden hrnec“, vyjadřuje společné hospodaření.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Funkce tradiční romské rodiny skupiny servika Roma

***Oda dženo mardo, so ačila čoro, oda mek goreder, so hino korkoro.
Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůř tomu, kdo je sám.***

V tradiční romské rodině byla **famelija** (rozšířená rodina, příbuzenstvo ze strany muže i ženy) základní pospolitostí, plnila mnoho funkcí, byla základní identitní a identifikační jednotkou každého jednotlivce. Byla společenstvím, v němž měl každý její příslušník své určité místo a také „občanství“. Toto společenství mu ukládalo „občanské“ (tedy příbuzenské) povinnosti a za jejich plnění mu udílelo i „občanská“ práva.

Příbuzenské povinnosti byly (a dosud mnohdy jsou) nade vše. Jsou výsostné, jsou závazné, protože i práva, která **famelija** poskytuje, jsou základem a ochranou existence. Jsou reálná, viditelná, srozumitelná, citelná, zatímco jiná práva (často se jim říká celospolečenská) jsou často ve vztahu k Romům více či méně abstraktní. Někdy jsou stejně nesrozumitelná jako společenské povinnosti, někdy se střetávají s příbuzenskými povinnostmi, zakořeněnými v mnohatisícileté tradici.

Rodinou se člověk legitimuje, rodina je vizitkou jeho totožnosti. Tradiční rodina skýtala primární socializaci, výchovu, ale i profesní přípravu pro život, ekonomické i sociální zabezpečení, životní jistoty. Rodina byla azylem, což bylo ve společnosti, kde proti Romům periodicky propukaly záchvaty genocidní agrese, nesmírně důležité.

V tradiční rodině se tradovaly kulturní a etické normy. Rodina žila pohromadě v blízkém, doslova těsném fyzickém kontaktu, při němž se posiloval zvláštní druh mimoverbálního dorozumění, tzv. coenestetická (intuitivní) komunikace. Rodina ve smyslu **famelija** byla základní platformou, kde se přísně uplatňovaly mechanismy společenské kontroly, které zabraňovaly tomu, aby jednotlivec rodinu zostudil. Každým okamžikem se mu nejruznějšími formalizovanými kulturními způsoby připomínalo, že se má chovat v souladu s **romipen** (romskou tradicí a etikou).

V rodinné pospolitosti měl každý své místo, každý znal přesně svůj statut a svou roli a věděl, co smí a co nesmí. A ostatní mu to dennodenně připomínali způsoby zakotvenými ve formách verbální i mimoverbální kultury.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Příčiny rozpadu tradiční romské rodiny ve skupině servika Roma v Československu

V dubnu roku 1958 rozhodli představitelé komunistické strany v Československu, že „občané cikánského původu“ nejsou etnickou, nýbrž jen sociální skupinou s odumírajícím etnikem a se zaostalými rysy života. Tímto rozhodnutím byla v tehdejší ČSSR zahájena 40-tiletá politika programové etnické asimilace. Ta mimo jiné spočívala i v manipulativním „rozptylu nežádoucích cikánských soustředění“ (vyhláška 502/1965), což byl jeden z hrubých nájezdů do tradiční romské **famel'ija** a do všeho, co romská příbuzenská pospolitost na sebe vázala: do kulturních a etických norem, které přikazovaly na prvním místě zodpovědnost jednotlivých členů **famel'ija** vůči sobě navzájem, do systému kontrolních mechanismů, který tyto normy střežil, do specifické komunikační sítě apod.

K rozpadu romské tradiční rodiny by docházelo jistě i spontánně. Při pozvolném přirozeném vývoji je však větší šance, že se budou postupně vytvářet nové mechanismy, které přispějí k tomu, že společnost bude umět střežit a uplatňovat základní lidské hodnoty i za změněných podmínek. Násilné zásahy zvenčí však uvrhnou celé společenství i každého jednotlivce do bezradnosti a nejistoty, z níž ne každý je schopen najít cestu osvíceným humánním způsobem.

Řada negativních jevů, jimiž romská pospolitost trpí, je způsobena dvěma vzájemně se podmiňujícími jevy:

- manipulativním, ignorantním, dříve plošně asimilátorským, nyní výběrově diskriminačním přístupem ze strany majoritní společnosti
- rozpadem romské komunity, jejímž jádrem je **famel'ija**

Bez zázemí rodiny, jejíž fungování určovalo nejen sociální bytí každého jednotlivce, ale prolínalo se i jeho psychikou, se člověk ocitá více méně ve vzduchoprázdnu.

Ideový význam **famel'ija** je však v kulturním povědomí Romů stále živý a žije-li idea, není ztracena naděje, že bude vyzařovat do bezradné, dezintegrované reality a osvětlovat cestu k novým možnostem integrace osobnostní, rodinné, skupinové a celospolečenské.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Násilné narušení struktury romské tradiční společnosti

Proměna životního stylu, jiný způsob oblékání a obživy neznamena pro romskou kulturu, která je velice adaptabilní a flexibilní a která si výpůjčky přizpůsobuje svému vzoru, téměř žádné nebezpečí. Zatímco změna nebo dokonce zánik vztahů a norem, které po staletí udržovaly pevný řád v romské komunitě, může vést k vážnému ohrožení existence romské rodiny i samotných Romů jakožto nositelů specifické kultury. Ke konci dvacátého století se odehrály významné změny v povaze vztahu Romů s jejich okolím. Tyto změny jsou však globální a týkají se všech kultur. Na Romy stejně jako na ostatní působí nátlak „modernity“ a jednotné ideologie „pokroku“, konzumních vzorů, odmítání tradic. Mladí lidé kritizují své rodiče, jejich životní styl, jejich řeč, odmítají jejich zkušenosti, neposlouchají starodávné pohádky, písně. Spontánní jazyková asimilace znamená také obrovskou ztrátu. Pomalu mizí krásná kultura i se svou sociální funkcí. Někteří Romové mohou být deprimováni mizením své vlastní kultury. To, co z kultury majority absorbují, není vždy vlastní podstatě jejich původní tradiční kultury. Zprostředkování „gadžovské kultury“ bývá natolik povrchní, že Romové někdy přejímají pouze její izolované prvky, a jejich kultura tím začíná trpět.

Narušení vnitřní integrity osobnosti

Romové často přestávají být pány své situace, ale pouze reagují na okolí. „Nosí své území v sobě a jeho hranice jsou psychologické. To jim dává sílu, ale zároveň je oslabuje, pokud dovnitř vpustí i nátlak a konfliktní vztahy, které vytváří společnost stojící v opozici. Vnitřní oslabení komunity a život na okraji společnosti vyvolávají váhavost, výtržnosti, agresivitu a přispívají k podkopání sociální dynamiky. Zároveň zbývá jen málo místa na rozvoj kultury a společnosti. Lidé se soustřeďují na každodenní problémy s obživou, prací...“ (Liégeois, 1987) Tím, že se Romové obracejí do sebe nebo se uzavírají do nukleárních rodin, stávají se slabšími a závislejšími na okolním prostředí, které nebývá právě přátelské.

Vztah Romů a gádžů

Uzavíráním se do malých celků mizí prostor pro vzájemné sdílení a předávání vlastní kultury. Převzetí kultury české je také problematické. Přístup majority k Romům byl

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

až do nedávné minulosti především restriktivní. Životní způsob gadžovské populace byl Romům předkládán jako vzor prostřednictvím institucí. V každodenním životě nebyli Romové většinou členů majority přijímáni. Naopak oni sami do své společnosti asimilovali Neromy, často se jednalo o jedince, kteří do majoritní společnosti nějakým způsobem nezapadali, kteří například patřili k marginálním společenským skupinám. Tito lidé jim potom zprostředkovali gadžovské normy a hodnoty. Jaké normy a hodnoty to byly, je záležitost do velké míry individuální. O něčem však svědčí častá odpověď na otázky typu: „Proč romské matky opouštějí své děti? Proč je dnes mezi Romy tolik prostitutek?“, která velice často zní: „Naučili se to od gádžů“. Tato odpověď, která se zdá být pouze zjednodušením skutečnosti nebo svalováním zodpovědnosti na někoho jiného, je ve skutečnosti bohužel často velice pravdivá.

Stereotypy

Po roce 1989 kromě mnoha pozitivních změn vystoupily na povrch i problémy dosud držené pod pokličkou. V nestabilní, měnící se společnosti se navíc začaly projevat etnické stereotypy, při kterých se silně uplatňuje sociálně-psychologická dichotomie „MY“–„ONI“, „SVŮJ“–„CIZÍ“. „Náš“ svět je uspořádaný, organizovaný, ti „cizí“ vstupují do řádu a porušují ho. „Cizím“ jsou navíc přiřítány různé negativní vlastnosti vyplývající také z kulturních rozdílů. Tyto stereotypy hledání a pronásledování „obětního beránka“ patří mimo jiné k momentům přesouvání odpovědnosti za vlastní neúspěchy na někoho jiného. Jsou aktualizovány v různých etapách dějinného vývoje při ekonomických a sociálních traumatech. Obětním beránkem se stává často ten, kdo se nemůže důrazně bránit a u něhož je jistota, že může být poměrně lehce přemožen. Je to většinou outsider, ten, kdo stojí na okraji společnosti, kdo patří k nedostatečně integrovaným nebo minoritním společenstvím.

K tomuto jevu došlo, když se začalo v masmédiích upozorňovat na „romskou kriminalitu“, prostituci, na využívání sociálních dávek Romy atd. Bez pokusu o pochopení a vysvětlení jsou některé negativní případy zobecňovány na celou romskou populaci. Vysoká nezaměstnanost Romů, která je také skandalizována, je způsobena jejich nekvalifikovaností, jejíž příčiny jsou patrné v minulosti, ale zároveň je důsledkem neochoty podnikatelů Romy zaměstnávat, k čemuž přispěly právě protiromské informace v masmédiích.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Využívání sociálních dávek

Teprve v uplynulých několika desetiletích se v romské společnosti objevil zvyk využívat pomoci státních institucí a zříkat se tím vlastní zodpovědnosti. Co k tomu vedlo? V organizačně složitě a technologicky pokročilé společnosti Romové ztratili tradiční příležitosti k obživě. Kromě toho byla v období socialistické asimilace jakákoli samostatná aktivita potlačována. V té době navozená závislost na vnějších sociálních podporách ničí pud sebezáchovy a vede k nezodpovědnosti. Jedním z hlavních podnětů byl tlak vnějších zásahů, jejichž cílem bylo narušit a rozbít tradiční romské rodinné vazby. Současně s tím se uvnitř komunity začaly objevovat deviace, které byly v historii etnika neslychané.

Romské děti v dětských domovech

Jedním z nejhorších důsledků narušení tradičních vazeb v rámci famelija je poměrně velký počet romských dětí umístěných v dětských domovech. Je to nečekaný jev,

srovnáme-li současný stav s dřívějšími zkušenostmi s romskou matkou, kterou bylo obtížné přimět, aby svěřila dítě jen na několik dní do nemocničního ošetření.

V minulosti se romská rodina dobrovolně svých dětí nikdy nevzdala. Příbuzní se postarali i o sirotky. V praxi sociální politiky socialistického režimu bývalo obvyklé řešit „problémy s romským etnikem“ vytrháváním romských dětí z jejich vlastního prostředí, z rodin. „Sociální pracovníci“ měli často na zřeteli především vnější znaky rodiny, mnoho dětí bylo například přeřazováno do kojeneckého ústavu ne proto, že by je matka po porodu opustila, ale z důvodu hygieny a péče o novorozence v romské rodině, kterou sociální úředníci shledali nevyhovující.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

Násilným odebíráním dětí se přispělo k rozkladu romské rodiny a k narušení etických norem. Matka se postupně začala zbavovat své odpovědnosti. Zpočátku matka a rodina ztrátou dětí trpěla, později vše začalo být vnímáno jako „osud“, kterému se člověk nemůže postavit. Zodpovědnost, která je lidem násilím odebírána, se vytrácí. Někteří Romové si začali na dětské domovy zvykat jako na instituci zaopatřovací, která je milá gádžům, milá vyšší síle – osudu.

Rozbít a vyvrátit tradiční normy romské společnosti trvalo několik generací. Ale vybudovat nové sociální regulátory, to vyžaduje delší čas, hodně práce a trpělivosti.

Kriminalita

Etnické minority obecně mají často ve společnosti méně výhodné postavení (odmítání členy majority, nepříznivé postavení ve společnosti, nižší vzdělání, větší míra nezaměstnanosti, bydlení ve znevýhodněných lokalitách, nižší příjmy; celkově nižší sociální statut), které s sebou nese řadu kriminogenních faktorů. Kriminalita minorit je rovněž uměle zvyšována např. tím, že jejich členové jsou pod větším „dohledem“ policie i občanů, a proto se ve zvýšené míře o jejich trestné činnosti ví, jsou častěji odsuzováni do vězení (také proto, že mají méně peněz na dobrou právní výpomoc, někdy i méně motivace si ji obstarat), výrazněji se jeví jako pachatelé, častěji páchají méně promyšlenou a snáze odhalitelnou trestnou činnost, což platí zejména o Romech. I když páchají proporcionálně vyšší kriminalitu než majoritní populace, nevyjadřuje to jejich etnicko-psychologickou charakteristiku, ale v první řadě je to záležitost sociologická a sociálně-psychologická. Některé výzkumy ukázaly, že míra kriminality členů minorit a těch členů majority, kteří měli s nimi srovnatelně nízké sociální postavení, byla obdobná. (Moulisová, 2001)

Asimilace

Násilná asimilace, jejímž cílem bylo Romy rozptýlit, aby se více a rychleji přizpůsobili Čechům, byla prováděna bez ohledu na kulturu a sociální strukturu romské společnosti, což vedlo k rozkladu tradičních norem i k mnoha osobním tragédiím. Přestože některé zásahy byly míněny jako „pomoc“, měly negativní dopad na romskou komunitu, pokud byly plánovány a prováděny pouze z pozice majoritní společnosti. Je důležité si uvědomit, že i „dobře míněná pomoc“, která je poskytována necitelně,

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu

může mít zhoubné důsledky, jestliže vede k oslabení důvěry ve své vlastní síly. Proto by klíčovou roli při řešení „svých problémů“ měli hrát sami Romové.

Vnitřní uspořádání romské společnosti i její postavení ve společnosti majoritní výrazně ovlivňuje vztah Romů ke světu. Romové tradičně netvoří „národ“, který by se snažil „přeměnit“ svět podle svých představ. Po celé generace byli v majoritních společnostech přesvědčováni, že jsou méněcennou skupinou, o ničem nerozhodovali, ani sami o sobě. Podobně jako mnoho etnických minorit na celém světě procházejí dnes i Romové sebeidentifikačním hledáním.

Strach z neznámého

Tak jako je nezbytná určitá proměna ze strany Romů, tak je nevyhnutelná změna myšlení a chování české veřejnosti. Odpovědnost, kterou s sebou přináší dominantní postavení majority, je větší než výhody této převahy. Především je důležité nahradit předpojatost skupinového postoje skutečným poznáním. Vnitřní životní zkušenost většiny a menšiny je rozdílná a neporovnatelná. Pohled Romů na svět je jiný než pohled Čechů. Jiný je i jejich vztah ke skutečnosti. Proč je kulturní odlišnost tak často vnímána jako něco negativního, jako nebezpečí? Je hlavní příčinou strach? Strach z neznámého? Strach je pro člověka velice užitečný, pokud nás nutí k pozornosti a bystří naše smysly v okamžiku nebezpečí. Je však velice nebezpečné být paralyzován bezdůvodným strachem. Je na čase si uvědomit, že je nutné poznávat různé kultury a různá společenství. Je to jediný způsob, jak hlouběji uchopit a artikulovat sebe sama, svoji vlastní kulturu a civilizaci. Veškerým poznáním si rozšiřujeme a osvojujeme nějaké další rozměry, rozměry sebe sama, té zkušenosti, která se nám nabízí.

Co přinesl Romům závěr 20. století v České republice

Text 2.4.A

Několik bodů k zamyšlení

- Rasismus ze strany majority – mnohdy vedoucí k permanentnímu stresu, strachu vyjít z domu, strachu, zda se moje děti vrátí domů v pořádku.
- Emigraci – ve valné většině je zapříčiněna právě všudypřítomným rasismem.
- Výraznou většinu majority romské problémy nezajímají nebo o nich vůbec neví, na Romech vidí výhradně negativní stránky.
- Obtížnou možnost získat práci, a to i v případě, kdy vzdělanostní a další předpoklady mám. Dlouhodobá nemožnost získat práci pak vede k „návyku“ na sociální dávky a k pocitu, že jinak to ani nemůže být.
- Přes určité pokroky nenastalo významné zlepšení vzdělanostní úrovně etnika, drtivá většina romských dětí navštěvuje zvláštní školu, mnohé z nich jen proto, že chápou svět jinak než ostatní děti a neovládají perfektně češtinu.
- Podivný zákon o občanství – tady jsem se narodil, ale jsem občanem státu, na jehož území jsem nikdy nebyl.
- Silné narušení, v některých případech až rozpad tradičního systému hodnot, nepsaných pravidel, přirozených autorit – po roce 1948 patrná snaha o likvidaci Romů nikoliv fyzicky, ale jako etnika. Tento útok je daleko zákeřnější, neboť směřuje do nitra romských komunit a zevnitřku je účinně rozkládá, směřuje na duchovní podstatu romské etnické skupiny.
- Prostituci, v tradiční romské komunitě věc nevídanou.
- Výrazný podíl na kriminalitě, a to proti minulosti i na kriminalitě těžké.
- Drogovou závislost, narkomanií dětí, gamblerství na automatech. Romští dealaři jsou i mezi docela malými dětmi.
- Vzniklo mnoho různých romských seskupení, politických, kulturních a dalších. Často se spolu hádají a jejich problémům občas není příliš rozumět.
- Ztrátu vlastní kultury, postupné upadání (zřikání se) jazyka.
- Definitivní ztrátu a odmítnutí tradičních řemesel, kromě muzikanství.
- Byl k nám úspěšně importován systém úžernictví – půjčování na stoprocentní úrok mezi Romy navzájem.
- Razantní změna systému bydlení z tradičního na moderní nebyla u značné části etnika úspěšná, úroveň bydlení zůstává u této skupiny velmi nízká. Vznikla novodobá ghetta typu Matiční ulice v Ústí nad Labem nebo sídliště Chánova v Mostu.
- Část komunity zůstává na velmi nízké sociální úrovni, mnoho rodin žije na úrovni naprosté chudoby. Tento stav pak velmi často vede k neschopnosti pečovat o vlastní potomky, romské děti jsou pak se souhlasem rodičů umísťovány v dětských domovech. Opět se jedná o situaci v tradiční komunitě nepředstavitelnou.

Co přinesl Romům závěr 20. století v České republice

Text 2.4.B

Několik bodů k zamyšlení

- Svobodu – pokud chci a mám dost pevné vůle, mohu dokázat vše, co si usmyslím, mohu studovat, kde chci, a cestovat, kam chci.
- Romové jsou uznáni za národnostní menšinu, Ústava jim tak garantuje všechna práva a povinnosti z tohoto statutu vyplývající (včetně dotací na menšinový tisk, možnost založit romskou školu, možnost používat výhradně romštinu v úředním styku apod.).
- Vzniklo hodně romských organizací, které pomáhají udržovat a dále pěstovat romskou kulturu, pravidelně probíhají festivaly.
- Další romské organizace se věnují osvětě a vzdělávání (např. Romská střední škola sociální v Kolíně, Evangelická akademie v Praze).
- O romské problémy se pravidelně zajímá vláda (vznikla meziresortní komise pro otázky romského etnika jako poradní orgán vlády), na okresních úřadech působí romští poradci, na problémy romské komunity u nás často poukazují naše i mezinárodní organizace na obranu lidských práv.
- Objevila se řada romských politiků a dalších aktivistů, kteří se dokáží razantně postavit za romskou věc, vznikly i romské politické strany.
- Stále větší počet „gádžů“ si uvědomuje, že problémy romské komunity jsou palčivé nejen pro Romy, ale i pro majoritu, a snaží se proto Romům účinně pomáhat.
- Vzniklo několik škol, které se dokáží romským dětem skvěle věnovat, vzdělávat je při respektování jejich etnicity (např. škola P. Pittera v Ostravě), na většině těchto škol působí romští pedagogičtí asistenti.
- Stovky Romů studují dnes střední školu, mnozí z nich i vysokou školu, na jejich studium přispívají některé nadace (např. Open Society Fund Praha).
- Sehnat práci je stále obtížnější, ale je tu možnost rekvalifikačních kurzů. Sociální dávky jsou nastaveny tak, že při šetrném hospodaření se z nich dá vyžít.
- Romštinou už se sice dnes v mnohých domácnostech nemluví, ale romština a romistika se dnes vyučují na několika středních i vysokých školách.
- Vznikl romský slovník, vychází několik romských periodik, vyšlo několik knih v romštině. Probíhají soutěže ze znalosti romštiny mezi dětmi. Romové dnes pracují i v hlavních médiích (včetně hlavního zpravodajství ČT), vytvářejí své vlastní pořady v rozhlase i v televizi.

Hádky

Cíle

studenti

- chápou, že hádky jako univerzální slovesný útvar poskytují vhled do estetického a morálního světa specifické kultury
- znají vybrané romské hádky
- uvědomují si podobnosti a rozdíly romských a českých hádanek
- jsou schopni a ochotni ocenit romskou slovesnost

Velikost skupiny

studenti pracují každý sám

Čas

30–40 minut

Pomůcky a příprava

- kopie Hádanek (Listy I. a II.) pro každou skupinu

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do skupin po 4 a sdělte jim, že se bude jednat o soutěž v hádankách. Můžete přidat vysvětlení, že se jedná převážně o hádky romské, které poskytují zajímavý vhled do světa Romů a jejich slovesnosti.
2. Rozdejte každé skupině kopie listů I a II a zadejte studentům následující úkoly.
  - *Pokuste se uhodnout co největší počet hádanek.*
  - *Na listu II jsou hádky ve dvou sloupcích. Odpovědi na hádky obou sloupců jsou stejné nebo velice podobné. Pokuste se seřadit hádky do dvojic podle stejného (či velmi podobného) řešení.*
  - *Na listu II tvoří jeden sloupec hádky české, druhý hádky romské. Pokuste se odhadnout, který je který. Zdůvodněte.*
3. Dejte studentům čas k vypracování úkolu.
4. Jasným signálem ukončete studentskou práci. Zástupci jednotlivých skupin prezentují řešení.
5. Prozradte studentům správné řešení a vyhlase nejlepší skupinu.

Hádanky

Hodnocení / reflexe

Diskutujte se studenty, jak se podle nich liší české a romské hádanky. (Romské hádanky mají typickou začáteční formuli „mám bratra/sestru“, uvedené české hádanky jsou především díky svému „literárnímu“ zpracování veršované, romské hádanky i vlivem překladu nikoli). Žádejte po studentech vyjádření, jak se jim aktivita líbila, co pro ně přinesla nového či překvapivého, zda se dozvěděli něco o duchovním světě Romů, které hádanky jim připadaly těžké a proč apod.

ŘEŠENÍ HÁDANEK	
List č. I	List č. II
1. vítr	1. ústa, zuby, jazyk
2. srdce	2. sníh
3. hřebík	3. světlo
4. most	4. cibule
5. stárneme	5. tma
6. místo pro další	6. stín
7. oči	7. zvon
8. svíčka	8. zvon
9. mokrých	9. slunce
10. prstýnek	10. stín
11. buben	11. sníh
12. cvoček v botě	12. cibule
13. kapsa	13. noc, den
14. měsíc	14. ústa a zuby

Hádanky

Hádanky romské

(List I.)

1. Mám takového bratra, bez nohou utíká, bez pusy píská.
2. Když nebije – umírá.
3. Mám bratra, který má jen jednu nohu
a stále jen jeden klobouk nosí.
4. Jde přes vodu, mokrý není.
5. Co děláme všichni najednou?
6. Co udělá každé dítě, když se narodí?
7. Dvě sestry, všechno vidí, jen jedna druhou ne.
8. Mám dcerušku, která vlastní maso ujídá.
9. Jakých ryb je ve vodě nejvíc?
10. Na hlavě má kámen,
v puse prst.
11. Mám takového bratra, když ho biješ – žije,
když nebiješ – mrtvý je.
12. Kdo chodí hlavou dolů?
13. Je ti lehký, když je těžká,
je ti těžko, když je lehká.
14. Mám bratra, který dva týdny roste
a dva týdny se zmenšuje.

Hádky

Hádky z českého i romského prostředí

(List II.)

1. Je malý sklípek,
v něm řada slípek,
červený kohoutek.
2. Letí, letí, křídel nemá,
lehá, lehá, záda nemá,
vrabčí brk je nad něj těžší,
a přec stromům hlavu věší.
3. Metu, metu – nevymetu
nesu, nesu – nevynesu,
až čas přijde, samo vyjde.
4. Sedí panna na hrádkách
v devatero kabátkách
a těm, kdo ji svlečou,
slzy z očí tečou.
5. Třebaže ji lidi
velmi dobře vidí,
když ji vidí, musí říct,
že nevidí vlastně nic.
6. Samo to do jámy vleze,
a kdyby přišlo tisíc koní,
nevytáhnou to,
až to samo vyleze.
7. Mosazné zvíře
v kamenném chlívě,
když se zařehce,
slyšet na čtyři míle.
8. Ruce nemá – bije,
křídla nemá – lítá.
9. Přijde k tobě oknem
a nemůžeš ho vyhodit.
10. Chodí s tebou,
nikdy tě neopustí,
voda ho neutopí, oheň nespálí
a duši nemá.
11. Mám bratra,
co létá – křídla nemá,
sedá – zadek nemá,
(lehá – záda nemá)
kouše – zuby nemá.
12. Mám takovou sestru,
když ji řežu, sama pláču.
13. Černá matka, bílý syn.
14. V jednom červeném domečku,
třicet dva bílých korálků.

Moudrá slova

Cíle

studenti

- znají vybraná romská přísloví
- dokážou vztáhnout romská přísloví k vlastnímu žebříčku hodnot

Velikost skupiny

libovolná

Čas

50–70 minut

Pomůcky a příprava

- kopie „Moudrých slov – přísloví“ pro každou skupinu

Popis / postup

1. Zadejte studentům za domácí úkol napsat **žebříček hodnot a pravidel mezilidského chování a žádoucích lidských vlastností**, které považují v životě za nejdůležitější (pokud nebude zadáním domácí práce, nechejte studentům určitý čas na rozmyšlenou).
2. Společně se studenty vytvořte seznam hodnot a pravidel na tabuli, pokuste se jednotlivé položky seřadit podle důležitosti, kterou jim studenti přiřkládají.
3. Rozdělte studenty do skupin po 4–5, do každé skupiny rozdejte listy s romskými příslovími. Přísloví postihují spektrum životních hodnot.
4. Vedle přísloví napíší studenti stručné vysvětlení, jak přísloví rozumějí, a pokusí se identifikovat životní hodnoty, lidské vlastnosti či pravidla chování, ke kterým přísloví poukazuje. Pro vysvětlení zadání můžete použít příklady:
  - Zůstávej tam, kde se zpívá, ďáblové zpívat nedovedou. – veselost, životní optimismus, chuť do života, láska k životu, k hudbě
  - Činí-li ti jiní dobře, vrať jim stonásobně, činí-li ti zle, svěř je Pánu Bohu. – buď vděčný, važ si pomoci druhých, nebuď mstivý, neber spravedlnost do vlastních rukou
5. Poté, co studenti dokončí práci, diskutujte společně nad jednotlivými příslovími. Snažte se se studenty označit ta přísloví, která poukazují k podobným nebo stejným hodnotám, pravidlům či vlastnostem, jaké jsou napsány na tabuli.

Moudrá slova

Hodnocení / reflexe

Návrhy otázek pro diskusi se studenty:

- *Které přísloví vás nejvíce oslovilo a proč? Které vás nejvíce překvapilo? Je nějaké přísloví, se kterým nemůžete souhlasit? Pokud ano, proč?*
- *Která přísloví jsou podle vás specificky romská a proč? Jaká zkušenost za nimi stojí?*
- *Znáte pro srovnání přísloví, která upozorňují na podobnou hodnotu, ale pocházejí z různého prostředí?*
např.: romské: „Moje místo je tam, kde jsou moji lidé.“ x anglické: „Můj dům, můj hrad.“ Různé pojetí hodnoty domova.
- *Kterým lidským hodnotám – zkušenostem se podle vás přísloví věnují?*
- *Zkuste vyjmenovat ty nejdůležitější kladné vlastnosti a „instrukce“ pro vhodné chování, na která přísloví upozorňují.*
- *Považovali byste vy sami hodnotu, vlastnost či pravidlo chování, ke kterým se přísloví vztahují, za důležité ve svém životě?*
- *Napadá vás nějaký příklad (z okolí, televize, povídky), kdy se někdo choval nebo chová tak, jak žádá některé z přísloví? Proč je to dobré?*
- *Nebo naopak – k jakému záporu vede opačné chování u jednotlivce, ve společnosti? Jak je to v životě?*
- *Je těžké vymezit, co je dobré a co špatné? (Ti, kteří se tímto problémem zabývají, říkají, že ano.) Proč? Existují hodnoty, morální pravidla, která lze univerzálně považovat za dobré? Jaká to podle vás jsou? Jsou některá obsažena i v uvedených příslovích?*
- *Pokuste se z přísloví vybrat ta, která vyjadřují stejné hodnoty, jakých si ceníte ve svém životě vy sami.*

Na závěr můžete studenty seznámit s principy pro chování zpracovanými Britskou humanistickou společností

- 1) mít odpovědnost za své vlastní chování
- 2) hledat pravdu poctivě a s otevřenou myslí
- 3) být čestný a spravedlivý
- 4) mít respekt ke znalostem a zkušenostem druhých
- 5) snažit se o porozumění a spolupráci s lidmi různého původu a přesvědčení
- 6) uznávat, že situace a vztahy jsou jen zřídka ideální a že se na nich musí pracovat
- 7) spíše přispívat ke zdaru života na zemi než z tohoto života pouze čerpat

Moudrá slova

Moudrá slova – přísloví

1. Bůh se projevuje ve všem, jenomže člověk je slepý.
2. Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůř tomu, kdo je sám.
3. Matka není ta, co dítě přivede na svět, ale ta, co je vychovává.
4. Proč bych dítě bil, i bez toho ví, že jsem silnější.
5. Zbytečně napomíná opilý otec syna: nepij! – Co dělá velký, dělají malí po něm.
6. Jak si vážíš svých rodičů, tak si budou tvoje děti vážit tebe.
7. Nedobrá žena, která tě miluje jenom v blahobytu,
dobrá žena tě bude mít ráda i v bídě.
8. Neptej se: mám žít nebo umřít? Raděj zpívej.
9. Poctivý člověk nezahodí čest, i kdyby hlady umíral.
10. Mohu-li nakrmit deset lidí, nakrmím i jedenáctého.
11. Kdo má rád jen sám sebe, neví, co je štěstí.
12. Kdo si v blahobytu hledí jen sám sebe, zůstane v bídě sám.
13. Nejsem bohatý tím, co jsem nashromáždil, ale tím, co jsem rozdál.
14. Kdo chce moc jíst, nebude nikdy sytý.
15. Nejvíc se hrbatým posmívají chromí.
16. Kdo chce jenom poučovat, zapomíná se učit.
17. Šťastný, kdo se dovede smát.
18. Sto lidí, sto povah.
19. S romštinou projdeš celý svět, ale romsky si chleba nekoupíš.
20. Kdo sám sobě nevěří, neustále se zlobí na druhé.
21. Nikomu neubližuj – bolest, kterou způsobíš, se vrátí do tvého srdce.
22. Co nedá den, dá rok, co nedá rok, dá čas.
23. Každý má svou pravdu, ale pravou pravdu zná jen Bůh.
24. Rom musí vydržet dvakrát tolik, co gádžo.
25. Gádžo považuje Roma za člověka, jenom když ho vidí v dálce.
26. Kdo je černý, chce být bílý, a kdo je bílý, platí velké peníze za to, aby u moře zčernal.
27. Černý i bílý má červenou krev.
28. Chce-li mě někdo uctít, ať mě uctí jako Roma, a když ne, ať mě nechá na pokoji.
29. Jiný ti může poradit, jiný ti může naznačit cestu,
ale člověka ze sebe můžeš udělat jen ty sám.
30. Nesměj se, když druhého bolí srdce.

Romové v ghettech

Lidé, žijící v izolovaných enklávách na okrajích měst, kde je soustředěna chudina, se postupně adaptovali na život bez zaměstnání a bez perspektivy. Hlavním projevem životního stylu je zejména neefektivní a na přítomnost orientované nakládání s příjmem ze sociálních dávek.

Například placení nájmu nebo energie není vnímáno jako priorita, přinejmenším do doby, kdy za neplacení hrozí postih.

Tím, že města sestěhují několik desítek rodin, ve kterých jsou předpoklady pro formování takovýchto postojů, se problém znásobí. Vznikne místo, v němž všichni obyvatelé tíhnou ke stejným krátkodobým strategiím a vzájemně se v jejich volbě podporují, není zde nikdo, kdo by byl nositelem a příkladem nějaké alternativy.

Situaci dále zhoršují konflikty a nekomunikace mezi rodinami, které zabraňují tomu, aby se objevily mechanismy svépomoci. V těchto lokalitách pak neexistuje sféra či zájem, které by byly jejími obyvateli považovány za společné.

Obyvateli chudinských lokalit se stávají lidé s nejméně příznivými vzdělanostními a profesními předpoklady, a tedy s nejmenšími možnostmi „chytit se a udržet“ v provozu společnosti. Z mnoha různých historických důvodů se právě mezi Romy vyskytuje největší podíl lidí s těmito handicapem.

Téměř ve všech městech pak navíc existuje významná skupina etnických Čechů, kteří neplatí nájem, ale ti se do ghetta dostanou jen výjimečně. Někdy mají lepší možnost vyhnout se postihu nebo si najít nové bydlení, ale většinou s nimi samospráva prostě zachází jinak než s neplatiči s romskou etnicitou. Koncentrace chudoby dostává v očích úředníků a veřejnosti etnickou nálepku: „vypadá to tam tak, jak vypadá, protože jsou to Romové“. Neplacení nájmu, hromadění odpadků nebo dokonce užívání drog je vykládáno jako „romské specifikum“, v řeči nejvynalézavějších populistů dokonce „romská tradice“.

Podle obrazu obyvatel chudinských lokalit si lidé vytvářejí a potvrzují stereotyp „cikána“, a ten pak žije svým vlastním životem v médiích a hospodských řečech, ztěžuje život všem Romům bez výjimky. Zabraňuje vidět a přijímat ty Romy, kteří se do prostředí českých měst bez problémů integrovali.

Výhody stereotypů

Městům tento stereotyp umožňuje zjednodušovat si práci s bydlením romských nájemníků: umísťují je do enkláv pro neplatiče, i když žádnými neplatiči nejsou. Takto umístění Romové se pak obvykle adaptují na život v neplatičské lokalitě, stanou se součástí vyloučeného společenství a tamní atmosféra letargie je pohltí.

Romové v ghettech

Totéž se děje při privatizaci domů, v nichž žijí Romové: nový majitel naloží obvykle stejně s neplatiči i s dobrými nájemníky. Samosprávy tak nejen spoluvytvářejí podmínky pro sociální propad některých svých občanů, ale dokonce přímo vyrábějí bezdomovce a takové nájemníky, které pak mohou označit jako „problémové“ nebo „nepřizpůsobivé“.

V téměř každém chudinském ghettu naleznete lidi, kteří tam vůbec nemuseli být, a i takové, které tam město nastěhovalo v rozporu se zákonem. Nejčastější je případ, kdy město jako majitel domu, který potřebovalo zrekonstruovat, nedodrželo podmínky pro udělování náhradního bytu a nájemníky „uklidilo“ do ghetta.

Lidé v ghettech žijí zcela mimo systém institucí, které jsou pro nás samozřejmé. Pojmy jako právní stát, práva menšin, informační společnost nebo „welfare state“ tu nemají žádný význam. Tito lidé nemají žádný užitek ze svých práv, protože jim zcela chybí nejen základní právní gramotnost, ale dokonce i základní představa, že nějaké právo existuje a že ho lze, byť těžko, vymáhat. Fungování institucí, které zásadním způsobem ovlivňují jejich život, je jim úplně skryto, připomíná magii papírů, kterou nikdy neovládnu. Od státu dostávají sociální dávky. Jinak ale znají jen nevládnou tvář institucí – ty vypínají elektřinu, vystěhovávají z bytu, navrhují ústavní výchovu dětí. Jednání na úřadě se téměř vždy změní v konflikt mezi žadatelem, který každý nepříznivý výsledek – i když odpovídá právu – vnímá jako příklad diskriminace nebo jako rozmar úředníka, a mezi úředníkem, který neumí s nepříjemnými sděleními pracovat a nemá zájem a schopnosti věc žadateli vysvětlit.

Samosprávy, které jsou v tvorbě své bytové politiky autonomní, považují ghetta vesměs za dobré řešení svých krátkodobých problémů s neplatiči a s bydlením sociálně slabých rodin. Neuvědomují si přitom ničivé dopady „ghettoizace“ chudiny, které město na dlouhou dobu postihnou: zakonzervování chudoby a nízké vzdělanosti, nárůst drobné kriminality, šíření užívání drog a prostituce, konflikty mezi obyvateli ghett a jejich okolím, chátrání celých městských čtvrtí.

Když už ale ghetto vznikne, je potřeba zmírňovat problémy spjaté s jeho existencí a s životem v něm. Taková sociální práce musí být založena na vcítění a na detailním pochopení problémů klienta, musí se proto odehrávat na místě, kde klient žije, a ne v kanceláři městského nebo okresního úřadu. Sociální pracovník musí mít na starosti nanejvýš několik desítek rodin a musí mít lidský zájem svým klientům pomoci a schopnost kontrolovat dění v lokalitě nikoliv z pozice síly, ale silou své osobnosti a komunikačních dovedností.

Romové v ghettech

Jsme na začátku

V České republice se model takové sociální práce, orientované na potřeby klienta, prosazuje teprve od začátku devadesátých let, a práce s chudými romskými rodinami je v úplných začátcích. Provozuje ji několik neziskových organizací, jako například brněnský Drom, nebo jednotlivci jako Kumar Vishwanathan v Ostravě. Společnost při ČT Člověk v tísni provozuje tuto službu na 22 místech po celé republice, většinou v severočeských městech. Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity podle těchto vzorů zahájila vlastní program, který nyní zaměstnává kolem padesáti terénních pracovníků, které úkolují samosprávy a okresní úřady.

Pracovník funguje pro společenství vyloučených jako neformální autorita, poradce, průvodce, organizátor. Motivuje rodiny a pomáhá jim k tomu, aby se udržely na „normální hladině fungování“, především aby platily nájem a splácely dluhy. Poskytuje nebo zprostředkovává právní poradenství a pomoc, účastní se jednání s úřady, zmírňuje konflikty mezi klienty a institucemi a mezi klienty navzájem.

Často spolu s dobrovolníky zajišťuje vzdělávání a různé kroužky pro děti. Přitom zásadně motivuje klienty, aby si řídili svůj život samostatně, a snaží se je zapojovat do všech činností, což může změnit jejich subjektivní pocit vykořeněnosti a zbytečnosti.

Pokud se podaří získat ke spolupráci příslušnou samosprávu, mohou se hranice ghetta stát propustnými: sociální pracovník má moc pomoci těm rodinám, které mají kapacitu ghetta opustit, aby tak učinily. Vzhled lokality, školní docházka dětí nebo komunikace s úřady se obvykle zlepšují už po roce činnosti profesionála v místě. Nakonec je ale terénní sociální práce také cestou k tomu, aby se stalo normálním vnímat obyvatele ghett jako živé lidi a ne jako pouhý zdroj problémů či cizorodou skupinu, které je možné připsat kolektivní záporné vlastnosti a provinění.

Romové a sčítání lidu

Bleskový průzkum Amaro gendalos ke sčítání lidu

časopis Amaro gendalos 7–8, 2001, www.dzeno.cz

Několik údajů ke sčítání (výťah)

Jarmila Balážová

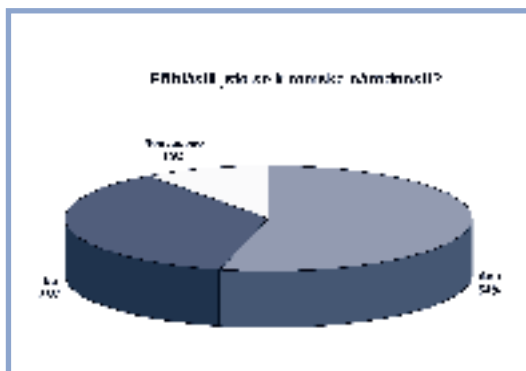
Průzkum se prováděl velmi obtížně, mnoho Romů se bálo a odmítlo dotazníky vyplnit, spojovaly je nesmírné obavy a nedůvěra. Na podobné průzkumy nejsou zvyklí, jakékoliv úřední dokumenty v mnohých z nich vzbuzují strach, nejsou si totiž zcela jisti, zda jim dobře rozumějí, a především – zda je někdo nemůže zneužít.

Dotazníky vyplnilo celkem 119 Romů, z toho 59 žen a 60 mužů. Anonymně odpovídali na šest jednoduchých otázek: 1. Jste muž nebo žena? 2. Kolik vám je let? 3. Myslíte si, že je správné, aby se při sčítání lidu zjišťovala národnost? 4. Přihlásili jste se k romské národnosti, proč? 5. Bojíte se zneužití výsledků sčítání lidu? 6. Proč se podle Vašeho názoru při letošním sčítání lidu přihlásilo k romské národnosti tak málo Romů?

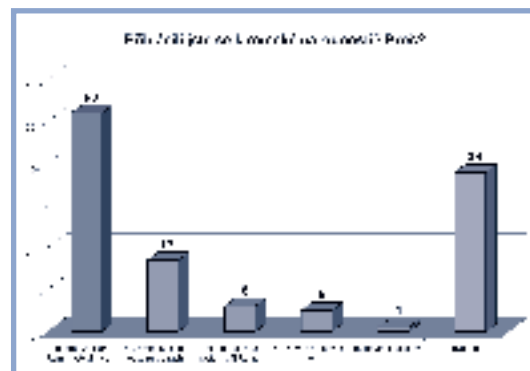
Odpovědi jsme zpracovali do několika grafů. Zarážející jsou výsledky ukazující, kolik lidí se k Romům přihlásilo. Námi zjištěné údaje (54% ano, 36% ne, 10% neuvedeno) se liší od počtu uvedeného Českým statistickým úřadem. Myslíme si, že v našem průzkumu se někteří respondenti styděli přiznat, že se oficiálně za Romy při sčítání nepřihlásili.

Nejčastějšími důvody (v dotaznících pak více zkonkretizovanými) pro odmítnutí romské národnosti byl strach – pramenící z tragických zkušeností z dob minulých, hrůza z rasismu dnešního a touha ukryt se v majoritě.

Přihlásili jste se k romské národnosti?

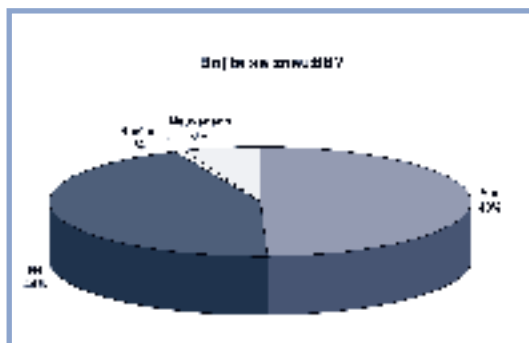
Proč?

Romové a sčítání lidu

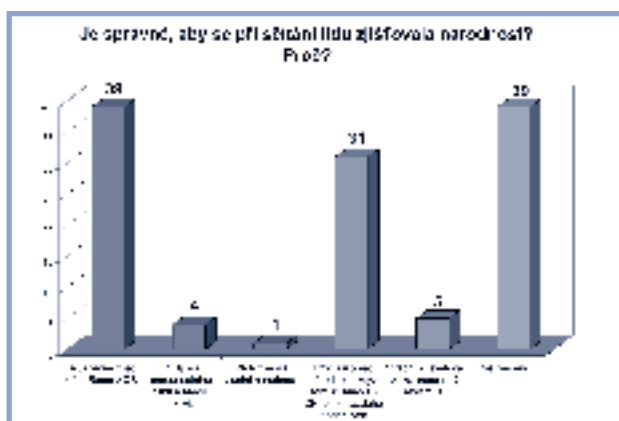
Bojíte se zneužití?

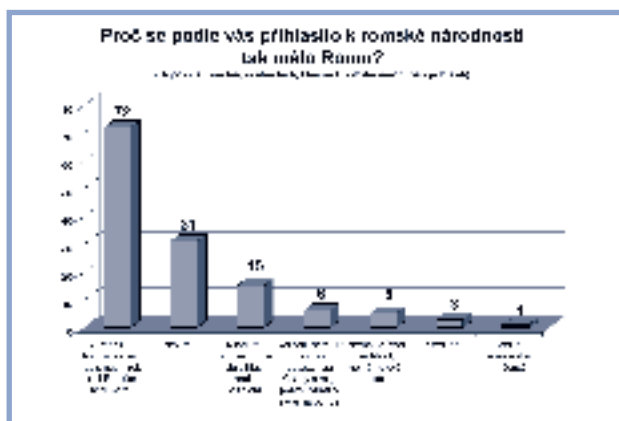
Je správné zjišťovat národnost?

Je správné zjišťovat národnost?

Proč se podle vás přihlásilo k romské národnosti tak málo Romů?

(Odpovídali všichni, včetně těch, kteří se k romské národnosti přihlásili.)

Romové a sčítání lidu

Pravidelně od roku 1950 přijímá OSN mezinárodní doporučení ke sčítání lidu, která obsahují kritéria a znaky pro zjišťování národnostní/etnické skladby obyvatelstva. Jedná se pouze o doporučení, tato kritéria nejsou povinná a především je zdůrazněna vůle národnostních/etnických skupin být sčítány. Samotné zjišťování národnostní struktury obyvatel i způsob, jakým je prováděno, je vnitřní záležitostí jednotlivých států.

Sčítání lidu roku 1991 bylo provedeno v souladu s doporučeními OSN. Byla použita metoda sebesčítání a dotazy byly kladeny na národnost a mateřský jazyk. Poprvé od konce druhé světové války bylo v ČR možno uvést národnost romskou.

V celém období od druhé světové války až do roku 1990 nebyla v ČR romská národnost uznána. Oficiálním důvodem bylo to, že Romové nesplňují některá kritéria definice národa, nemají své vlastní území a hospodářský život. (Stalinská definice národa: Národ je historicky vzniklé společenství lidí, jehož znaky jsou společné území a jeho trvalost v čase, společná řeč, kultura a hospodářský život). Zajímavé přitom je, že v bývalém Sovětském svazu a jiných zemích socialistického bloku byla romská národnost ve sčítání uváděna. V bývalém Československu byli Romové, příslušníci poměrně početné a výrazné skupiny, nuceni se hlásit pouze k oficiálně uznaným národnostem: české, slovenské, ukrajinské, ruské, polské, maďarské a německé nebo byli zahrnuti do skupiny „ostatní národnosti“. Od roku 1947 však probíhaly speciální soupisy Romů jakožto sociální skupiny. Při sčítání lidu v roce 1970 a 1980 byl také proveden zvláštní soupis Romů, kdy příslušnost k romské národnosti zapsal sčítací komisař bez vědomí sčítaných osob.

Uznání romské národnosti v roce 1990 bylo ze strany romských představitelů považováno za vyřešení jednoho z klíčových problémů postavení Romů a jejich politické situace v rámci ČR.

Možnosti přihlásit se při sčítání lidu v roce 1991 k národnosti romské však využila pouze část Romů z odhadovaného celkového počtu 250–300 tisíc v ČR.

Ve společenských vědách nejsou z mezinárodního hlediska pojmy jako „národ“, „národnost“, „etnická skupina“ apod. jednoznačně definovány. Tato nejednotnost může vést i k odlišnému chápání terminologie a definic ze strany občanů.

Někteří nerozlišují národnost a státní příslušnost nebo tyto pojmy vnímají jinak.

I v rámci Evropy se obsah pojmu *národnost* mění od regionu k regionu. Lidé, které Češi považují národnostně za Angličany, Iry, Skoty nebo Welšany, uvádějí jako svou „nationality“ „British“. Podobně příslušníci frankofonního společenství, kteří jsou rozličného etnického původu. Analogická je situace, kdy etnický Rom uvede jako svou *národnost* národnost českou, což souvisí s vnímáním „češství“ jakožto principu občanství – „žiji v Čechách: jsem Čech“.

Romové a sčítání lidu

Pojem *národnost* není totožný s *etnickým původem* a není univerzální. Je odvozen od koncepce moderního národa, která se na konci 18. století začala v Evropě prosazovat jakožto politická zbraň. Většině lidských kultur není tento koncept vlastní, příslušníci různých kultur pojem *národnosti* zařadili do svého pojmového světa poměrně nedávno. Češi v nacionálních termínech uvažují již minimálně 150 let, a proto jim „mít národnost“ nebo „být nějaké národnosti“ připadá naprosto samozřejmé. Ale česky mluvící sedlák v 18. století, před konstituováním moderních národů, by měl pravděpodobně velké obtíže, kdyby byl dotázán, zda se hlásí k „české národnosti“. Pro mnohé Romy tudíž může otázka po jejich národnosti znít dost podivně. Odpoví pak na ni tak, jak odpovídáme na každou nejasně položenou dotazníkovou otázku, tj. podle principu „co ode mne asi tazatel očekává“.

To, že pojem *národnosti* není pro někoho vlastní a není jím tudíž přijat a použit tak, jak si přáli autoři sčítacího listu, je tedy potřeba přijmout jako *autentický znak jeho kultury*.

Někteří Romové se na základě historických zkušeností brání jakékoli evidenci, obávají se postihu, který v minulosti často po soupisu následoval. Sčítání Romů (nebo „Cikánů“ vzhledem k ignoranci terminologii úřadů v minulosti) v mnoha případech předcházelo diskriminačním opatřením.

Níže uvedený výsek z historie společně s příklady přímého dopadu na život a mentalitu Romů a Sintů doporučujeme ke zprostředkování studentům.

Soupis „cikánů a osob žijících po cikánsku“ v září 1925 předcházela zákonu „O potulných Cikánech“ č. 117/sb. z roku 1927 (viz příloha Kapitoly z dějin Romů, s. 43).

V období druhé světové války bylo v protektorátu Čechy a Morava využito evidence kriminální ústředny v Praze, za Cikány byly pokládány všechny osoby, jimž byla na základě zákona z roku 1927 vystavena cikánská legitimace.

V roce 1935 vešly v platnost Norimberské zákony, které omezovaly občanská a lidská práva nejen Židů, ale i dalších skupin obyvatel, mezi nimi i Romů.

Teoretickému zdůvodňování proticikánských opatření vycházeli ochotně vstříc mnozí stoupenci rasistických názorů. Významné místo mezi nimi zaujal doktor filosofie a medicíny Robert Ritter, který stál od roku 1937 v čele Výzkumného ústavu pro rasovou hygienu a biologické vyšetřování obyvatelstva při Říšském ústavu zdraví. Ritter se spolupracovníky se zabýval „výzkumy“ k podchycení a zhodnocení veškeré romské a sintske populace v Německu, ze Sudet a tzv. východní Marky (Rakouska). Jeho asistentkou byla Eva Justin,

Romové a sčítání lidu

dokázala si získat důvěru Sintů a Romů, dokonce dostala romské jméno, říkali jí Loří Čhaj – Červené Děvčátko. Rasový výzkum poskytoval zdánlivě „vědecké“ zdůvodnění k zostřování starých a vydávání nových protiromských nařízení.

V červenci roku 1942 bylo na celém území Protektorátu provedeno sčítání „cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po cikánsku“, celkem bylo registrováno 11 886 osob. Celkový počet lidí označených jako „cikáni a cikánští míšenci“ byl 6 500, téměř všichni byli v průběhu dalšího roku deportováni do koncentračních táborů. Cikánský tábor v Auschwitz II-Birkenau se stal největším pohřebišťem evropských Romů, zahynulo v něm 19 833 mužů, žen a dětí, mezi nimiž bylo téměř 5 000 obětí z českých zemí.

Tato tragická historická zkušenost s evidencí a výzkumy otřásla důvěrou etnické skupiny **Sintů** k neromské majoritní společnosti natolik, že dala vzniknout novému společenskému požadavku – kdo by se snažil vlastní komunitu zviditelnit, hrozí mu sankce v podobě ostrakizace ze strany ostatních Sintů. Takový člověk se stane – odsouzeným do vyhnanství. A izolace je pro členy minority trestem nejbolestnější. Mechanismus sociální kontroly v podobě vyhoštění po porušení platných společenských norem samozřejmě existoval ve společnosti Sintů již dříve. Imperativ utajení je však spjatý až s holocaustem. Sintí před Neromy utajují i svůj jazyk.

Romové a sčítání lidu

V říjnu 1958 byl schválen zákon č. 74/1958 Sb. „**O trvalém usídlení kočujících a polokočujících osob**“. Kočovných Romů bylo v té době na území ČSSR 5,3% z celkového množství Romů. Směrnice Ministerstva vnitra z prosince 1958 však umožňovala do kategorie kočovníků zahrnout i Romy migrující z důvodů pracovních, či slovenské – tradičně usedlé, kteří odešli za prací do Čech a občas se vraceli na Slovensko za zbytkem rodiny.

Ve dnech 3.–6. 2. 1959 byl zákon uveden do praxe. **Během těchto dnů byl proveden soupis všech „kočujících osob“, evidované rodiny a skupiny Romů byly přinuceny zůstat na místech, kde byly do soupisu zahrnuty. Příslušné národní výbory byly pověřeny postarat se o jejich usazení – zajistit ubytování, zaměstnání, umístit děti do škol. Kočovným olšským Romům byli odebráni či postříleni koně, od vozů sundána kola. Mnohým rodinám se ještě mnoho let po realizaci tohoto zákona nedostalo jiné možnosti bydlení než vůz bez kol postavený na místě zadržení.**

Do soupisu bylo zahrnuto celkem 46 500 lidí nad patnáct let, z toho naprostá většina Romů. Všichni, kteří měli ve svých osobních dokladech zápis, že patří mezi evidované „kočovníky“, nadále podléhali zvláštnímu režimu. Bez svolení národních výborů například nesměli změnit práci ani trvalé bydliště, a to ani v případě, že důvodem bylo sloučení rodiny, těžká nemoc nebo invalidita. Situaci Romů v roce 1959 dobře ilustruje vzpomínka R. Dzurka Jak mě vzali do soupisu (s. 189).

To, že Romové v ČR úředně nedeklarují romskou národnost, může být způsobeno také tím, jak jsou přijímáni majoritou. Mnozí nechtějí být za Romy považováni vlivem rozšířeného, i když netransparentního rasismu a xenofobie v české společnosti a časté osobní zkušenosti s diskriminačním jednáním.

Jedním z ukazatelů společenské atmosféry mohou být statistické průzkumy veřejného mínění, přestože se o jejich přesnosti nepřestává pochybovat, jistý obrázek nám poskytují.

Centrum pro výzkum veřejného mínění sleduje vývoj vztahu obyvatel České republiky k lidem jiné národnosti pravidelně a každý rok klade lidem stále stejné otázky. V roce 1991 uvedla polovina Čechů, že cítí osobní nevráživost k lidem jiné rasy, tři z pěti dotázaných souhlasili s tím, že na Romy platí jediné hrubá síla – o osm let později, v roce 1999, takový názor zastávali dva z pěti Čechů. Přestože lidé v Česku pocítují vůči Romům rasovou nevráživost vůbec nejčastěji, zároveň cítí, že jejich podmínky pro život nejsou rovnocenné v porovnání s majoritní částí společnosti, přiznávají, že Romové mají obecně obtížnější podmínky pro život. Z výzkumů vyplývá, že negativní postoje vůči Romům nejčastěji vznikají na základě jednotlivých událostí, které lidem zprostředkovávají média.

Romové a sčítání lidu

Přestože výsledky výzkumů naznačují, že mnozí obyvatelé v ČR jsou, pravděpodobně díky větší informovanosti, tolerantnějšími, stále je ještě těžké být v Čechách „jiný“.

Podle 56% obyvatel ČR mají Romové horší podmínky při přijímání do zaměstnání, 1/3 lidí soudí, že jsou na tom Romové hůře při získávání kvalifikace.

V případech vážných přestupků s rasistickými motivy probíhají soudy často pomalu a nejasně.

Útoky na cizince a příslušníky menšin (vybrané případy)

převzato z článku:

Martin Šimáček: *Nevraživosti mezi lidmi zvolna ubývá*. MF DNES, 9. srpna 2001. (zkráceno)

Únor 1991 – V Klatovech zaútočila skupina místních občanů na rodinu romských usedlíků a po tří denním pogromu ubili Roma Emila Bendíka.

Srpen 1991 – V Jičíně na Jičínsku utýral dvaadvacetiletý příslušník hnutí skinheads šestiletého romského chlapce.

Září 1993 – Skupina skinheadů v Písku napadla tři Romy. Při útoku utonul Tibor Danihel v řece Otavě.

Říjen 1994 – Ve stanici metra Želivského v Praze napadli skinheadi Etiopana a těžce jej zranili. V lednu 1995 pak na Žižkově napadli Arména.

Květen 1995 – Čtyři sympatizanti hnutí skinheads brutálně napadli Roma Tibora Berkiho v jeho bytě ve Žďáru nad Sázavou. Berki později zemřel v nemocnici na následky zhmoždění mozku.

Listopad 1997 – Osmnáctiletý skinhead zavraždil v Praze dvěma bodnými ranami nožem súdánského studenta.

Únor 1998 – Dva muži ve Vrchlabí na Trutnovsku hodili do Labe šestadvacetiletou Romku. Utonula.

Březen 1998 – V Prostějově zkopali dva mladíci afrického lékaře z místní nemocnice.

Květen 1998 – Neznámý skinhead bodl na stanici metra v Praze-Hájích do ledvin devětadvacetiletého Alžířana.

Květen 1998 – V Orlové na Karvinsku zůstal po útoku skinheadů ležet Rom Milan Lacko uprostřed silnice, kde jej přejelo projíždějící auto.

Srpen 1999 – Skupina skinheadů zbila na diskotéce v areálu Plumlovské přehrady na Prostějovsku skupinu vietnamských vysokoškoláků.

Duben 2001 – Čtrnáctiletého francouzského školáka černé pleti, který navštívil Česko, napadl ve Šternberku na Olomoucku sedmnáctiletý rasista.

Romové a sčítání lidu

Duben 2001 – Dva neznámí muži napadli indického studenta Lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a zranili ho na hlavě.

Květen 2001 – Dva mladí Češi napadli v Praze 1 sedmadvacetiletého turistu z Tchaj-wanu a dva Alžírany ve věku 29 a 31 let. Útok měl podle policie zjevně rasistický podtext.

Červenec 2001 – Na diskotéce ve Svitavách ubodal dvaadvacetiletý skinhead třicetiletého Roma.

Vědomí sounáležitosti s určitým etnikem, jisté komponenty, které získávají děti od svých rodičů, to vede k sebeidentifikaci – „jsem Rom, Čech, ...“. Etnická identita má i emocionální charakter, a jelikož jsou Romové většinou české společnosti vnímáni negativně, i tento faktor může být příčinou, proč nemají potřebu deklarovat romskou národnost „úřední cestou“.

Ale nejen Romové, i představitelé dalších jinojazyčných menšin v ČR uvedli při sčítání lidu v roce 2001 českou národnost. Může to být způsobeno nelehkým vývojem majoritní společnosti v ČR, potýkající se s vlastní identitou a nevytvářející pocit bezpečného prostředí pro otevřenou sebeidentifikaci s minoritní skupinou. V průběhu nedávné doby i současnosti bylo např. na půdě parlamentu (Republikáni), zákonem o občanství ČR nebo různými osobnostmi veřejného života zpochybňováno postavení Romů ve společnosti apod.

Výsledky sčítání lidu by v žádném případě neměly být využívány účelově. Nízký počet Romů, hlásící se při sčítání lidu k romské národnosti, se stává populistickým argumentem proti oprávněnosti některých požadavků romské komunity (viz článek). Výsledky sčítání lidu a úředně deklarovaná česká národnost však nezpochybňují existenci romské identity, romských kulturních specifik, romského jazyka, a tedy ani společenskou potřebu aktivního a konstruktivního řešení problémů vyplývajících ze soužití majority a minorit.

Romové a sčítání lidu

Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin

(pro ČR vstoupila v platnost 1. 4. 1998)

Oddíl I., článek 3

1. Každý příslušník národnostní menšiny má právo svobodně si zvolit, zda chce či nechce být za takového příslušníka považován, a žádná nevýhoda nesmí vzejít z této volby nebo z výkonu práv s ní spojených.
2. Příslušníci národnostních menšin mohou vykonávat práva a požívat svobod, vyplývajících ze zásad zakotvených v této rámcové Úmluvě, jednotlivě, jakož i společně s jinými.

Připomeňme si také **práva národnostních a etnických menšin**, která jsou zajištěna Ústavou.

Ústava ČR – Listina základních práv a svobod, Hlava třetí

Článek 24

Příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu.

Článek 25

- (1) Občanům tvořícím národnostní nebo etnické menšiny se zaručuje všestranný rozvoj, zejména právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích. Podrobnosti stanoví zákon.
- (2) Občanům příslušejícím k národnostním a etnickým menšinám se za podmínek stanovených zákonem zaručuje též
  - a) právo na vzdělání v jejich jazyku,
  - b) právo užívat jejich jazyka v úředním styku,
  - c) právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin.

Jak dopadlo sčítání lidu?

Cíle

studenti

- znají výsledky posledního sčítání lidu
- znají počet Romů žijících v ČR a počet Romů, který se při sčítání přihlásil k romské národnosti
- dokážou vyjmenovat možné důvody, proč se Romové k romské národnosti nepřihlásili
- rozlišují mezi termíny „národnost“ a „státní příslušnost“

Velikost skupiny

libovolná

Čas

35–50 minut podle délky diskuse a počtu skupin

Pomůcky a příprava

- kopie tabulky Národnost v ČR
- tabule, křída

Popis / postup

1. Rozdejte studentům kopie tabulky Národnost v ČR a pokuste se společně odpovědět na následující otázky:
  - *Myslíte si, že od roku 1991 do roku 2001 v ČR fyzicky ubylo obyvatel, kteří se při sčítání lidu v roce 1991 hlásili k národnosti moravské, slovenské, německé, polské, romské?*
  - *Myslíte si, že během deseti let fyzicky přibylo obyvatel české národnosti o 1 milion, když v současné době patří česká populace ke společnostem s nejnižší úrovní porodnosti (průměrný počet dětí na jednu ženu se pohybuje kolem 1,2 a nezaručuje prostou početní obnovu populace)?*

Jak dopadlo sčítání lidu?

- *Odpovídá skutečný počet Romů v ČR výsledkům sčítání?*
- *Pokles lidí, hlásících se k moravské národnosti, souvisí se změnou stranické politiky – se zánikem regionálních moravistických stran.
Jaké další příčiny vás napadají?*
- *Souhlasili byste s tím, že jinojazyčné národnostní menšiny (Slováci, Němci, Poláci, Romové) se ke své národnosti nehlásí, protože je lepší být skrytý v davu Čechů?*
- *Jaký je rozdíl mezi národností a státní příslušností?*
- *Co si představujete pod pojmem národnost? Musí „být Rom“ automaticky znamenat „být romské národnosti“? Je například příslušník kmene Oglala, jednoho ze sedmi poradních ohňů lakotského kmenového svazu, „oglalské“, „lakotské“, „indiánské“ nebo „americké“ národnosti?*

2. Rozdělte studenty do skupin po 5. Úkolem každé skupiny bude pokusit se najít odpovědi na následující otázky, odůvodnit je a připravit dvouminutovou prezentaci výsledků své práce.

Pokuste se najít alespoň 3 důvody, proč se tak málo Romů přihlásilo k romské národnosti. Zapisujte na papír a odůvodněte je. Pokuste si představit možné „výhody“ a „nevýhody“ přihlášení k romské národnosti. Které převažují? Odůvodněte.

3. Vyzvěte jednotlivé skupiny, aby prezentovaly své odpovědi. Výsledky heslovitě zapisujte na tabuli.

Jak dopadlo sčítání lidu?

Hodnocení / reflexe

Reflexe spočívá v diskusi nad výsledky práce jednotlivých skupin.

- *Které důvody se nejčastěji objevovaly?*
- *Myslíte si, že příčinou nízkého počtu lidí, kteří se k romské národnosti přihlásili, mohl být strach z rasismu, obava o svou bezpečnost? Mohla být důvodem špatná historická zkušenost (v minulosti bylo soupisů romských obyvatel několikrát zneužito ke genocidě či diskriminačním opatřením)?*
- *Myslíte, že je důležité rozdělovat občany ČR podle národnosti? Proč? Byli byste ochotni souhlasit s tvrzením „Žiji v české republice – jsem Čech!“? Proč ano, proč ne?*
- *Je možné na základě dobrovolného přihlášení / nepřihlášení k národnosti zpochybňovat kulturní specifika některých minorit? Zpochybňuje nějak nízký počet lidí, kteří se k romské národnosti přihlásili, počet Romů žijících v ČR? Je například vaše „češství“ závislé pouze na tom, jak jste vyplnili kolonku ve sčítacím dotazníku, nebo si myslíte, že se můžete hlásit k jiné národnosti a zůstat Čechem?*
- *atp.*

Závěrečná diskuse je nejdůležitější částí uvedené aktivity, věnujte dostatek prostoru a pozornosti jejímu průběhu. Výsledky studentské práce konfrontujte s údaji z Informací pro učitele.

Variace / pokračování

Jako doklad některých příčin můžete použít kopie textů Jak mě vzali do soupisu (viz str. 189) a Útoky na cizince a příslušníky menšin (viz str. 178). Práci s těmito texty je možné pro studenty koncipovat jako samostatné aktivity, pokud to učitel uzná za vhodné.

Jak dopadlo sčítání lidu?

NÁRODNOST V ČR (Český statistický úřad)

Národnost	k 3. 3. 1991		k 1. 3. 2001	
	absolutně	v %	absolutně	v %
Obyvatelé celkem v tom podle národnosti	10 302 215	100,0	10 292 933	100,0
česká	8 363 768	81,2	9 270 615	90,1
moravská	1 362 313	13,2	373 294	3,6
slezská	44 446	0,4	11 248	0,1
slovenská	314 877	3,1	183 749	1,8
německá	48 556	0,5	38 321	0,4
polská	59 383	0,6	50 971	0,5
romská	32 903	0,3	11 716	0,1
ostatní a nezjištěno	75 969	0,7	353 019	3,4
Počet cizinců s trvalým nebo dlouhodobým pobytem na území ČR: 104 884 osob.				

Pozn.: Při sčítání v roce 2001 bylo umožněno uvést dvojí státní občanství. V těchto předběžných výsledcích je zahrnuto pouze jedno (uvedené na prvním místě).

Ve Zprávě o situaci romské komunity v České republice (která byla schválena vládou ČR dne 29. 10. 1997, usnesení č. 686) je uveden kvalifikovaný odhad 160 000–200 000 Romů žijících v ČR. To znamená, že přibližně 95% Romů při sčítání lidu v roce 2001 romskou národnost neuvadlo.

Co se dozvíme z textu?

Cíle

studenti

- dokážou kriticky analyzovat text
- umějí odhalit manipulativní charakter mediálního textu
- jsou schopni objevit xenofobní názory

Velikost skupiny

libovolná

Čas

40 minut

Pomůcky a příprava

- tabule, křída
- kopie textu 2.5

Popis / postup

1. Rozdejte studentům kopie textu 2.5 Tomáše Svobody Placené obavy českých Romů a sdělte jim, že cílem aktivity bude podrobná kritická analýza tohoto článku.
2. Vyzvěte studenty, aby si článek pozorně přečetli, a potom zodpověděli dotazy, které jim zadáte. Otázky na tabuli nepište najednou, ale postupně: další dotaz / úkol zapisujte až ve chvíli, kdy studenti zpracovali předchozí.

Otázky / úkoly pro studenty:

- *Jaký na vás článek udělal dojem po prvním přečtení? Je napsán kultivovaně? Souhlasíte s ním?*
- *Pokuste se shrnout, co chtěl autor říci, do 1–2 vět.*
- *Najděte místo, kde autor zdůvodňuje, proč se Romové nepřihlásili k romské národnosti, a vypište ho. Položil si autor otázku, proč se Romové nepřihlásili k romské národnosti?*
- *Shrňte, jaký má článek účinek na čtenáře.*

Co se dozvíme z textu?

3. Vyzvěte studenty, aby postupně říkali své odpovědi. Nejčastější či typické výsledky zapisujte na tabuli.
4. Vyzvěte studenty, aby se s textem před očima pokusili ústně zodpovědět další dotazy.

• V Ústavě ČR – Listině základních práv a svobod je uvedeno: „Každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti. Zakazuje se jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodnování.“ Je možné „nemluvit pravdu“, když se hlásíme k nějaké národnosti? Co má autor na mysli, když tvrdí, že „sčítání lidu je založeno na elementární lidské pravdomluvnosti“, a co z toho plyne pro Romy?

- *Vzpomeňte si na skutečný počet Romů podle Zprávy o situaci romské komunity v ČR. Kolik uvádí autor článku a čím tento údaj dokládá? Mluví pravdu?*
- *Jaký může být cíl několikanásobného nadsazení počtu Romů žijících v ČR?*
- *Považujete dotazník, na který uvádíte jméno, příjmení a bydliště za anonymní? Proč?*
- *Autor článku se podivuje, jak to, že mají Romové strach hlásit se ke své národnosti, když stát vynakládá velké částky na jejich kulturu a vzdělání. Dokázali byste konkrétně zodpovědět, jak souvisí strach z rasistického přepadení s částkami například na romské vzdělávání?*
- *Co má autor na mysli, když píše „romská hrdost“? Je na českých ulicích vidět i „česká hrdost“?*

Hodnocení / reflexe

Ptejte se studentů, zda, jak a proč se změnil jejich názor na článek na rozdíl od prvního přečtení. Jak se cítili během zodpovídání druhé sady otázek? Jsou zvyklí uvažovat nad texty v novinách, které čtou?

Byl uvedený článek xenofobní? Jak byl autorův negativní vztah k Romům vyjádřen? Jak rozumíte pojmu manipulace?

Na závěr či jako domácí úkol je vhodné zadat čtení Textu 2.6 Jak mě vzali do soupisu, který velmi dobře ilustruje špatnou historickou zkušenost Romů s evidencí obyvatelstva.

K vedení diskuse vám poslouží analýza článku.

Co se dozvíme z textu?

K textu Tomáše Svobody K věci

Titulek Placené obavy českých Romů předjímá vyznění celého článku, které by se dalo jinými slovy shrnout: „Majoritní společnost vydává obrovské částky na podporu Romů, a oni ani nejsou schopni přihlásit se ke svému romství.“ Přestože autor sám sebe prezentuje jako člověka, který přemýšlí o faktech, klade si otázky a hledá odpovědi, žádnou skutečnou otázku (kromě sugestivních řečnických) si v textu neklade a nepokouší se na ni odpovědět – celá argumentace směřuje k obhájení apriorního tvrzení v podtitulku. Otázku, proč se Romové nepřihlásili k romské národnosti, zcela obchází. Jediný náznak odpovědi je ve formulaci „Cennost údajů sčítání... je založena na elementární lidské pravdomlupnosti.“ Kategorie pravdomlupnosti je při deklarování národnosti irelevantní, neboť každý má právo přihlásit se, k jaké národnosti chce. Při uvádění národnosti v podstatě nelze nemluvit pravdu. Tvrzení o pravdomlupnosti má však v textu poněkud odlišnou funkci: implikuje (a sugeruje), že každý člověk mluví pravdu (je to přeci „elementární lidská vlastnost“), a kdo tak nečiní, není člověkem. Formulace tak funguje jako velice rafinované a skryté zpochybnění romského lidství a obsahuje i autorovu „pádnou“ odpověď na otázku, proč se Romové nepřihlásili ke své národnosti – protože lžou (jako vždycky). Autor i velice důmyslně zkresluje fakta: pro zvýšení dramatického rozdílu mezi skutečným stavem Romů a počtem, který se k romské národnosti přihlásil, užívá údaj, že v České republice žije 1 milion Romů. Aby tomuto číslu dodal důvěryhodnosti, užívá formulku „podle odborných demografických studií“, ačkoliv žádná demografická studie podobný počet neuvádí. Tento případ je typickou ukázkou účelového zkreslování reality a účelové manipulace s fakty. Dalším zkreslením skutečnosti je bagatelizování možnosti obav před „anonymním zpracováním anonymních dat“. Anonymita zpracování byla zaručena nejasným slibem statistického úřadu, anonymita dat nebyla zajištěna vůbec: formulář, na který uvádíme jméno, příjmení a bydliště nelze v žádném případě považovat za anonymní. V textu operuje Tomáš Svoboda dvakrát s vágním pojmem „národní hrdost“, jednou ve zcela nepochopitelné formulaci „být z hlediska národní hrdosti na vyměření“, podruhé v ironické poznámce „romskou hrdost vidím(e) na našich ulicích“. Autor, aniž by uvedl proč vlastně, považuje vágní „národní hrdost“ za samozřejmost a požaduje, aby Romové byli hrdí. Zároveň podsouvá čtenáři: „Na co že Romové mají být hrdí? Ale to přeci vidím, to přeci všichni vidíme, milí spoluobčané, na našich ulicích.“ Pokud má na mysli chudobu a s ní spojené nelegální jednání (kriminalita, prostituce), jistě lze na ulicích najít i mnohé příklady obdobné „české hrdosti.“ V tomto světle může být užitečné znovu položit otázky, co chtěl autor říci, co řekl, zda se pokusil poctivě analyzovat výsledky sčítání či zda byl text jen zašifrovaným vyjádřením jeho apriorních xenofobních postojů.

Co se dozvíme z textu?

Text 2.5

Placené obavy českých Romů

Sokolovský deník, 18. 7. 2001

Tomáš Svoboda

Statistika nuda je, má však cenné údaje... zpívá se ve známé televizní pohádce Princevé jsou na draka. Svým způsobem na draka jsou, zdá se, i údaje Českého statistického úřadu hovořící o národnostním složení občanů ČR. Nikoli však proto, že by statistici svou sčítací monstrakci dekády špatně konicipovali, připravili a zvládli. Cennost údajů sčítání lidu, domů a bytů je totiž založena na elementární lidské pravdomlupnosti. A na ní cokoli stavět lze snad jen v těch pohádkách. Bohužel. Podle předběžných výsledků akce Sčítání lidu, domů a bytů 2001 klesl za posledních deset let počet Romů v Čechách na třetinu. Při sčítání lidu v roce 1991 se k romské národnosti přihlásilo celkem 32 903 občanů (0,3 % obyvatel ČR), letos už jen 11 716 občanů (0,1 % občanů ČR). Podle odborných demografických studií žije však v přibližně desetimilionové ČR už minimálně posledních deset let asi 1 milion Romů. Kde se bere tak propastná disproporce mezi statistikou a statistikou? Z obav Romů před následky anonymního zpracování anonymních dat? Proč a nač jsou státem, městy a obcemi ročně vynakládány... korun na všechny ty romské

poradce, podporu romských organizací, romských aktivit, romských projektů, romské kultury, nezaměstnanosti, vzdělanosti a kdo ví čeho romského všeho, když je v České republice Romů taková hrstka? Má se majoritní populace stydět za to, že Romy podporuje finančně i jinak tak málo, že jsou z hlediska národnostní hrdosti už dnes téměř na vymření? Je spravedlivější podporovat v Karlovarském kraji více 727 oficiálních zdejších Romů nebo 3 085 zdejších asijských Vietnamců? Otázek (kacířských?) najednou vyvstává víc než dost. Možná i nesmyslné obvinění z rasismu dopadne od kohosi na hlavy těch, kteří o informacích, jež získávají, přemýšlejí. Třeba tak, jako dnes já. Problém s velkým P i R jaký tu ještě nebyl, milí spoluobčané ČR. Za víc než deset let po Listopadu jsme za docela slušný balík vyhozených peněz dokázali všichni, jak tu jsme (Neromové i Romové) v otázce národnostní zatím jen to, že každý desátý z nás neví, kam se zařadit. Když už romskou hrdost vidím(e) v našich ulicích, i čekal jsem, že ji objevím(e) také ve Statistické ročence. Naivita!?! No tak snad v roce 2011...

Jak mě vzali do soupisu

Text 2.6

Jak ovlivnil zákon „O trvalém usídlení kočujících osob“ život Romů, vzpomíná známý romský výtvarník Ruda Dzurko.

Bylo to v únoru devětapadesátém.

Vracel jsem se ze Slovenska. Měl jsem dovolenou, tak jsem jel na Slovensko se svou první ženou Pisekaňou. Ona tam zůstala u rodičů a já jel zpátky sám, protože jsme měli peníze jen na jeden lístek. Jel jsem tedy napřed s tím, že jí pošlu peníze na rychlík. Z domova, z Děčína. Bydleli jsme tehdy u mého otce. Bylo mi osmnáct let.

No, přijel jsem do Děčína, vystupuju z vlaku – chytli mě policajti: „Občanku!“

Dal jsem jim občanku. Jenže já jsem dělal v Kablovce v Děčíně. Byl jsem přihlášený, v občance jsem měl razítko, všechno bylo v pořádku.

„Pojďte s náma, budeme dávat cikánům nový byty, tak musíte s náma.“

Šel jsem. Věřil jsem jim. Tatínek neměl velký dům, bylo nás hodně. Já jsem bydlel se ženou na půdě, byt jsem potřeboval.

Koukám, na nádraží stáli všude policajti. Policajti všude! Dovedli mě na národní výbor. Tam spousta Romů. Ti staří Romové a Romky plakali: „Dají nás do koncentráku!“

Já jsem se jim smál! Nato plakali ještě víc: „Ty jsi usmránek, ty jsi ještě hloupý, tys neprožil to, co my! Takhle nás sbírali za Tisa! A co pak dělali s chlapama? Kolik jich tam zůstalo povražděných!“

Pak nás zavedli do jedné místnosti a tam nás fotografovali, měřili, do inkoustu nám strkali prsty na celé ruce – otisky. Já jsem nevěděl, co to je. Nebál jsem se: do práce chodím, stále bydliště mám... Tak co mi můžou udělat?

Přišel jsem domů, tatínek povídá: „Sebrali tě policajti? Tak to už s tebou bude špatný!“

Bylo to v sobotu. V pondělí jsem přišel do práce a vrátný mi povídá: „Dzurko, nesmíš do fabriky.“

Povídám: „Proč?“

„Tady je zákaz, že tě tam nesmím pustit.“

„Jakto?“

„Počkej, já zavolám mistra.“

Zavolal mistra, mistr povídá: „Rudo, já tě nesmím zaměstnat.“

„A proč?“

„Tady je zákaz od policie.“

„A proč já?“

„No to nejenom ty, ale cikáni.“

Šel jsem na policii a povídám: „Tak vy mě budete žít?“

Jak mě vzali do soupisu

„Vy se budete žít sám a každý tři dny sem budete chodit a ukážete nám, kde berete peníze.“

Řekl jsem jim, že mě vyhodili z továrny a oni řekli: „To nás nezajímá,“... a abych tam každé tři dny chodil.

Kolik Romů tehdy pozavírali pro příživnictví! Potřebovali je na práci, aby jim zadarmo pracovali.

Jel jsem potom trolejbusem domů, protože jsme bydleli v Bínově, Děčín 9, a tam právě chytli Vlchy. Už jsem jen viděl, jak jim hoří vozy. Viděl jsem to z trolejbusu a gádžové, Češi, se smáli.

Potom jsem chodil do lesa, sekal dříví a v pytlí je nosil do Děčína. Známi, které jsem tam měl, si ho ode mne brali a dávali mi potvrzení, že mi za ně dali dvacet nebo třicet korun. Potom jsem skládal uhlí do sklepů – bylo to v zimě. A všude jsem si musel brát potvrzení, že mi za to zaplatili, že neprovozují příživnický způsob života. Každý třetí den jsem musel chodit na policii a ukazovat potvrzení, že si vydělávám. Kolik Romů tehdy pozavírali! Kdo nechodil na policii, toho zavřeli. Byla to jejich taktika, aby pozavírali co nejvíc Romů.

Já jsem byl mladý, já se nebál. Staří Romové se báli, aby se zase nevrátilo to, co prožili za války.

Pak mi asi za tři měsíce přišel telegram z Kablovky, že mě berou zpátky do práce. Když policajti viděli, že mě nemůžou zavřít, vydali příkaz, že mě můžou vzít zpátky (do továrny). Poslali mi telegram, že můžu nastoupit do práce.

Ještě jsem zapomněl říct, že když nás vzali na národní výbor, napsali každému do občanky „S“, jako že jsme v soupisu. Kdo mě v občance „S“ nesměl se přestěhovat – ani když si koupil vlastní dům. Nevzali ho jinde do práce. Nic.

V šedesátém osmém roce jsem chtěl jít dělat jinam. Už jsem měl všechno vyřízené, už jsem měl nastupovat, když si mě zavolal ředitel, vzal mi občanku: „Jó, pane Dzurko, já vás nesmím zaměstnat.“

A já povídám: „Proč?“

„Vy jste v soupisu!“

„Ale to prý už neplatí.“

„To platí pořád.“

Vymazali mi to, teprve když jsem se v 69. přestěhoval do Skalice, a to jen proto, že mě tam znali.

(Převzato z časopisu romistických studií Romano džaniben, č.4/1994, Nadace Romano džaniben, 1994.)

Původ názvů Rom – Cikán

Mezi označením Cikán a Rom je podobný významový rozdíl jako mezi názvem Němec a Deutsche. Výrazem Němec (člověk jakoby němý, neboť jeho řeči není rozumět) označili Slované lid, který sám sebe nazývá der Deutscher.

Deutscher je **endo-etnonymum**, kterým se příslušníci etnika nazývají sami.

Němec je **exo-etnonymum**, název, kterým je označují jiní.

Autonymum – název, kterým příslušníci jakékoli skupiny nazývají sami sebe, nemusí se jednat o etnickou skupinu.

Exonymum – název, kterým příslušníky skupiny nazvali nebo nazývají ostatní.

Málokterý Čech si dnes uvědomuje původ slova Němec a Němců se původní nelichotivý význam nedotýká vůbec.

Jinak tomu bývá ve vztahu názvů typu Cikán – Rom, Eskymák – Inuit, samojed – Něněc, Laponec – Sami, Sioux – Lakota a podobně. Příslušníci těchto etnických minorit sdíleli společné území s jinými etnickými majoritami, které si pro svou početní, technologickou a mocenskou převahu osobovaly právo hodnotit je jako méněcenné. Exo-etnonyma mají různý původ, některá jsou neutrální, některá získala negativní význam, jiná s sebou od počátku nesou hanlivý nádech – např. Eskymák – „jedlík syrového masa“.

Etnoemancipační procesy vedou k tomu, že se zejména po druhé světové válce, která tak drasticky demonstrovala, kam vedou pocity rasové a etnické nadřazenosti, nahrazují exo-etnonyma endo-etnonymy.

Například v Kanadě je dnes používání slova Eskymo žalovatelné.

Ve světě existuje mnoho různých skupin, které se hlásí ke společnému romskému původu, jednotlivé skupiny se však liší i svými názvy. Endo-etnonymum **Rom** užívá většina Romů v Evropě a na Balkáně, když se chce označit etnickým názvem.

Ke skupinám, které se nazývají jiným endo-etnonymem, patří například **Sinti** (žijí převážně v Německu, severní Itálii, na Balkáně, ale i v ČR a jinde v Evropě), **Manuš** (ve Francii), **Kale** (ve Španělsku, Finsku), **Romaničel** (v Anglii a USA). Slovo Rom se jako etnonymum v těchto skupinách nepoužívá, můžeme se s ním setkat jako s označením osob romského původu nebo v názvu jejich jazyka (např. romanes). Autonyma Kale, Manuš a Romaničel pocházejí z romského jazyka: kalo – černý, manuš – člověk, Romaničel vzniklo sloučením dvou slov romano čhavo – romský syn / chlapec. Původ slova Sinto není znám, není vyloučeno, že toto jméno bylo původně kryptickým útvarem (jakýmsi tajným, kódovaným jménem), který byl do jazyka přijat v souvislosti s potřebou romsky hovořícího obyvatelstva na německém území přehodnotit své sociální a ekonomické postavení ve společnosti konce osmnáctého století. V té době byli Romové vystaveni tlaku ze strany většinové kultury a společenské organizace, stoupala míra státního dohledu nad nimi a v důsledku toho nabyl jejich každodenní jazyk důležitou funkci tajného kódu.

Původ názvů Rom – Cikán

Výsledkem bylo přijetí mnoha kryptických označení pro lokality, povolání nebo společenské a administrativní funkce. Je možné, že obdobným způsobem vzniklo i kolektivní autonymum. Dříve Sinti také užívali endonymum Kale.

V České republice žije 5 skupin Romů, z nichž pouze Sinti nepoužívají endo-etnonym Rom. Přívlasky jako **čeští a moravští, slovenští, maďarští a olašští** naznačují svébytnost těchto subetnických skupin, sebeidentifikaci jejich členů, případně odlišnou historickou zkušenost, rozdílný dialekt romského jazyka apod. (Podrobnější informace o skupinách Romů v ČR viz příloha Kapitoly z dějin Romů.)

Olašští Romové – *Vlachika-Vlašika* Roma – užívali endo-etnonymum Rom, přívlasket olašský je odvozen od názvu Valachie (z maď. *olaskí* = valašský), historické části nacházející se na území dnešního Rumunska. Z Rumunska tito Romové odcházeli po definitivním zrušení romského nevolnictví roku 1856. Přívlasket „olašský“ je užíván pouze pro odlišení od neolašských Romů, které Romové olašští nazývají exo-etnonymem Rumungro, což původně znamenalo Rom ungro – neboli maďarský Rom. Maďarští Romové byli první usadí neolašští Romové mimo Rumunsko, se kterými se olašští Romové při emigraci z Rumunska setkali. Tento název se později mezi olašskými Romy rozšířil na všechny usedlé Romy v ČR a okolních zemích.

Velká a rozmanitá skupina tzv. olašských Romů žije rozptýlena po světě a zahrnuje vícero subetnických skupin, z nichž početnou a známou tvoří **Kalderaši** (z rumunského slova caldera – kotel) dříve profesí především kotláři, **Lovářiové** (z maďarského ló – kůň) obchodníci s koňmi, apod. Tyto názvy jsou na rozhraní profesionum a endo-etnonym.

Etymologicky je **etnonymum ROM** spjato s názvem Dom. Dnes se jménem Domové označuje početná indická „džáti“ (kasta), rozšířená po celé severní Indii.

V Indii byli a jsou Domové především **hudebníci**. Samotný název Dom pravděpodobně vznikl ze slova domra – buben. Buben tvoří základ indické hudby. Název Dom byl tedy původně zřejmě profesionumem kasty hudebníků.

Dále byli Domové profesí **genealogové**, jejich úkolem bylo uchovávat v paměti rodokmeny příslušníků jiných kast, znát nazpaměť velké množství veršů, rodových historek a písní, které zpívají při významných rodinných událostech. Další domské rody se živily a dodnes živí **kovářskou prací, pletením košů, jako artisté, předváděním hadů, léčením hadiho uštknutí, obchodováním**, někteří i úklidem města.

Slovo **Rom/Romni** – Rom, Romka je tedy etnickým označením příslušníka romské společnosti.

Dalším významem slova **rom** je manžel, **romni** – manželka.

I v dialektech skupin, které se nenazývají endo-etnonymem Rom (např. **Kalo, Romaničel, Manuš, Sinto**), slovo **rom** označuje manžela / **romni** manželku.

Původ názvů Rom – Cikán

Endo-etnonymum je prvotním významem slova Rom, „rom“ ve smyslu manžel je významem druhotným. Analogická je situace v Indii, kde je zvykem, že manželé, hovoří-li o svých manželkách nebo i ke svým manželkám, nazývají je jménem své kasty. Například: LOHÁR (kovář) řekne: „méri lohárin“ – což neznamená „moje kovářka“, ale „moje manželka“. DŽÁTT (zemědělec) řekne: „méri džáttní“. DOM řekne: „méri domní“, BHÍL (příslušník etnosociální prearijské populace) řekne o své ženě „méri bhílní“ atd.. Etnický či sociální (kastovní) název je tedy prvotní a název označující manželský statut je druhotný.

Na mezinárodní fóru se název Rom objevil poprvé 8. dubna 1971, kdy jej účastníci prvního mezinárodního kongresu Romů v Londýně včlenili do názvu reprezentativní organizace RIJ – Romano Internacionalno Jekhipen, dnes IRU – Internacionalno Romani Unia – (Mezinárodní romská unie). Představitelé Romů tehdy také poprvé na mezinárodní úrovni deklarovali endo-etnonymum Rom jako oficiální název příslušníků romského etnika. V březnu 1979 se IRU – International Romaňi Union (Mezinárodní romská unie) stala členem OSN, sekce mimovládních organizací.

Do roku 1971 se tedy Romové nazývali Romy jen mezi sebou. Ostatní – kromě odborníků – ani jejich skutečné jméno neznali. Označovali Romy nejrůznějšími exonymy: Cikáni (česky), Cygaňe (rusky), Zigeuner (německy), Zingari (italsky), Tsiganes (francouzsky), Gypsies (anglicky), Gitanes (francouzsky), Tattare (švédsky), Bohemiens (francouzsky). Všechna tato exonyma ukazují, že neromové nevěděli, kdo Romové jsou, odkud přišli. Časem získala tato slova negativní, jiné významy.

„Gypsy“ – kdokoli, kdo se potuluje a nežije na jednom místě, „**ciganit**“ – lhát, v Slovníku spisovného jazyka českého jazyka (1989) je „**cikán**“ vysvětleno jako synonymum tulák, dobrodruh, lhář, podvodník, zloděj a podobně.

Autority bývalého komunistického bloku proklamovaly národnostní politiku zaručující všem národnostem stejná práva. Romové však podle tehdejších hledisek nespĺňovali „povinné znaky“ národa podle stalinské definice: národ je historicky vzniklé společenství lidí, jehož znaky jsou společné území a jeho trvalost v čase, společná řeč, kultura a hospodářský život. V Československu byli Romové z možnosti mít národnostní práva vyloučeni. Dostali nálepku „sociální skupiny s odumírajícím etnicitou“ a oficiální název „občan cikánského původu“ naznačoval, že jsou určeni k programové asimilaci. Název Rom bylo zakázáno používat jakožto symbol etnoemancipačního procesu.

V bývalé ČSSR se Romové poprvé oficiálně prezentovali názvem Rom na půdě Svazu Cikánů-Romů, který vznikl v důsledku politického a společenského uvolnění během Pražského jara 1968. Trval od srpna 1969 do března 1973. K jeho zrušení přispělo také Memorandum, v němž Romové požadovali politický statut a včlenění jazykových a etnických práv do ústavy. Endo-etnonymum Rom bylo opět vystřídáno „občanem

Původ názvů Rom – Cikán

cikánského původu“ a teprve v údobí přestavby se nepozorovaně začal vracet zejména na stránky odborného tisku. 21. listopadu 1989 se ustavila Romská občanská iniciativa (ROI) a jako jedna z prvních organizací se připojila k Občanskému fóru. Název Rom deklarovali její představitelé jako oficiální označení příslušníků romského etnika v ČR.

Původ dvou v Evropě nejrozšířenějších exo-etnonym:

1) Cikán

Názvy jako české **Cikán**, německé **Zigeuner**, slovenské **Cigán**, francouzské **Tsigane**, maďarsky **Cigányok** atd. jsou pouze exo-etnonyma, nenesou žádné jiné významy.

V romském jazyce se neužívají.

Tato exo-etnonyma byla odvozena z řeckého slova **Athinganoi**. V byzantských pramenech se slovo objevuje již v 8. století, ve větším množství od století dvanáctého.

Původ názvů Rom – Cikán

Řecké slovo **Athingani** znamená „**nedotknutelní – lidé, kteří nechtějí, aby se jich ostatní dotýkali, nechtějí být dotýkáni**“.

Původ slova Athingan zůstává dodnes předmětem výkladů. V minulosti byl spojován s heretickou křesťanskou sektou. Díky nejnovějším výzkumům v byzantologii se objevily nové skutečnosti: „Už v byzantských pramenech je tento název odvozován ze zvyku oddělovat se od jiných skupin obyvatelstva. Právě tak je možný i opak, totiž že z jejich jména je odvozena charakterizace.“

Proč chtěli být nositelé názvu Athinganoi nedotknutelní? Pravděpodobně se jedná o zvyk z Indie. Možná, že ostatní měli jiné zvyky a zásady, a proto byli pro Athingany „rituálně nečistí“. Možná jedli „nečisté maso“ nebo prali mužské a ženské prádlo dohromady a dělali jiné věci, pro Athingany nepřipustné. Proto s nimi Athingani nechtěli stoupat a jíst, aby se nestali **marime (magerde)** nebo **prasto**, jak říkají dnes olašští Romové a Sintí. Možná proto, že se od ostatních odtahovali, **dali jim ostatní jméno „athingani“ – „nechtějí být dotýkáni“ nebo „nedotknutelní“**.

Tuto zvyklost dodržovali a dodržují Indové od pradávna a tuto zvyklost dodržují dodnes i některé skupiny Romů.

2) Gypsy

Exo-etnonyma jako anglické **Gypsy**, španělské **Gitanos**, francouzské **Gitanes** jsou odvozena od názvu **Aiguptos / Aiguptissa** (Egyptan / Egyptanka), které nacházíme ve starých byzantských listinách později než Athingani, nejpozději od konce 13. století. Proč Byzantinci říkali Romům Egyptani? Považovali je za Egyptany, byli Romové Egyptanům podobní? Přicházeli některé skupiny Romů do Byzance přes Egypt? Nebo proto, že Romové žili na území uvnitř Byzance, které bylo nazýváno Malý Egypt? Takovouto oblastí byla například velká a poměrně známá romská kolonie zvaná Gyppe-Malý Egypt u města Modon (Methone) na západním pobřeží Peloponésu. Ale proč nesla toto jméno?

Jména pro Romy odvozená od slova Egyptan se rozšířila v dalších stoletích po Evropě. Sami Romové, kteří přicházeli do Evropy v 15. století, označovali místo svého původu jako Malý Egypt. Tento název je podobný názvům: Malá Arménie v Byzanci (kde žili Arméni vyhnaní Turky ze své říše Arménie), Malá Judea v některých anglických městech, v českém prostředí jsou obdobné názvy Němčice, Německý Brod, Uherské Hradiště v Čechách (pojmenovaných podle německých a maďarských kolonistů).

Původ názvů Rom – Cikán

Nejčastější romská označení příslušníků neromské komunity

Pro Romy, jakožto příslušníky často pronásledované menšiny, bylo rozdělení světa na Romy a Neromy existenčně významné. Podobně také Židé považovali za funkční označit každého, kdo nebyl Žid, společným názvem goj. Odlišná slova čhavo/raklo se užívají pro romského chlapce/neromského chlapce, stejně jako čhaj/raklí odlišuje romskou dívku od neromské. Romský a neromský svět se vyznačoval odlišnými pravidly komunikace.

Termín **gadžo** je exonymum, ne exo-etnonymum, neoznačuje příslušníka nějakého konkrétního etnika. Tento termín je nejrozšířenější v lexikonu všech romských dialektů v Evropě. Původně název pro neromského sedláka, dnes spíše obecně Nerom. Druhotný význam gadžo/gadžiči je „manžel“/„manželka“ neromského původu, ale v některých olášských dialektech označuje i romského manžela a romskou manželku. V některých dialektech se užívá termín **goro** – **bílý** – Evropan – běloch – Nerom – název původně naznačoval světlou barvu pleti a zevnějšku obecně.

Původ názvů Rom – Cikán

Text 2.7

Rom nebo cikán?

Názory romských studentů 3. ročníku Evangelické akademie v Praze na užívání názvů Rom / cikán

- „Vadí mi, když říkají ‚cikáni‘. Když tak říkají mně, záleží na tom, kdo to říká a jakým způsobem. Ale je to hanlivé, nelíbí se mi to a někdy mě to uráží. Romka je oslovení, kterým by mně měli říkat, já taky říkám Češi.“
- „V české společnosti byl vždy ‚cikánský způsob života‘ považován za asociální, a proto mi rozhodně více vyhovuje označení Rom.“
- „Od představitelů institucí je pro mě přijatelnější oslovení Rom-Romka. Ve slově cikán cítím odpor, nesnášenlivost.“
- „Jsem spokojenější, když většinová společnost používá termín Rom. Oslovení Cikán mi určitě nevádí od lidí, které dobře znám a jsem si jist, že nejsou zaujati vůči žádné národnosti, že nemají předsudky. My Romové se mezi sebou v češtině taky bavíme o ‚cigánech‘, ale nejsou v tom předsudky.“
- „Osobně mi označení cikán nevádí, záleží ale, kdy a kým je použit a v jaké tónině.“
- „Jestliže mi někdo řekne ‚cikáne‘ a tu dotyčnou osobu znám, vím, že to nemyslí zle. Ale když se lidé baví o Romech tak, že je vidět, že jsme jim nepříjemní a ještě nás nazývají ‚cikán‘, je pro mě hrozné to slyšet.“
- „Mám pocit urážky, když mě nazývají cikáne. Dávají mi tím najevo, že jsem špatný, kradu a jsem špinavec. Kdyby mě oslovovali ‚Rome‘, cítil bych se tak, že si mě váží a respektují mě.“
- „Od Roma mi výraz ‚cikán‘ nevádí. V případě, že mi řekne Nerom ‚cikánko‘, a slušně se zeptá, jestli mi to nevádí, a známe se dlouho, dokáži to někdy přijmout. Název Rom je určitě lepší, protože i v romštině používáme Rom, ne cikán. Cikán mi připadá hanlivé.“
- „Jsem Romka, protože mám romskou národnost, ne cikánskou.“
- „Od malička mě slovo ‚cikánka‘ moc bolelo a trápilo, už od spolužáků ve škole. Na střední škole jsem pochopila, jak jsem ráda, že jsem Romka. Slovo ‚cikán‘ je hanlivé, a pokud mě tak označí někdo z Neromů, je to pro mě urážka. Musím říci, že slovo ‚cikán‘ používáme mezi sebou i my Romové. V naší romské řeči a romských písničkách je ale slovo Rom, a ne cikán.“

Původ názvů Rom – Cikán

- „Jsem Romka, cikánka mě uráží. Když se mezi Romama bavíme o někom nebo když mě Rom řekne cikánko, tak to беру. Všimla jsem si, že gádžo, který není proti Romům moc zaujatý, užívá slovo Rom, ten, kdo má předsudky, říká cikán.“
- „Od malička jsem byl nazýván ‚cikánem‘ a nikdy to nebylo myšleno jako označení etnicky nebo kulturně odlišné skupiny. Vždy jen jako nadávka. Začal jsem přemýšlet, kdo vlastně jsem – Rom nebo cikán? V romštině je slovo Rom hrdým označením. Proč mi lidé říkají pro mě pohrdlivým názvem? Jsem hrdý Rom a pokud se mnou někdo chce komunikovat, tak jako se sebou rovnou osobou, jako rovný člověk s rovným člověkem.“

Otázky k textu a k diskusi

- *Víte, jaký je původ slov cikán a Rom? Má obě tato slova původně romština ve slovní zásobě?*
- *Jaký mezi nimi cítíte významový rozdíl?*
- *Která z výpovědí vás nejvíce zaujala?*
- *Dovolíte blízkým kamarádům, aby vám říkali jinak, než byste snesli ode všech ostatních lidí? Je rozdíl, když vám řekne kamarád „vole“, a situací, kdyby vám to řekl učitel ve škole nebo úředník? Můžeme použít argumentu, že si Romové sami mezi sebou říkají cikáni, k tomu, abychom je tak označovali i my?*
- *Souhlasíte s názorem, že „každý může každému říkat jak chce“? Proč?*
- *Je vhodné označovat nějakou skupinu pojmenováním, které má hanlivé významy, a navíc si to tato skupina nepřeje?*
- *atp.*

Vzdělávání Romů v ČR

Historicko-romistický úvod

Jako každá etnický rozlišitelná komunita, která byla z historických a sociálních důvodů vytlačena na okraj společnosti, i Romové zaujímají apriorně negativní, obrannou pozici vůči většinové společnosti a uzavírají se do vlastní komunity. Předsudky a negativní zkušenost na straně většiny i romské menšiny jsou zdrojem vzájemné nedůvěry, která se mnohdy projevuje skrytým i otevřeným nepřátelstvím.

Vzájemná nedůvěra poznamenává sociální komunikaci mezi jedinci obou skupin od útlého věku a bohužel **ani škola není pro většinu romských dětí místem, které by považovaly za přátelské.**

V uplynulých padesáti letech nebylo snahou začlenit romské děti do školních kolektivů ostatních dětí na základě respektování jejich kulturní identity jako rovnocenné kulturní identity národa, ve kterém žijí. Hovořilo se o tzv. „romském problému“, který byl ve školách řešen v souladu s tehdejší vládní politikou vůči romské menšině. A to snahou o asimilaci, tj. lapidárně řečeno snahou o „natírání romských dětí na bílo“.

Tehdejší školní praxe „jednotné školy“ navíc vycházela z dogmatu „průměrného žáka“ (všechny děti ve společnosti jsou stejné, mají průměrně stejné intelektové schopnosti, znalosti, návyky a potřeby) a vylučovala vše, co z tohoto průměru vybočovalo. Tento přístup v mnohých vzdělávacích zařízeních bohužel přetrvává dodnes a zabraňuje všem odlišným, „neprůměrným“ dětem (mentálně či zdravotně postiženým, nadprůměrně inteligentním, s výchovnými problémy, s vadami soustředění, lehkou mozkovou dysfunkcí, dětem z různých národnostních menšin, zejména z romské minority) absolvovat bez problémů základní školu.

V souladu s myšlenkou jednotné školy a politiky asimilace Romů byla veškerá specifika romských dětí záměrně potlačována jako nežádoucí. Velké procento škol, bohužel, dodnes tento trend neopustilo. Výsledkem je dnes skutečnost, že odhadem 80% Romů má pouze základní vzdělání (včetně nedokončeného, jak svědčí výsledky posledního sčítání lidu).

Stejnou měrou se navíc na současném stavu podepisuje špatná zkušenost romských rodičů a prarodičů se školou v době jejich dětství, tato zkušenost je pak na dnešní děti celkem logicky nadále přenášena.

Problémy romského dítěte před a při vstupu do školy

Většina romských dětí nenavštěvuje mateřské školy či jiná předškolní zařízení a do školy přichází pouze se zkušenostmi ze života v rodině. Při vstupu do školy se tedy najednou v šesti letech setkává s neznámým, cizím, někdy až nepřátelským

Vzdělávání Romů v ČR

prostředím, kterému musí čelit samo, bez pomoci rodiny (a komunity), na níž je do té doby závislé. Škola mu ve většině případů nepomůže. Nesetká se tu s ničím známým – nejsou romští učitelé (s výjimkou těch škol, kde se postupně, ale zatím v zanedbatelném množství začínají objevovat romští asistenti), pomůcky a učebnice jsou obsahově i výtvarně přizpůsobeny chápání a vkusu českých dětí.

Tradiční rodinná romská výchova nedává dítěti takový základ, který učitel u průměrného žáka první třídy předpokládá, a tak od počátku školní práce vzniká nedorozumění, které se může rychle odrazit ve školní neúspěšnosti dítěte.

Jako hlavní problémy, se kterými se dítě začne brzy po příchodu do školy potýkat, lze označit:

- nedostatek času a prostoru na domácí přípravu
- neochota rodičů zajistit základní školní pomůcky
- priorita pracovat doma (péče o sourozence) než ve škole
- nezvyk na pevný denní režim, přísný řád a aktivity vyžadující dlouhodobé soustředění
- neschopnost se samostatně rozhodovat a zodpovídat sám za sebe
- nerozvinutá jemná motorika, neznalost kreslení a psaní
- neznalost pojmů, které nejsou potřeba v praktickém životě a které děti získávají z knih a encyklopedií
- jazyková bariéra i u dětí, které již nemluví romsky, ale stále užívají etnolekt češtiny

V rámci asimilace se Romové měli co nejdříve **odnaučit používat svůj vlastní jazyk** – romštinu. Ve školách se nesměla používat ani jako pomocný jazyk, ačkoliv mnoho dětí přicházelo do školy s minimální znalostí češtiny a umožnění využít jejich jazyk by pouze přispělo ke snadnější adaptaci na školu. Výjimkou nebylo ani trestání za to, když děti mluvily romsky mezi sebou. Snaha byla korunována úspěchem. Mnoho Romů pod dlouholetým tlakem začalo při komunikaci s dětmi používat češtinu, aby děti neměly ve škole problémy. Jejich jazyk ale logicky nebyl (a u mnohých není dodnes) normativní, je to romský etnolekt češtiny, ovlivněný jednak romštinou (tj. myšlením v romštině, přenášením její gramatické struktury do češtiny neboli kalkováním), jednak nespisovnou češtinou, kterou se neučili ve škole, ale od svého okolí, často též od sociálních vrstev, které často spisovný jazyk nepoužívají. Tomuto etnolektu pak učí své děti. Problémy s češtinou mají pak děti ve všech jazykových rovinách – od fonetiky až po stylistickou oblast.

Dnešní situace tedy vypadá tak, že dítě neumí při vstupu do školy žádný z jazyků opravdu dobře. Z romštiny ovládá často jen několik frází, v horším případě nadávek, česky se sice domluví, ale mluví etnolektem. Používání etnolektu se neinformovanému pedagogovi může jevit jako mentální retardace („já se bojím od psa, pustil mne vlak, babička mne nosí do školy“ apod.)

Vzdělávání Romů v ČR

Vztah školy a rodiny

Škola, která chce úspěšně vzdělávat romské děti, musí též najít cestu k jejich rodičům. Musí být iniciátorem procesu, který pomůže překonat onu vzájemnou bariéru nedůvěry a nepřátelství, a musí rodiče přesvědčit, že vzdělání je pro jejich děti opravdu důležité. Bez spolupráce s rodinou nemůže mít školní práce dětí uspokojivé výsledky. Je tedy na učitelích, aby se snažili od počátku navázat s rodiči dítěte pozitivní vztah, a proto musejí především jednat s rodiči jako s partnery, mluvit s nimi nejen o školních problémech, ale zajímat se o celou rodinu, pomoci jim ve věcech, kde si sami rodiče nevedí rady (např. složitější jednání s úřady). Nedostatečné přizpůsobení rodičů školním požadavkům (neochota či neschopnost zajistit dítěti odpovídající školní pomůcky, pomoci mu s domácí přípravou, zajistit pravidelnou a včasnou docházku do školy) by škola měla zpočátku umět prominout a řešit svou nadstandardní péčí o děti, o problémech však s rodiči hovořit, a postupně tak zvyšovat nároky na vzájemnou spolupráci.

Učitelé by se měli snažit poznat a pochopit rodinné prostředí dětí, rodiny navštěvovat, naučit se znát a respektovat jejich zvyky. Rodiče je třeba přesvědčit, že škola není nepřátelská instituce ani k dětem, ani k rodičům. Návštěvy učitelů v rodinách dětí jsou na drtivě většině dnešních škol považovány za nadstandard, který si není možné z časových a ekonomických důvodů dovolit. O nadstandard se pochopitelně jedná a je třeba diskutovat otázku míry, případně i otázku finanční. Přes všechnu pracnost a náročnost je však úsilí věnované přesvědčení rodičů o nutnosti vzdělání jejich dětí investicí, která se v dlouhodobém horizontu musí vyplatit.

Vztah mnohých rodin ke vzdělání má i své historické kořeny. Až do nedávné minulosti bylo zajišťování vzdělání a profesní kvalifikace jednou z funkcí rodiny, která tak nepotřebovala k tomuto poslání žádné příspěví od majoritní společnosti. Rodinné řemeslo či způsob obživy rodina předávala dětem, otcovo řemeslo chlapcům, dívky se učily od matky (a později od tchyně) pečovat o rodinu a o děti. Povinná školní docházka sice platila pro romské děti žijící u nás již od výnosů Marie Terezie, ale striktně vyžadována být začala ovšem až o mnoho desetiletí později, po roce 1948. Neplnění požadavků povinné školní docházky bylo naráz přísně postihováno, od finančních sankcí až po trestné stíhání rodičů.

Ačkoliv vzdělávací funkci rodina přestala plnit v období, kdy zanikla tradiční řemesla (u většiny dnes u nás žijících Romů v 50. letech po migraci ze Slovenska do Čech), vztah k našemu pojetí vzdělání většina Romů dodnes nepřevzala. A ani nemohla, neboť jak trefně říká Karel Holomek, jeden z romských představitelů: „Je třeba několik generací k tomu, aby se v rodině vypěstoval vřelý vztah k určité profesi, vzdělání, intelektuálnímu

Vzdělávání Romů v ČR

či filosofickému postoji k životu...Bude trvat celé generace, než se takové vztahy vytvoří. Tím je vysvětleno dosavadní nepochopení Romů vůči vzdělání a pokud je chápáno, pak je jen málo vůle a úsilí se ho zmocnit.“ Je-li dodnes dle posledního sčítání lidu (1991) přes 80% Romů pouze absolventů základních (a zvláštních) škol, pak například představa vysokoškolského vzdělání jejich dětí je pro většinu těchto rodičů nad rámec možné představivosti.

Pro srovnání:

V roce 1900 nedovedlo číst a psát 4,26% Čechů, u příslušníků ostatních národností na území monarchie byla situace následující: Poláci 40,82%, Ukrajinci 75,79%, Slovinci 23,92%, Rumuni 71,61%, Maďaři 56,72%, Němci 6,83%. (*J. Urban – České a slovenské dějiny do r. 1918.*)

Co se týče negramotnosti Romů, statistiky z roku 1970 uvádějí, že 60% Romů v poprodukčním věku je zcela negramotných.

Romské děti ve zvláštních školách

Velké procento romských dětí je dodnes vzděláváno ve zvláštních školách, které jsou přitom určeny pouze dětem „s takovými rozumovými nedostatky, pro které se nemohou s úspěchem vzdělávat v základní škole, ani ve speciální škole“ (školský zákon č. 29/1984 Sb.). Do zvláštních škol jsou romské děti zařazovány jak na základě výsledků vyšetření v pedagogicko-psychologických poradnách, tak i v průběhu školní docházky do základní školy, často velmi záhy po zahájení povinné školní docházky a objevení se problémů v komunikaci mezi žákem a školou.

Odborná vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně jsou zaměřena na posouzení úrovně školní zralosti a inteligenčních schopností. Testy jsou standardizovány podle dětí majority a pro romské děti nejsou validní, nezohledňují v celé šíři odlišnou kulturní a sociální zkušenost dítěte. Většina šestiletých romských dětí žijících v tradiční komunitě v tomto testu neuspěje, především z důvodu naprosto odlišného pojetí výchovy v romské rodině, nikoliv z důvodů mentální retardace.

Dle usnesení vlády ČR ze dne 23. 1. 2002, které hodnotilo plnění usnesení vlády ČR z 29. 10. 1997 č. 686, byly nové testy MŠMT schváleny v lednu 2001. V praxi se však zatím téměř nepoužívají. **Absolventi zvláštních škol mají značně omezené šance na získání dalšího vzdělání**, stejně tak jako na získání zaměstnání. Až do začátku roku 2000 se směli hlásit k dalšímu studiu pouze na několik vybraných učebních oborů. V lednu roku 2000 vstoupila v platnost novela školského zákona, která umožňuje hlásit se na jakoukoliv

Vzdělávání Romů v ČR

střední školu každému, kdo absolvoval povinnou školní docházku, tudíž i absolventům zvláštních škol. Každý absolvent 9. ročníku zvláštní školy má však díky redukovaným učebním osnovám tohoto typu školy nedostatečné vědomosti (cca na úrovni 7. ročníku základní školy), a nemůže tedy s úspěchem absolvovat přijímací zkoušky na vyšší typ školy bez speciální přípravy, kterou mu rodina nezajistí. I tady může sehrát kmenová škola důležitou roli, pokud učitelé sami nabídnou žákovi, který projeví zájem o studium, pomoc a připraví jej na přijímací zkoušky.

Smutnou skutečností je, že **mnozí romští rodiče se zařazení svého dítěte do zvláštní školy nebrání**, někdy ho i vyžadují, např. mají-li ve stejné zvláštní škole více dětí, ty zase chtějí být pohromadě. Dětem navíc často vyhovuje skutečnost, že tvoří většinu ve škole, a cítí se tak lépe než mezi převahou českých dětí. V některých zvláštních školách mají paradoxně děti lepší podmínky – méně dětí ve třídě a větší možnost individuální péče, učitelé, kteří počítají s prací s „problémovými“ dětmi, a jsou proto vstřícnější než učitelé očekávající vynikající výsledky žáků. Skutečnost, že dítě s absolvovanou zvláštní školou má mizivou šanci na vstup na školu střední, je bohužel pro mnohé romské rodiče spíše marginálním problémem.

Mnoho romských dětí dnes vyrůstá v dětských domovech a výchovných ústavech. V některých zařízeních tohoto typu tvoří až 60% i více procent klientů. Cílem této práce není pátrat po důvodech uvedeného stavu, soustředíme se proto spíše na následky pro vzdělání.

Při řadě dětských domovů fungují školy, v některých případech jsou to školy zvláštní. Dále máme v soustavě školských zařízení také zvláštní školy internátní, jejichž svěřenci jsou z velké většiny ve výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, i v tomto typu škol je mnoho romských dětí. Samotnou existenci zvláštní školy internátní lze označit za odstrašující příklad. Vezmeme-li v potaz citované procentuální zastoupení romských dětí v ústavech náhradní rodinné péče, pak můžeme, bohužel, konstatovat, že označení našeho školství za segregační je v tomto případě zcela oprávněné.

Afirmativní akce pro podporu vzdělávání

O myšlenke umožnit romským dětem plnohodnotné vzdělání v základních školách běžného typu se začalo nahlas hovořit v odborných kruzích na počátku devadesátých let 20. století.

Na problém vzdělávání romských dětí u nás začali veřejně upozorňovat jednotlivci a některé české nestátní i zahraniční organizace.

Vzdělávání Romů v ČR

Zlomovým momentem v otázce vzdělávání Romů u nás bylo přijetí **Usnesení vlády ČR č. 686 z 29. 10. 1997**, které do jisté míry reflektovalo tvz. „Bratinkovu“ zprávu o stavu romské komunity v ČR z roku 1997.

Na základě tohoto usnesení bylo možné, kromě jiného, např. zaměstnávat na školách romské pedagogické asistenty.

V průběhu devadesátých let umožnilo MŠMT ČR formou metodických pokynů, ale i změnami v zákonech školám zahájit několik významných „vyrovnávacích“ akcí pro lepší adaptaci romských dětí v základní škole.

Na základě současné legislativy může základní škola:

- otevřít přípravnou třídu pro děti ze „sociokulturně“ znevýhodňujícího prostředí
- její součástí může být mateřská škola
- může zaměstnat asistenta učitele (romského pedagogického asistenta)
- může pracovat podle vlastního rámcového vzdělávacího programu upraveného pro potřeby romských dětí
- může přijmout dítě ze zvláštní školy (za určitých podmínek)

Již několik let běží na některých školách vládní program podpory romských středoškolských studentů.

Ke všem těmto výrazným posunům, které můžeme nazvat „otevírání školy romským dětem“, nemalou měrou přispěly aktivity některých nestátních organizací cílené do škol, např. projekt OSF „Začít spolu“, „Step by step“ a další.

Přípravné ročníky při základních či zvláštních školách se začaly zřizovat od školního roku 1993/94. Přípravné ročníky jsou určeny dětem pocházejícím z málo podnětného či nepodnětného prostředí (dle představy majoritní společnosti). Během jednoho školního roku mají za úkol odstranit u dětí různé handicap a připravit je na vstup do první třídy. Ve školním roce 2000/2001 byly přípravné třídy zřízeny v 63 základních školách, 40 zvláštních školách a 7 mateřských školách. Jejich počet by se měl dle záměrů MŠMT stále zvětšovat. Nulté ročníky mají jistě svůj význam. Přispívají k lepší adaptaci dítěte na školu, odstraňují některé příčiny pozdějších neúspěchů, aktivity zde realizované přispívají k rozvoji jazyka, řeči, logického myšlení, jemné motoriky. Jsou však jen dílčím krokem při řešení problému vzdělávání romských dětí. Mnohé z nich se zakládají při školách, které dostatečně nerespektují specifické požadavky romských dětí. Nesprávné je i zřizování těchto přípravných ročníků při zvláštních školách.

Ve školním roce 2000/2001 působilo na základních a zvláštních školách 230 romských **pedagogických asistentů**.

Vzdělávání Romů v ČR

Myšlenku zaměstnávat na škole romské pedagogické asistenty začala prosazovat Mgr. Helena Balabánová, zakladatelka a první ředitelka (1993–2000) soukromé základní školy Přemysla Pittra v Ostravě, školy, která jako jedna z prvních v republice začala systematicky přistupovat k romským dětem dle zásad respektujících jejich specifické požadavky.

Podporu romských pedagogických asistentů dále od počátku prosazovalo Společenství Romů na Moravě a Nadace Nová škola. Tyto nestátní organizace pomáhaly při výběru, vzdělávání a hlavně financování romských pedagogických asistentů.

Tento experiment dostal legislativní rámec v roce 1998. Na základě usnesení vlády ČR od tohoto roku jsou ze státního rozpočtu hrazeny mzdy většiny romských asistentů.

Rámcový vzdělávací program upravený pro potřeby romských dětí mimo jiné umožňuje školám snížit počet dětí ve třídách, a tak s nimi pracovat intenzivněji. K tomuto programu se ovšem zatím přihlásilo něco přes 20 škol z celé republiky.

Závěrečné shrnutí

Afirmativní akce na podporu vzdělávání romských dětí nelze zpochybnit, stejně nezpochybnitelné a alarmující jsou počty romských dětí ve zvláštních školách. Na jedné straně tu totiž vidíme chvályhodnou snahu státu situaci řešit, na druhé straně pak dědictví minulosti v podobě zvláštních škol plných romských dětí a bohužel i stereotypní přístup řady pedagogů, kteří (často vedeni svojí vlastní dlouholetou negativní zkušeností) novým přístupům nevěří a nemají chuť ani energii respektovat jejich doporučení.

Použité afirmativní instrumenty jsou relativně mladé, na výsledky jejich působení budeme čekat jistě alespoň jednu generaci. Má-li tu být alespoň nějaká naděje na úspěch, pak je nezbytné, aby se uvedené podpůrné akce staly integrální součástí vzdělávacího procesu v celém spektru základního školství. Pokud se o změnu bude snažit jen několik vybraných škol, pak za dvacet let budeme pouze smutně konstatovat, že vzdělanostní situace romských dětí se prakticky nezměnila.

Problémové děti?

Text 2.8.A

Zvláštní školy pro zvláštní děti

Hospodářské noviny, 25. 01. 2002

Jan Jelínek

„...Poslankyně romského původu Monika Mihaličková (US) uvádí, že ve 432 zvláštních školách v republice je až sedmdesát procent Romů.

Nezáleží jim na vzdělání? Jsou hloupější? Nevědí, co je to kázeň? Nedovedou pořádně česky? Nebo se snad natolik vymykají běžným

zvyklostem, že se s nimi kantoři nechtějí párat, a aby jim ve třídě nekazili morálku a prospěchový průměr, raději jim zařídí zvláštní školu? Nebo bílá společnost prostě jen kouká na Romy skrz prsty a posílá jejich děti do zvláštních škol jaksi automaticky?

Text 2.8.B

Rozhovor s E. Zemanem, ministrem školství

Hospodářské noviny, pátek – neděle, 22. – 24. 10. 1999

„Argument, že ve školství, Romy diskriminujeme, je používán. Já ale tvrdím, že to není pravda. Pokud by se mělo v souvislosti s nimi hovořit o diskriminaci, šlo by o tzv. pozitivní diskriminaci. Vždyť romské děti jsou výrazně zvýhodňovány proti ostatním žákům,

kteří pocházejí také ze sociálně problémového prostředí. Například pro Romy máme romské asistenty, což žádná jiná sociálně znevýhodněná skupina nemá. Máme pro ně i přípravné třídy....

Problémové děti?

Otázky k textu a k diskusi

- *Uměli byste odpovědět na otázky autora textu 2.8.A?*
- *Myslíte si, že lze na otázku, proč je ve zvláštních školách vysoké procento romských dětí, odpovědět úplně jednoznačně?*
- *Jak si sami vysvětlujete procentuální zastoupení romských dětí ve zvláštních školách? Které odpovědi byste dali přednost?*
- *S jakými obtížemi se romské dítě může setkat, když nastoupí školní docházku? Pokuste se vyjmenovat a odůvodněte.*
- *Domníváte se, že opatření, o nichž hovoří ministr Zeman v textu 2.8.B, již fungují v praxi a že mají reálný dopad?*
- *Souhlasíte s výrokem, že podstatnou příčinou špatné sociální situace Romů je jejich nízké vzdělání? Jak nízké vzdělání ovlivňuje životní šance, možnost získat zaměstnání atd.?*
- *Souhlasíte, že romským dětem je třeba pomáhat, aby lépe zvládaly „průchod“ vzdělávacím systémem, který je projektován především pro potřeby majority? Jaký může mít vyšší dosažené vzdělání Romů celospolečenský dopad?*
- *Pomůže vyšší vzdělání lepší integraci Romů do majoritní společnosti? Jak?*
- *atp.*

K vedení diskuse použijte informace pro učitele.

Romové a emigrace

V tomto textu znamená slovo Rom člověka, který se buď považuje sám za Roma, nebo je za něj považován rozhodující částí svého okolí. Nejzávažnější chybou, která postihuje většinu diskuse o romské menšině v ČR, je nerozlišování mezi jednotlivými, velmi odlišnými skupinami Romů – subetnickými, sociálními, vzdělanostními atd. Od r. 1990 emigrovaly z ČR řádově tisíce Romů. Naprostá většina Romů, kteří v ČR žijí, se ovšem nikdy o emigraci nepokusila, a tak to pravděpodobně také zůstane. V tomto textu budeme proto používat obrat „romští emigranti“ pro ty z Romů, kteří se někdy o emigraci pokusili. To, co zde bude řečeno o této specifické menšině Romů, nesmí být považováno za výpověď o celé skupině Romů žijících v ČR – tu je potřeba považovat za stejně různorodou a vymykající se všem zobecněním, jako je tomu u každé etnické skupiny.

Přímé výpovědi emigrantů byly, pokud není uvedeno jinak, získány autorem tohoto textu Štěpánem Moravcem během jeho pracovního pobytu v roli tlumočnicka a sociálního pracovníka mezi žadateli o azyl v jihovýchodní Anglii v období od ledna do dubna 2000. Citace pocházejí z jeho článku „Emigrace Romů: jinakost a různost“, publikovaného na www.infoservis.net a ve zkrácené verzi v Literárních novinách č. 44/2001.

Přestože emigrace Romů z území bývalého Československa probíhala po celá 90. léta, do všeobecného povědomí se dostala v r. 1997, kdy média upozornila na vzrůstající počty Romů, kteří emigrovali do Kanady a Velké Británie. Tento jev začal být postupně vnímán jako podstatný zahraničně-politický problém. Kvůli této imigraci zavedla Kanada v říjnu 1997 vízovou povinnost pro občany České republiky. Problém začal být považován za citlivý také v souvislosti se snahou ČR o vstup do Evropské unie. Emigrace části Romů do zemí západní Evropy – Velké Británie, Irska, Belgie, Nizozemí a jiných, například na Nový Zéland, probíhá dodnes, a nic nenasvědčuje tomu, že by měla ustát. Většina emigrujících žádá v cílových zemích o udělení statutu uprchlíka čili azylu, který umožňuje v zemi zůstat. Úmluva o právním postavení uprchlíků Valného shromáždění OSN z r. 1951 stanoví, že uprchlíkem je osoba, která „*se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti.*“

V převážně většině emigrují z ČR celé rodiny, o azyl žádá otec nebo matka a ostatní členové rodiny mají postavení osob závislých na žadateli. Většina takových žádostí bývá po posouzení imigračními úřady dané země zamítnuta.

V tomto textu se soustředíme na příklad Velké Británie. Žadatel o azyl, jehož žádost je v této zemi zamítnuta imigračním úřadem ministerstva vnitra (Home Office – Immigration

Romové a emigrace

and Nationality Directorate), má možnost se odvolat ke Zvláštnímu rozhodci (Special Adjudicator), který je procesně nezávislý na výkonné moci, tedy na vládě, a který znovu posuzuje důvody žádosti spolu s důkazy, o které žadatel své důvody opírá. V době čekání na rozhodnutí není žadateli dovoleno pracovat, pobírá od státu peněžní podporu na základní životní potřeby a jeho ubytování, většinou v normálním bytě, je hrazeno také státem.

Azylová procedura ve Velké Británii

K azylové proceduře je možné uvést, že:

Co do četnosti žádostí o azyl ve Velké Británii (v závorkách jsou uvedeny měsíční počty žádostí, vybrán byl leden 2000, pořadí se dlouhodobě v zásadě nemění) je Česká republika (170) až za zeměmi jako bývalá Jugoslávie (895), Srí Lanka (465), Čína (350), Pákistán (335), Somálsko (330), Afghánistán (315), Turecko (300), Rumunsko (280), Irák (195), Írán (185). Ve srovnání s těmito zeměmi, kde vládou totalitní režimy, nebo režimy nepřátelské vůči určité menšině, nebo kde probíhá válka, je Česká republika jistě bezpečnou zemí. To, zda určité formy diskriminace, kterým čelí jednotliví Romové v České republice, jsou nebo nejsou dostatečným důvodem k udělení azylu v cílové zemi, je otázkou konkrétního způsobu, jakým je v této zemi vykládána Úmluva OSN o právním postavení uprchlíků.

Podle oficiálních statistik Home Office byl v roce 1999 udělen azyl jednomu nebo dvěma žadatelům z ČR, v roce 2000 pak osmi až dvanácti. Tzv. zvláštní povolení k pobytu (uděluje ho úřad Home Secretary, tedy ministr vnitra – v případech, kdy je třeba zvlášť posoudit humanitární situaci žadatele), bylo uděleno v roce 2000 deseti žadatelům z ČR. Pro porovnání v r. 2000: bývalá Jugoslávie (385), Srí Lanka (900), Čína (40), Pákistán (125), Somálsko (5310), Afghánistán (375), Turecko (180), Rumunsko (15), Irák (845), Írán (390).

Někteří žadatelé se setkají se vstřícnými úředníky, jsou jim poskytnuti dobří tlumočníci i právníci, kteří zastupují jejich případ před Zvláštním rozhodcem. (Například v naší ukázce, tj. v textu 2.10 [str. 225] úředník, který vedl rozhovor, se nad rámec dotazníku opakovaným tázáním snažil dosáhnout toho, aby žadatel uvedl všechny události, které mohou být pro jeho žádost významné.)

Někteří žadatelé se setkají s nevrlymi úředníky, jsou jim poskytnuti nesympatizující tlumočníci, kteří jejich výpovědi komolí a zkracují, a právníci, kteří nemají zájem s daným případem uspět. Někteří žadatelé neseženou právníka vůbec, což jejich šanci na úspěch významně snižuje.

Romové a emigrace

Žadatelé z ČR mají obvykle jen velmi omezené znalosti o azylovém právu a o podstatě azylu jako takového. Mnozí si myslí, že jestliže se jim v Česku žilo těžce, mají na azyl takzvaně „nárok“. Často věnují malou pozornost podpoře vlastní žádosti. Jen málo žadatelů si zajistí věcné důkazy svých tvrzení (např. lékařské zprávy o zranění, kopii policejního protokolu apod...) Často neuvedou mnoho případů diskriminace nebo perzekuce, protože na ně zapomenou nebo protože „to je přece normální“. (Všimněte si, že žadatel v textu 2.10 zmínil nejzávažnější útok, kdy byli on a jeho manželka zraněni, až poté, co se ho úředník dvakrát zeptal na „další příklady perzekuce či újmy“. Kdyby byl úředník nepoložil tyto otázky, protokol by tento rasistický útok vůbec nezmiňoval.) Jejich výpovědi pak vypadají stejně jako výpovědi těch žadatelů (z ČR i odjinud), jejichž případ je skutečně „slabý“, a těch, kteří používají azylovou proceduru od začátku jen k tomu, aby mohli během ní legálně pobývat na území Velké Británie.

Právě tak většina žadatelů z ČR neví o pravidle, podle kterého má uprchlík požádat o azyl v první bezpečné zemi, na jejímž území se ocitne. Žadatel, který tak neučiní, ztrácí velkou část své důvěryhodnosti.

Velká Británie je velmi populární cílovou zemí z mnoha důvodů. Těší se pověsti země tolerantní k cizincům díky velké etnické rozrůzněnosti, země velkých pracovních možností, atd... Velkou roli tu hraje také to, že odvolání proti rozhodnutí Imigračního úřadu posuzuje nezávislý soudní orgán. Většina Romů z ČR má již ve Velké Británii nějaké příbuzné a další žadatelé odjíždějí pochopitelně za nimi jednak proto, že rodina představuje zázemí, jednak protože soudržnost širších rodin je jedním z nejvlastnějších rysů kultury Romů.

Populární předsudek samozřejmě říká, že Británie je oblíbená kvůli hmotným výhodám, které žadatelům o azyl poskytuje během jejich čekání na rozhodnutí o jejich žádosti. To je, jak ještě uvidíme, jen část pravdy. Nicméně i tento důvod hraje u části žadatelů významnou roli, bylo by ale naivní považovat ho za důvod jediný.

Právě tak jako část žadatelů neuvede do své žádosti vše, co by mohlo jejich případ podpořit, část jich naopak uvede události, které se nestaly, nebo skutečným událostem dá ve své výpovědi charakter diskriminace, i když takový charakter neměly. Někteří žadatelé se tak snaží zvýšit své šance na úspěch. Svou roli tu hraje také sklon příslušníků diskriminované skupiny podávat jako diskriminaci i to, co jí ve skutečnosti nemuselo být. Tak například v uvedeném příkladě není z textu jasné, zda syn žadatele byl zmlácen jinými chlapci, protože je Rom. Otec mohl mít ten pocit, i když tomu tak nebylo.

Někteří žadatelé mají „slabé případy“, neuvádějí žádné závažné příklady diskriminace a pouze si stěžují na obecně neradostné perspektivy života v České republice.

Romové a emigrace

Během azylové procedury, jako během každé jiné správní, potažmo soudní procedury, dochází k omylům, chybám a nespravedlnostem. Setkali jsme se s případy, kdy byl azyl odepřen, nebo naopak dokonce udělen, ačkoliv všechny známé okolnosti slibovaly opak.

Azylová procedura nezkoumá, zda měl žadatel dostatečný důvod opustit svou zemi. Zkoumá něco jiného: zda jeho důvody naplňují kritéria pro udělení statutu uprchlíka ve smyslu Úmluvy OSN, nebo lépe řečeno ve smyslu výkladu této úmluvy, který je používán v dané zemi. Tento výklad se řídí především tím, jak je politický systém dané země právě otevřený imigraci. Čím menší vůle přijímat cizince či příslušníky určitých skupin ze zahraničí, tím přísnější výklad Úmluvy valného shromáždění OSN o právním postavení uprchlíků. V Británii se rozhodování Zvláštních rozhodců řídí od podzimu 1999 výrokem Nejvyššího soudu v případě romského žadatele ze Slovenska Milana Horvátha. Podle tohoto právního názoru nemůže Británie považovat např. fyzické útoky ze strany českých nacistů, diskriminaci romských dětí v přístupu ke vzdělání nebo diskriminaci části Romů v přístupu k zaměstnání za důvod k žádosti o azyl. Statut uprchlíka tak může získat pouze ten žadatel, který prokáže, že byl perzekuován přímo státními strukturami, například policií. Jestliže žadatel neuspěje, okolí jak v Británii, tak v České republice na něj automaticky pohlíží jako na „ekonomického migranta“, nebo „falešného uprchlíka“ („bogus refugee“ – klíčový výraz ve výrocih britských populistů). Takový postoj se zakládá právě na přehlížení principu, který jsme zvýraznili v úvodu tohoto oddílu.

Celkový postoj úřadů a politiků ve Velké Británii k romským žadatelům o azyl ze zemí střední a východní Evropy je podobně paušalizující jako většinový postoj v České republice. Romové jsou kolektivně obviňováni z toho, že mají pouze v úmyslu „zneužívat azylový systém“ ke svému ekonomickému prospěchu. Není snaha rozlišovat mezi jednotlivými skupinami romských žadatelů a jejich rozdílnými motivy a představami, se kterými do Británie přicházejí.

Zákon umožňuje britskému Imigračnímu úřadu přechodně uvěznit kteréhokoliv žadatele o azyl jen na základě administrativního rozhodnutí, tj. bez soudu. Doba zadržení není omezena. Řada žadatelů z ČR tak prošla touto zkušeností: „(..)hned po příjezdu do přístavu nebo na letišti oddělí otce od zbytku rodiny a odvezou ho do vazební věznice. Pro Roma z České republiky, který nikdy nebyl trestán (a vzhledem k předsudkům, běžným v jeho zemi, si na tom třeba i zakládá), může být bezdůvodné uvěznění šokujícím zážitkem. Matka a děti často dlouho nevědí, co se vlastně s mužem stalo a proč. Některé mé klienty propustili za týden za dva, někteří strávili ve vazbě několik měsíců. Přitom jim pravidelně nabízeli, že je propustí, pokud stáhnou svou žádost o azyl a vrátí se domů. Matka s dětmi zatím žila v přiděleném pokoji v ‚bed&breakfast‘ bez podpory manžela, někdy obklopená

Romové a emigrace

ohrožujícím okolím – mladými cizími uprchlíky bez rodin. Jednomu starému muži, který trpěl vleklou chorobou kloubů, zabavili ve vězení jeho léky a odmítli mu je podávat, takže přestal chodit a museli mu přidělit invalidní vozík. Právník, který mu byl jako žadateli o azyl přidělen, dosáhl jeho propuštění, ale to se odehrálo tak, že ho vyvedli před věznicí a zavřeli vrata. Byl v tu chvíli čtyřicet mil od místa, kde ubytovali jeho manželku a vnuka, nemohl chodit a neměl žádné peníze. Situaci pak řešili na vlastní pěst místní dobrovolníci, protože žádná institucionální pomoc se nekonala. Odhaduji, že přinejmenším třetinu mužů z Čech a Slovenska, kteří v Británii požádají o azyl, imigrační úřad přechodně uvězní.”

„Azylový systém Velké Británie hrozil – alespoň v Kentu – i dalšími překvapeními, která pocházela především z chaosu, vyvolaného zahlcením systému velkým počtem žádostí – z nichž žádosti českých občanů tvoří jen malou, asi 2 % část. Podle azylové legislativy se mělo s uprchlíkem zacházet jako s každým jiným občanem, měl mít například právo bydlet ve vlastním bytě, zapsat své děti do normální školy a vyřizovat si své záležitosti na normálních úřadech veřejné správy. Proto neexistovaly žádné speciální ubytovací, vyučovací nebo byrokratické kapacity pro uprchlíky. Od poloviny devadesátých let vedl nárůst počtu žádostí – alespoň v Kentu – k ochromení systému: bytů se nedostávalo a některé rodiny žily v přelidněných, hygienicky zcela nevyhovujících místnostech nebo i v bytech, jejichž technický stav ohrožoval zdraví nájemníků. Školy odmítaly přijímat děti uprchlíků s odvoláním na nedostatek míst (ale často se jednalo o nechuť přijímat kulturně a vzhledově odlišné děti, se kterými byla práce navíc). Na úřadech stáli lidé všech národností a kultur dlouhé fronty, aby mohli splnit nějakou svou úřední povinnost, a v místech, kde byl úřad obzvlášť špatně personálně zajištěný, jste mohli strávit ve frontě na pokračování řádově celé dny a nakonec jste se třeba stejně nedostali na řadu. Občané pobřežních městeček v Kentu (po Londýně to je region s největším výskytem uprchlíků) nebyli na příchod cizinců připraveni a místní noviny

Romové a emigrace

se po desítky měsíců hemžily xenofobními bláboly a úplně vymyšlenými absurdními číselnými údaji o počtech uprchlíků a o výdajích s nimi spojených. Učitelé ve školách vyzývali své žáky k ostrážitosti místo k toleranci a kamarádství k nově přicházejícím dětem. Centrální ani samosprávné úřady proti této vlně xenofobních projevů neintervenovaly. Na obranu uprchlíků účinně vystupovaly pouze dobrovolnické nevládní organizace, které založili místní občané.

Nový azylový zákon z dubna 2000 už nepokrytě zavádí opatření, která mají žadatelům o azyl znepríjemnit život a vyčlenit je ze společnosti. Jde hlavně o dispersal, umístování uprchlíků ve všech koutech Británie včetně míst, kde jsou pro to nejhorší podmínky: v okrajových chudinských čtvrtích průmyslových měst, charakteristických vysokou kriminalitou a xenofobním naladěním jejich obyvatel. Taková opatření dopadají na všechny žadatele, tedy i na ty, jejichž žádost je posléze vyhodnocena jako opodstatněná a je jim přiznán statut uprchlíka.“

Konkrétní důvody romské emigrace

Podívejme se nyní, jaké důvody pro odchod do zahraničí uvádějí emigrující Romové, kteří pobývají ve Velké Británii. Citace pocházejí z článku Štěpána Moravce „Emigrace Romů: jinakost a různost“, publikovaného na www.infoservis.net a ve zkrácené verzi v Literárních novinách č. 44/2001, a z pojednání „Rozhovory s Romy, kteří požádali o azyl ve Velké Británii“, jehož autorkou je Alžběta Trojanová, která pobývala v Britském Kentu jako sociální pracovnice v létě 1999. Zdrojem pro její studii byly rozhovory s 24 ženami a 19 muži, kteří čekali na rozhodnutí o své žádosti v Londýně a městečkách Dover a Deal v jihovýchodní Anglii.

Budoucnost dětí

Na prvním místě hovoří žadatelé o tom, že si přejí zajistit lepší budoucnost pro své děti. „Sami rodiče by se často se situací v České republice vyrovnali, ale dětem chtěli umožnit lepší vzdělání a budoucí kvalifikaci, a také život beze strachu a ponižování. (...) Časté byly výpovědi o tom, jak byly romské děti ve školách znevýhodňovány a jak se s nimi zacházelo podle jiných měřítek než s ostatními dětmi. Někteří učitelé dokonce užívali vůči dětem násilí. Násilné projevy a provokace se často vyskytly i ze strany spolužáků, pro které bylo romské dítě vhodným objektem agrese. (...) Romové brali takové situace jako projev skrytého rasismu, který se v jednom případě dokonce stal záminkou k tomu, aby bylo dítě a jeho sourozenci poslání do zvláštních škol, protože způsobují problémy. Děti, které jsou

Romové a emigrace

ve Velké Británii delší dobu, již chodí do školy a obvykle se s nimi zachází slušným způsobem. (...) Romské děti se někdy setkávají s rasistickými projevy ze strany ostatních dětí, ale britské školství je na tyto situace připraveno a snaží se je nejen řešit, ale také jim předcházet speciálními programy. V tomto systému mají i děti menšinových či přistěhovaleckých skupin naději na budoucí kvalifikaci a jsou více motivovány k tomu, aby je škola bavila. Rodiče dětí navštěvujících britské školy většinou konstatovali, že jejich děti zde chodí do školy rády a za první úspěch lze považovat to, že se naučily výborně anglicky. Některé již uvažují o svém budoucím povolání a začínají se na něj při svém studiu připravovat. Příkladem toho je chlapec, který byl v Česku poslán do zvláštní školy a v Anglii se na střední škole připravuje na studium práv.“

Nebezpečí rasově motivovaného násilí

Dále hovořili romští emigranti o nebezpečí rasově motivovaného násilí, které v ČR pociťují. Ilustrativní případ popisuje tři případy rasisticky motivovaného útoku:

Napadený Rom odchází

Mladá fronta Dnes 17. 7. 2001

Tomáš Poláček

„Mladého Roma, kterého před týdnem ztloukl městský strážník, už nezadrží ve vlasti ani vidina finančního odškodnění. Třidvacetiletý René Lalik, který si před týdnem odnesl mnoho podlitin z konfliktu se strážníkem, nehodlá požadovat sebestoňší odškodné. (...) ‚Tohle totiž byla poslední kapka,‘ tvrdí a přidává jeden ze svých zážitků: ‚Napadli mě dva skini. Byli o hlavu větší než já, a přijela tam policie. A koho zatkla? Mě.‘ (...) Právě v Brně se stal loni v září případ, který velmi připomíná Lalikův incident s pražským strážníkem. Trojice městských policistů tam napadla sedmnáctiletého Roma Martina Tomka, který jim odmítl předložit občanský průkaz. ‚Vykroutili mi ruku, zatahli do křoví a tam mě kopali a bouchali,‘ stěžoval si Tomek. Strážníkům hrozily dva až tři roky vězení, ale soud nakonec neproběhl.

‚Všechno se ututlalo,‘ myslí si okresní romský poradce Kuzma. ‚Policie si vymyslela, že Tomko fetuje, a začala mu vyhrožovat. A on opravdu dostal strach.‘ Vyšetřování skončilo pro nedostatek důkazů a strážníci zůstali ve službě.

A jak dopadne strážník, který měl zbít obuškem Lalika?

‚V rámci objektivitivy se jej zdráhám propustit jen na základě tvrzení dvou Romů, a bez přímých důkazů.‘ Vysvětluje šéf Městské policie v Praze 1 Josef Janoušek a čeká na závěry vyšetřování. Strážník tak stále chodí do práce.

Lalik je ovšem přesvědčen, že zná výsledek dopředu. Očekává, že strážník dostane důtku. (...) Spolu se svými pěti bratry, přítelkyní, tříletou dcerou a matkou si již balí zavazadla na cestu do Kanady. ‚Tam spravedlnost pro Romy existuje,‘ myslí si Lalik.“

Romové a emigrace

Diskriminace, předsudky, paušalizující projevy

O případech rasisticky motivovaného násilí v České republice se dočtete i jinde v této publikaci. V souvislosti s romskými emigranty je třeba říci toto:

Mezi příběhy, které emigranti vyprávěli, byly i popisy podstatně závažnějších útoků, než jsou uvedené případy: opakovaná noční napadení bytu gangem skinheads, těžká zranění, a dokonce případy mučení. „Viděl jsem popáleniny od cigaret na paži staré paní, slyšel jsem o případech surových a zbabělých nočních přepadení, šikany a ponižování na veřejnosti.“

Podle mnoha výpovědí emigrujících Romů bránila průchodu spravedlnosti policie. Emigranti hovoří o tom, že se buď k případu stavěla pasivně, nebo dokonce policisté kryli útočníky a zastrašovali oběti. Útočníci byli v mnoha výpovědích emigrantů příbuzní nebo kamarádi místních policistů či vysoko postavených úředníků místních samospráv.

Mnoho rasistických trestných činů je páčáno, tak jako v ukázce, samotnými policisty. Významná část policistů jsou příznivci nebo aktivními členy neonacistických nebo neofašistických struktur.

Na druhé straně řada žadatelů o azyl sama takovou zkušenost s rasisticky motivovaným násilím neměla. Jaký je poměr lidí, kteří takové události zažili, není možné zjistit.

Četnost těchto činů je významně vyšší, než kolik jich je nahlášeno, protože napadení obvykle nedůvěřují orgánům činným v trestním řízení a útok nenahlásí.

Média informují jen o výjimečných případech rasistického násilí. Mediální obraz tedy také neodráží četnost těchto událostí.

Je přirozenou součástí kultury Romů, že událost, která se nějak dotkne člena rodiny, je pocítována jako významná v rámci celé širší rodiny. Většina Romů v ČR tak dnes má pravděpodobně příbuzného, který má sám zkušenost s rasistickým násilím.

Rasisticky motivované násilí a aktivní neonacistické skupiny samozřejmě existují i ve Velké Británii. Postup státních orgánů vůči nim je ale důslednější a mají obecně menší podporu veřejnosti. Existují zde také aktivní občanské skupiny, které proti nacistům aktivně a účinně vystupují. Jen v oblasti jihovýchodního pobřeží Anglie (Kent) se v souvislosti s usídlením se velkého počtu uprchlíků ve druhé polovině 90. let aktivizovaly nejméně tři široce občanské, politicky neutrální skupiny na podporu uprchlíků a proti projevům xenofobie a rasismu. (Kent Refugee Action Network, Dover Residents against Racism, Deal Asylum Seekers Support Group). Jejich aktivity měly konkrétní kladný dopad na postoj místních obyvatel k uprchlíkům.

Romové a emigrace

Dále romští emigranti odůvodňují svůj odchod z České republiky méně vyostřenými projevy předsudků a paušalizujících postojů, které se jich dotýkají. Sklon považovat Roma automaticky za „nepřizpůsobivého“ nebo „problémového“ komplikuje těm Romům, kteří takovému stereotypu neodpovídají, život při styku s úřady, při shánění zaměstnání, jako pacientům ve zdravotnictví, v sousedských vztazích. Například odmítnutí i dostatečně kvalifikovaného Roma, který se uchází o zaměstnání, nebo nepouštění Romů do restaurací nebo jiných podniků je v českých městech běžným jevem. Je již téměř samozřejmou součástí života českých Romů, opět jen slabě reflektovanou médií.

K tomuto tlaku předsudků a stereotypů patří také obraz, který o Romech obecně šíří média a populističtí politici. Pro Roma, který nevstupuje do žádných konfliktů, je těžké považovat za vlastní veřejný prostor – „vlast“ –, který mu dává běžně najevo odmítání a pohrdání.

Ekonomické důvody

Nakonec se dostáváme k motivům ekonomické povahy: nemožnost sehnat zaměstnání, problémy s bydlením, nízké příjmy nebo příjmy pouze ze sociálních dávek. Někteří žadatelé v rozhovoru otevřeně uvedli právě tyto důvody. K tomu je dále možné uvést:

- Vysoká míra nezaměstnanosti mezi lidmi s romskou etnicitou je obecně známým jevem. Nezaměstnaní Romové obvykle hovoří o tom, že zaměstnání nemohou sehnat, časté jsou stížnosti na diskriminaci ze strany možných zaměstnavatelů: uchazeč romského původu je odmítnut na základě toho, že zaměstnavatel má buďto obecně špatné zkušenosti s prací romských zaměstnanců, nebo i bez osobní zkušenosti posuzuje negativně uchazeče o práci pouze z důvodu jeho etnicity.

- Tato ekonomická motivace má u některých emigrantů opět částečně původ v diskriminačních postojích jejich okolí. O tom, že firmy odmítají romské uchazeče o zaměstnání, jsme se již zmínili. Také ztráta bydlení někdy pochází z toho, že pronajímatelé bytů (většinou obce) s bytovým fondem manipulují v neprospěch nájemníků, přičemž nemajetní Romové obvykle utrpí větší škodu. Buď proto, že neznají příslušné právní normy a nemohou si dovolit právní pomoc, nebo proto, že pronajímatel zachází s romskými nájemníky bezohledněji. Umožňuje jim to nálepka „problémového nájemníka“, kterou nemajetní Romové nesou, ať už působí problémy, nebo ne.

Romové a emigrace

Negativní historické zkušenosti

Jinde v této publikaci najdete více o tom, jak diskriminační přístupy přispěly ke zchudnutí a sociálnímu propadu významné části romské populace. Zmiňme zde, že:

- Komunistická moc manipulativně, někdy násilím, stěhovala romské rodiny a soustřeďovala je do sociálně nefunkčních skupin, přičemž s nimi počítala jen jako s levnou pracovní silou.
- Tatáž moc nepřipustila romské děti do systému vyššího vzdělávání. Tento stav již nemá oporu v rozhodnutích centrálních orgánů, ale v praxi škol trvá až na výjimky dodnes.
- Pracovníci s romskou etnicitou byli jako první propouštěni z transformujících se nebo krachujících závodů po r. 1989, často s odůvodněním, že „není dost práce pro naše lidi“, a bez ohledu na to, zda pracovali dobře nebo ne. V západních zemích se v podobných případech vybírají jména propouštěných losem.
- Zákon o státním občanství z r. 1993 ze dne na den čistě administrativním způsobem přiřknul tisícům občanů, žijících i celý život v ČR, slovenské občanství na základě toho, že se na Slovensku narodili jejich rodiče. Dnes je již jasné, že se jednalo o průhledný diskriminační tah vůči Romům. Takovýto úřední cestou vyčarovaný slovenský občan, žijící v ČR, ztrácel nárok na jakýkoliv příjem ze sociálních dávek a s ním celá domácnost, ve které žil, i když ostatní její členové měli občanství české. Tisíce romských rodin, kde rodiče byli nezaměstnaní, se tak ocitly zcela bez prostředků, a z této situace se již nikdy nevzpamatovaly.

Romové a emigrace

Životní podmínky v emigraci

Porovnání ekonomických podmínek pro romské emigranty v ČR a ve Velké Británii nám neposkytne žádný ucelený, jednoznačný obraz. Pro část emigrantů, pokud v ČR patřili k sociálně nejslabší vrstvě, znamenalo jistě přechodné zlepšení jejich ekonomické situace. Stát nebo místní samospráva jim platila byt a z peněžních podpor na základní potřeby bylo možno vyžít. Někteří žadatelé byli schopni z těchto peněz dokonce ušetřit a peníze posílat příbuzným do České republiky. Pokud se emigrantovi podařilo zatajit, že opustil ČR a byla mu poskytována hmotná podpora v zahraničí, mohly mu být po návratu zpětně vyplaceny některé sociální dávky za dobu, kdy si je nevyzvedával. Jsou známy případy rodin nebo jednotlivců, kteří v ČR neměli kde bydlet a po několika letech pobytu v některém z cílových států se vrátili a zakoupili byt nebo domek. Ve větších městech v cílových zemích emigranti běžně „na černo“ pracovali, kteroužto možnost zejména v severních Čechách a na severu Moravy, tedy v regionech s vysokou mírou nezaměstnanosti, neměli a byli odkázáni jen na sociální dávky.

Na druhou stranu pro významnou část emigrujících Romů jejich nová situace v cílové zemi, tedy situace pasivního čekání na rozhodnutí o žádosti o azyl, žádné ekonomické zlepšení neznamena. Mnoho emigrantů patřilo k romské střední třídě – v České republice podnikali nebo pracovali jako kvalifikovaní dělníci a doma zanechali zařízené byty, rodinné domky a auta. Pro emigranty, kteří v ČR před odchodem pracovali nebo podnikali, byla nepříjemná zejména nucená pasivita v těch oblastech mimo velká města, kde nebylo možné „na černo“ pracovat.

O struktuře skupiny emigrujících Romů si přes veškerý nedostatek ucelených poznatků můžeme být jisti, že zahrnovala Romy, kteří neodešli za ekonomickými výhodami.

Postoj politiků k emigraci Romů

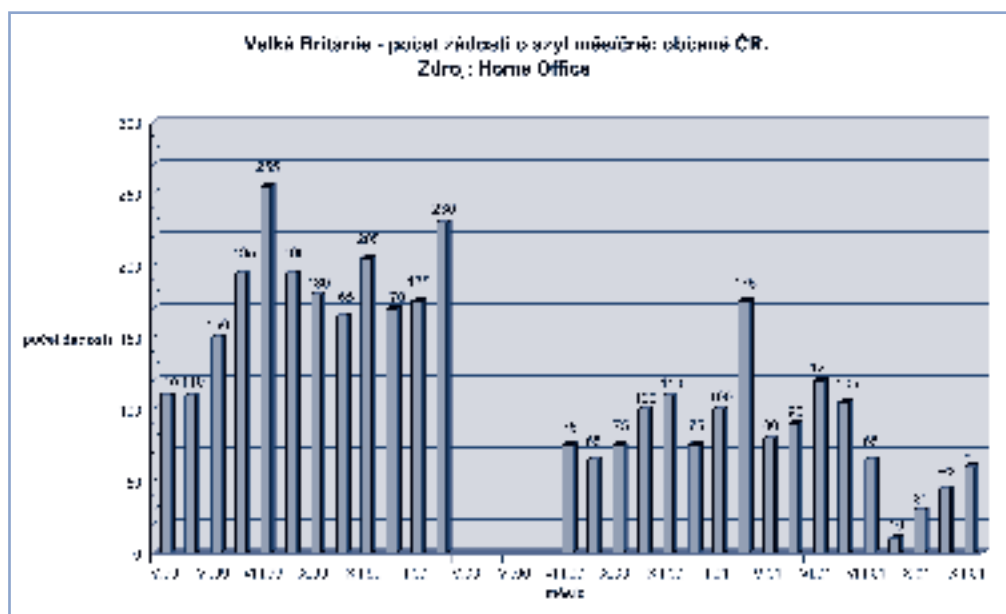
Text 2.9.A

Slova Miloše Zemana (ministrský předseda ČR) diskusní pořad TV Nova Sedmička, 8. 4. 2001

„Jsou Romové, kteří hrdě prohlašují, že jsou politicky nebo jinak diskriminováni v ČR, a přitom ve skutečnosti v drtivé většině, ne-li ve všech případech jde o tzv. ekonomickou emigraci. A mohou nabídnout jednoznačný důkaz. V okamžiku, kdy Británie zpřísnila azylový zákon a přestala vyplácet štědré podpory žadatelům o azyl, tak drtivě klesl

počet našich Romů, kteří se v Británii domáhali azylu. Kdyby byli motivováni určitě politickými důvody a nikoli výší těchto příspěvků, tak by ten počet určitě neklesl. Za druhé já jsem proti jakékoliv diskriminaci jakékoliv minority. Ale zdůrazňuji, že jsem také proti tzv. pozitivní diskriminaci.“

Graf I.

Graf I. zachycuje počty žádostí o azyl podaných občany České republiky (tj. až na zanedbatelné výjimky Romy) ve Velké Británii každý měsíc od září 1999 do prosince 2001. Zobrazené údaje pocházejí z oficiálního zdroje britského Home Office, které odpovídá našemu Ministerstvu vnitra.

Postoj politiků k emigraci Romů

Jde o počty žádostí o azyl, není tedy zachycen skutečný počet imigrujících osob – rodinných příslušníků – který je několikanásobně vyšší. (Všechna čísla z tohoto zdroje jsou zaokrouhlená směrem k nejbližšímu násobku 5, takže údaj 165 může znamenat reálně číslo od 163 do 167)

Ke 3. dubnu 2000 nabyl v Británii účinnosti nový imigrační a azylový zákon (Immigration and Asylum Act 1999), který zavedl vyplácení podpor pro žadatele o azyl z 80% v poukázkách na jídlo a ošacení místo v hotovosti, kterou do té doby dostávaly rodiny s dětmi. Poukázky však začaly být používány až později, v letních měsících téhož roku. Kupodivu právě údaje za tyto měsíce Home Office neuvádí.

O rok později, ve druhé polovině července 2001, byly zavedeny Velkou Británií kontroly na ruzyňském letišti v Praze, které v podstatě bránily Romům do Británie letecky odcestovat. Velvyslanec Velké Británie v ČR David Broucher tehdy řekl, že počet žadatelů o azyl je „nadále nepřipustně vysoký“.

Interpretace textu

To, že předseda vlády Miloš Zeman používá spojení jako „určitě by neklesl“, „v drtivé většině, ne-li ve všech případech“, svědčí o tom, že přemýšlí o romských žadatelích o azyl jako o jednodité skupině. Podle něj, jsou-li někteří z nich z části motivováni k emigraci penězi ze státních podpor v cílové zemi, pak *pouze jimi* a *všichni*, nebo jejich „drtivá většina“. Právě tak neuvažuje o tom, že profil emigrantů se může proměňovat v čase, tedy během oněch 12 let, kdy emigrace Romů z ČR probíhá.

K názoru, který v televizi zastával Miloš Zeman, existuje protipól: názor, že jedinou podstatnou motivací emigrujících Romů k jejich jednání je nebezpečí, které pro ně znamená rasisticky motivované násilí a další formy diskriminace v České republice. Oba tyto názory mají společnou vadu: nelze je opřít o fakta. Neexistuje žádný způsob, jak přesně zjistit, proč kolik Romů emigruje. I kdyby bylo možné se na to zeptat statisticky významné části skupiny emigrujících Romů, motivace každého z nich jsou jeho soukromou záležitostí, kterou může a nemusí přiznat.

Podle Miloše Zemana musí být důvodem pro žádost o azyl „politická diskriminace“, „politické důvody“, aby žádost byla oprávněná. Řada veřejně vystupujících osob používala a používá v této souvislosti sousloví „politický azyl“, který byl běžným neformálním označením pro azyl v době, kdy uprchlíci, žádající o něj v západních zemích, utíkali ze zemí s totalitním zřízením. Mezinárodní i české právní normy vztahující

Postoj politiků k emigraci Romů

se k problematice uprchlíků obsahují zásadně pouze pojem *azyl*, *útočiště* nebo *ochrana*. Právo tedy neříká, že azyl získá pouze ten, kdo utíká před ohrožující *politickou* mocí. Ti, kdo chtějí zpochybnit vážnost problému emigrace Romů, ho, tak jako Miloš Zeman v uvedené citaci, zjednodušují na toto schéma: *snaha Romů emigrovat by byla oprávněná jen tehdy, pokud by je státní moc a politické struktury ČR cíleně pronásledovaly. Protože tak tomu není, je ČR pro Romy bezpečnou zemí. Romové tedy odcházejí z ekonomických důvodů – jsou to ekonomičtí migranti.* Jedním z důvodů, proč se mnohé veřejně činné osoby snaží bagatelizovat důvody části Romů k emigraci, je prostý populismus, tedy sklon nikoliv vážít fakta a argumenty, ale pouze říkat to, co chtějí posluchači slyšet, a získávat tak jejich přízeň, případně volební hlas. Názor, že Romové emigrují výlučně pro peníze, zastává pravděpodobně většina příslušníků majority, takže zpochybňovat ho znamená nést riziko újmy na popularitě. Dále slouží uvedené zjednodušení politikům k tomu, aby popřeli zodpovědnost státu a jeho institucí za problém, který emigrace Romů představuje: *problémem nejsou podle nich podmínky, ve kterých mnozí Romové v ČR žijí, ale nezodpovědné nebo zjištěné jednání osob, kteří se snaží emigrovat.* Vládní politici, jakým byl v době vzniku citovaného výroku i Miloš Zeman, mají zvláštní motivaci k takovému podání: musí udržovat dobré vztahy se zeměmi, ve kterých emigrující Romové žádají o azyl a které jsou bez výjimky nejbližšími spojenci a partnery ČR. Vládní politici proto považují za nutné jednak tvrdit, že situace v ČR je pro Romy lepší, než ve skutečnosti je, jednak souhlasit s azylovou politikou cílových států, které většinu žádostí o azyl, podaných Romy z ČR, odmítají jako málo odůvodněné. Shrňme nyní, k čemu jsme došli při uvažování o informačních manipulacích, které se vyskytují v prvním citátu: o azyl požádalo od roku 1990 v cizině již mnoho tisíc Romů. V tak velké skupině jsou individuální důvody k odchodu nutně velmi různorodé a nelze je zjednodušit na jediný z nich. To, že tyto důvody nejsou v cílových zemích přijaty jako dostatečné pro udělení azylu, ještě neznámá, že nepředstavují osobní lidský problém pro mnoho odcházejících Romů a občanský problém pro zemi, kterou opouštějí.

Postoj politiků k emigraci Romů

Otázky k textu a k diskusi

- Podívejte se na graf I. a znovu si přečtěte text 2.9.A
- Je sousloví „drtivě klesl“ použito přiměřeně? Použili byste stejný popis pro pokles, který je z grafu patrný? Jestliže lze říci, že počet žádostí drtivě klesl, proč Británie zavedla o rok později letištní kontroly, které měly tento počet snížit?
- Souhlasíte s tím, že uvedená čísla jsou „jednoznačným důkazem“, že „v drtivé většině, ne-li ve všech případech“ je emigrace Romů motivována dávkami, které jsou žadatelům o azyl vypláceny na základní životní potřeby?
- Pokud ano, jak vysvětlíte jednání lidí, kteří o azyl požádali po dubnu 2000?
- Pokud ne, jaká je vaše interpretace a odhad důvodů, pro které Romové žádají o azyl v zahraničí?
- Obhajte svůj názor v diskusi s kolegy.
- Jaká různá vysvětlení pro vývoj počtu žádostí, včetně výrazných výkyvů, vás napadnou?
- Text článku zjevně nepočítá s tím, že lidé jsou různí a že jev jako emigrace části občanů ČR se vyvíjí v čase. Čím by bylo možno podle vás takovou zobecňující představu odůvodnit?
- Čeho si myslíte, že chtějí dosáhnout lidé, a zejména politici, kteří zjednodušují problém emigrace Romů na uvedené schéma?
- Jmenujte různé důvody, pro které se úřady, politici a veřejnost určité země brání imigraci.

Odvolací řízení

Cíle

studenti

- jsou schopni přijmout zodpovědnost za přijaté rozhodnutí
- chápou konkrétní možné důvody romské emigrace
- jsou schopni kriticky a racionálně argumentovat
- dokážou odlišit racionální a emocionální argumentaci

Velikost skupiny

12 studentů v rolích, ostatní jako pozorovatelé

Čas

45 minut, z toho:

- 10 min. příprava
- 20 min. vlastní řízení
- 5 min. na rozhodnutí poroty
- 10 min. závěrečná diskuse

Pomůcky a příprava

- kopie karet s rolemi
- text 2.10 (rozhovor) – kopie pro každého

Popis / postup

1. Rozdejte studentům kopii textu a vyzvěte je, aby si každý z nich text přečetl.
2. Stručně shrňte obsah článku a popište následnou dramatizaci. Bude se jednat o situaci žadatelů o azyl, odmítnutých v prvním kole (u imigračního úřadu MV VB). Nositelem žádosti o azyl je otec rodiny, jemu je také v textu věnován největší prostor. Pro ztraktivnější aktivitu jsou domyšleny další postavy a strany sporu – viz dále.

Aktivita v žádném případě nezohledňuje přesný postup azylového řízení ve Velké Británii.

3. Seznamte studenty s jednotlivými stranami řízení:
  - úřad Zvláštního rozhodce – předseda + dva přísedící
  - rodina žadatele – otec, matka a starší dítě
  - zástupci MV Velké Británie (Home Office) – tříčlenný tým
  - obhájci žadatele – tříčlenný tým

Odvolací řízení

4. Rozdejte 12 studentům karty s rolemi, myslete na to, že předseda senátu Zvláštního rozhodce bude zároveň řídit celou diskusi. Herci dostanou pouze svoji roli, pozorovatelé mají k dispozici všechny karty. Poučte porotu, že po skončení rozpravy musí úřad Zvláštního rozhodce vynést verdikt, nedojde-li ke konsensu, pak rozhoduje prostou většinou.
5. Dejte studentům cca 5 min na nastudování role a upravte učebnu tak, aby odpovídala uspořádání při soudním líčení.
6. Pozorovatelé si vedou samostatné poznámky o řízení a na konci každý sám za sebe rozhodne, zda azyl udělit, či neudělit.
7. Dejte signál k počátku hry, nejpozději po 20 minutách ukončete.
8. Zjistěte většinový názor na udělení azylu a v kritické diskusi se studenty porovnejte s rozhodnutím poroty.

Hodnocení / reflexe

Zeptejte se herců, zda se byli ochotni ztotožnit se svojí rolí. Pokuste se zjistit, zda bylo řízení úřadu Zvláštního rozhodce spravedlivé. Pokuste se zodpovědět na otázku, zda argumenty užívané herci byly spíše racionální či emocionální. Ptejte se studentů, který druh argumentů na ně působí silněji a proč. Diskutujte, zda měl žadatel vážný důvod opustit ČR a pokusit se žít jinde. Zeptejte se studentů, co by udělali na jeho místě.

Odvolací řízení

Text 2.10

Pohovor azylového řízení

(autentický záznam rozhovoru žadatele z České republiky s pracovníkem úřadu Zvláštního rozhodce, který rozhodoval o odvolání žadatele proti zamítnutí jeho žádosti Imigračním úřadem: překlad z angličtiny, pravá jména jsou nahrazena smyšlenými. Podtržené otázky jsou standardní součástí formuláře, zatímco nepodtržené doplnil úředník, který rozhovor vedl.)

Co vás vedlo k rozhodnutí opustit vaši zemi? Uveďte, prosím, detaily okolností, které vedly k vašemu odchodu.

Před třemi nebo čtyřmi týdny prohodili skinheads popelnici skrz okno mého bytu. Můj syn Pavel, kterému jsou 3 roky, má vrozenou srdeční vadu.

Z čí strany jste trpěl perzekuci, újmu (harm) nebo ublížení (harassment), a proč? Jmenujte skupinu nebo organizaci.

Ze strany skinheads, protože jsme Romové.

Jakou formu měla tato perzekuce nebo ublížení? Uveďte, prosím, detailní popis všech událostí včetně dat, pokud možno.

Před třemi nebo čtyřmi týdny prohodili skinheads popelnici skrz okno mého bytu. Já jsem byl v práci, ale má žena a tři děti byly všechny doma. Bylo to ve dvě nebo ve tři odpoledne. Řvali rasistická hesla, třeba „Cikáni do plynu“.

Jaké jiné případy perzekuce nebo ublížení jste zaznamenal?

Můj syn Martin byl napaden ve škole. Je mu 7 let.

Co se přesně stalo?

Nevím, kdo to udělal. Přišel ze školy s modřinami na bradě a na stehně.

Kdo to podle Martina udělal?

Ostatní chlapi. Nevíme, jestli byli ze školy, nebo ne. Stalo se to, když šel ze školy.

Kdy se to stalo?

Asi před šesti týdny.

Nějaké další případy perzekuce nebo ublížení?

V létě 1999 mi skinheads zlomili čelist. Byli jsme se ženou ve vinárně. Když jsme odcházeli, 5 nebo 6 skinheadů nás napadlo a zbil. Má žena měla pohmožděny a já jsem měl zlomenou čelist.

Datum útoku?

Nepamatuji si.

Odvolací řízení

Pamatujete si měsíc?

Červen nebo červenec 1999.

Byl jste léčen?

Byl jsem tři dny v nemocnici. Operovali mne. Dali mi do čelisti drát, aby tak spojili odlomené části. Místo pak měsíc hnisalo.

Byli postiženi všichni členové vaší rodiny? (myšleno obecně, nikoliv v rámci poslední jmenované události – pozn. autora)

Ano.

Bylo možné požádat o ochranu policii nebo úřady? Pokud ne, proč?

Lékař v nemocnici informoval policii. Když mne propustili, policie přišla ke mně domů, aby mě vyslechla. My jsme útočníky nepoznali – myslím, že nebyli z našeho města.

Policie, pokud vím, nikoho nechytla.

(Na tomto místě je ve formuláři zaznamenáno, že zmiňovaný druh perzekuce/ubližení patří mezi ty, které jsou vyjmenovány v textu Úmluvy OSN o právním postavení uprchlíků z r. 1951 jako kritéria pro získání statutu uprchlíka.)

Byl někdo zraněn během toho útoku s popelnicí?

Naštěstí se jen rozbilo okno.

Co se stalo potom?

Přišla policie. Vyslechli nás, ale nikoho nechytli.

Proč hodili popelnicí do okna právě vám?

Byli opilí a věděli, že v bytě žijí Romové. Bydlíme v domě se třemi byty. Ostatní dvě rodiny nejsou romské.

Ohlásil jste, že Martina ve škole bijí?

Ne.

Proč ne?

Jen jsem šel promluvit s učitelkou. Řekla, že se to stalo mimo školu, takže to není její věc.

Má Pavlova srdeční vada něco společného s tím, že jste se rozhodli přicestovat do Spojeného království?

Bojím se, že kdyby ho někdy praštili v blízkosti srdce, mohlo by mu ho poškodit.

Je nějaký jiný incident nebo příklad perzekuce, o kterém byste mi chtěl říci?

Ne, myslím, že jsem zmínil všechno.

Odvolací řízení

Vaše poslední zaměstnání?

Pracoval jsem 8 let jako lakýrník v továrně Škoda.

Dokdy jste pracoval?

Skončil jsem před dvěma týdny, když jsem se rozhodl odjet ze země.

Máte nějaké dokumenty o vašem zaměstnání?

Ne, nechal jsem je doma.

Máte nějaké lékařské záznamy o té zlomenině čelisti?

Ne, nepodařilo se mi je získat od obvodního lékaře.

K jaké rase, etnické skupině nebo národnosti patříte?

Jsem Rom.

Žijí ve vaší vesnici / městě další příslušníci stejné rasy, etnické skupiny nebo národnosti?

5 nebo 7 romských rodin na našem předměstí.

Je nějaký důvod, proč jste se nemohl přestěhovat do jiné vesnice, města či do jiné části země?

Myslím, že je to v České republice všude stejné. (...)

Na cestě do Spojeného království jste projížděl přes Německo, Belgii a Francii.

Požádal jste o azyl v některé z těchto zemí?

Ne.

Proč ne?

Všichni mluví o Anglii. Že tady není rasismus.

Byl jste někdy odsouzen za trestnou činnost? Pokud ano, uveďte detaily včetně data a trestu, ke kterému jste byl odsouzen.

Ne.

Pokud je něco dalšího, co považujete za důležité pro vaši žádost, a neuvedl jste to jinde v tomto dokumentu, uveďte to, prosím, zde, a použijte, pokud je to nutné, další arch papíru. Měl byste zde uvést všechny okolnosti hodné zvláštního zřetele nebo jakékoliv humanitární důvody, pro které byste neměl být deportován ze Spojeného království, pokud Vaše žádost o azyl bude zamítnuta.

Bojím se o bezpečnost svých dětí.

Karty s rolemi *(k okopírování pro účastníky)*

Předseda úřadu Zvláštního rozhodce

Jste předsedou úřadu, který má definitivně rozhodnout o osudu žadatele o azyl i jeho rodiny. Jste si plně vědom vážnosti svého úřadu, vystupujete rázně, ale maximálně seriózně, jste zkrátka vzorným úředníkem jejího Veličenstva. V rámci řízení úzkostlivě dbáte na to, aby všechny strany měly možnost plně vyjádřit své argumenty a nebyly „ukřičeny“ průraznějším protivníkem. Žadatel o azyl vám není ani milý, ani nemilý, jste zkrátka profesionál. Při svém rozhodování jste nicméně ovlivněn skutečností, že do Velké Británie míří denně velké množství utečenců ze zemí, ve kterých je situace objektivně horší než v České republice. Celý proces závisí na vašem řízení, jednotlivé osoby nesmějí mluvit bez vašeho vyzvání.

Přisedící úřadu

Jste přisedícím úřadu, který má definitivně rozhodnout o osudu žadatele o azyl i jeho rodiny. Žadatel o azyl vám není ani milý, ani nemilý, jste zkrátka profesionál. Při svém rozhodování jste nicméně ovlivněn skutečností, že do Velké Británie míří denně velké množství utečenců ze zemí, ve kterých je situace objektivně horší než v České republice. Předseda úřadu vám není zrovna sympatický, nemůžete mu zapomenout, že vás služebně předběhl.

Přisedící úřadu

Jste přisedícím úřadu, který má definitivně rozhodnout o osudu žadatele o azyl i jeho rodiny. K žadatelům o azyl máte niterný vztah, vždy si dokážete představit sebe na jejich místě. Tento přístup k žadatelům o azyl vás nicméně nezbavuje schopnosti být objektivní a nahlížet na celý proces analyticky. Některé pracovníky Home Office zrovna nemilujete a považujete je tak trochu za omezence.

Otec rodiny

Jste otec rodiny, nositel žádosti o azyl. S emigrací jste dlouho nesouhlasil a přesvědčily vás až racionální argumenty její nezbytnosti. Tyto argumenty jste schopen zcela pregnantně definovat. Vyčítáte si, že nemáte konkrétní důkazy perzekuce v ČR, občas na tuto skutečnost zapomínáte při rozhovorech s britskými autoritami.

Karty s rolemi *(k okopírování pro účastníky)*

Matka rodiny

Jste matka rodiny. Od počátku jste byla hnacím motorem diskusí o nezbytnosti emigrace. Bezpečnost vašich dětí je pro vás vším, pouhá teoretická možnost jejich ohrožení vás zbavuje schopnosti racionální debaty. Psychickou újmu, kterou vašemu tříletému synovi Pavlovi způsobili skinheadi, považujete za újmu vlastní. O návratu do vlasti v žádném případě neuvažujete, v případě neudělení azylu v Británii budete trvat na dalších pokusech v jiných zemích.

Starší syn Martin, sedmiletý

Jsi starší syn Martin, sedmiletý. Máš za sebou jedno rasové napadení ve škole v ČR. Zpočátku jsi z emigrace neměl radost, ale na rozdíl od rodičů se už domluvíš anglicky a začíná se ti tu líbit víc než doma.

1. pracovník Home Office

Jste pracovníkem Home Office. Případ této rodiny jste už jednou seriózně prozkoumal a došel k závěru, že se jedná o ekonomickou emigraci, a proto rodina nemá na azyl nárok. Úřad Zvláštního rozhodce berete jako profesionální úředník maximálně vážně, nicméně si nedokážete představit skutečnost, která by vaše rozhodnutí mohla zvrátit.

2. pracovník Home Office

Jste pracovníkem Home Office. Případ této rodiny jste už jednou seriózně prozkoumal a došel k závěru, že se jedná o ekonomickou emigraci, a proto rodina nemá na azyl nárok. Úřad Zvláštního rozhodce berete jako profesionální úředník maximálně vážně, nicméně si nedokážete představit skutečnost, která by vaše rozhodnutí mohla zvrátit.

Karty s rolemi *(k okopírování pro účastníky)*

Pracovnice Home Office

Jste pracovnící Home Office. Pracujete v této pozici již 35 let a na žadatele o azyl máte svůj názor. Nepochybujete o tom, že žadatel vám neřekl celou pravdu, že některé důvody zveličil a jiné naopak zamlčel. Uznáváte teoretické právo na azyl, ale když se podíváte na svoji dlouholetou praxi, jste přesvědčena, že reálný nárok mělo jen několik málo jedinců.

Oficiální obhájce rodiny

Jste oficiálním obhájcem rodiny. Jste perfektním profesionálem a znáte všechny profesní kličky, které mohou vést k pozitivnímu rozhodnutí. K žadatelům o azyl máte rozporuplný vztah; ne vždy věříte oprávněnosti jejich žádosti o azyl, ale pro vás jsou to prostě klienti.

Asistent obhájce

Jste asistent obhájce. Neustále zdůrazňujete, že oficiální formulář neposkytl žadateli o azyl dostatek prostoru vylíčit plně svůj příběh. Striktní rozdělení důvodů udělení azylu na politické a ekonomické neuznáváte, v tomto směru si naprosto nerozumíte se svým šéfem.

Občanský zmocněnec rodiny

Jste horlivým zastáncem Anglie – kolébky demokracie a právo na azyl považujete za nezpochybnitelné. Dlouhodobě sledujete situaci romské menšiny v ČR a jste schopni v tomto směru argumentovat citací konkrétních kauz. S rodinou jste osobně spřízněni a o pravdivosti jejich argumentů nepochybujete.

Literatura k tématu

Doporučená literatura:

- Hübschmannová, Milena: Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit, Olomouc 1993.
Romové v České republice, Socioklub 1999.
Romano džaniben, časopis romistických studií.
Manuš, Erika: Jdeme dlouhou cestou, Praha 1998.

Použitá literatura:

- Bakalář, Eduard: Nové psychohry, Společenské hry pro všestranný rozvoj osobnosti. Portál, Praha 1998.
Baršová, Andrea: Sídlní koncentrace a segregace menšin. In: Romové ve městě. Socioklub 2002.
Daniel, Bartoloměj: Dějiny Romů. Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. Olomouc 1994.
Dzurko, Ruda: Jak mě vzali do soupisu. In: Romano džaniben, č.4/1994, Nadace Romano džaniben 1994. Nadace Romano džaniben, 1994.
Ferková, Ilona: Čorde čhave (Ukradené děti). Vydalo Společenství Romů na Moravě, 1996.
Gellner, Ernst: Národy a nacionalismus. Praha 1993.
Horváthová, Emília: Cigáni na Slovensku. Bratislava 1964.
Hübschmannová, Milena: Od etnické kasty ke strukturovanému etnickému společenství. In: Romové v České republice, SOCIOKLUB 1999.
Hübschmannová, Milena: Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit, Olomouc 1993.
Hübschmannová, Milena: Jsou Romové Cikáni? In: Čeština doma a ve světě, 1993.
Hübschmannová, Milena: Rom-base, Graz 2002.
Hübschmannová, Milena. Athingani – O Roma andre Byzantsko imperija, Athingani – Romové v Byzantské říši, Romské dějiny, 15 díl. In: Amaro Gendalos.
Hübschmannová, Milena: Co napovídá o romské rodině tradiční seznamovací ceremoniál. In: Romano džaniben 1–2/96.
Hübschmannová, Milena: Amari abeceda – Naše abeceda. Fortuna Praha.
Hübschmannová, Milena, Šebková, Hana, Žigová, Anna: Romsko-český a Česko-romský kapesní slovník, Fortuna 1998.
Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny. In: Romano džaniben 1–2/96.

Literatura k tématu

- Hübschmannová, Milena: Slovesná tvorba slovenských Romů, přehled jednotlivých žánrů. In: Slovenský národopis I., 36 – 1988. Bratislava 1988.
- Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A., Andrš, Z.: Godaver lava phure Romendar – Moudrá slova starých Romů, Apeiron 1991.
- Jurová, Anna: Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945. Košice 1993.
- Kalibová, Květa: Romové z pohledu statistiky a demografie.
In: Romové v České republice, Socioklub 1999.
- Kostić, Svetislav: O dvou indických pojmenováních jiných etnik. In: Romano džaniben 4/98.
- Légeois, Jean-Pierre: Roma, Gypsies and Travellers, Council of Europe. 1994.
- Matras, Yaron: Rüdigerův příspěvek k objasnění původu romštiny.
In: Romano džaniben 3–4/99.
- Moulisová, Marcela: Problémová stránka života Romů. Stereotypy, porozumění, realita, směry prevence. In: Menšiny a migranti v České republice, Praha 2001.
- Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994
- Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999.
- Kladivová, Vlasta: Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Olomouc 1994.
- Rochow, Ilse: Hereze Athinganů v 8. a 9. století a otázka jejich dalšího osudu.
In: Romové v Byzanci, Indologický ústav FF UK, Praha 1998.
- Rochow, Ilse, Matschke, Klaus-Peter: Nově o Cikánech v Byzantské říši na přelomu 13. a 14. století. In: Romové v Byzanci. Indologický ústav FF UK, Praha 1998.
- Romské hádankové karty – Romane karti garude lavenca, Romano džaniben, Praha.
- Slovník spisovného jazyka českého. ČAV – Ústav pro jazyk český, Academia Praha 1989.
- Šimáček, Martin: MF DNES, 9. srpna 2001, Nevraživosti mezi lidmi zvolna ubývá (zkráceno).
- Svobodová, Marie, Kovařík, Jiří, Niederle, Petr: Cikánské děti v náhradní rodinné péči.
Organizační odbor ministerstva práce a sociálních věcí ČR, 1981.
- Šalanda, Bohuslav: Oběť a obětní beránek pohledem folkloristy. Katedra etnologie FF UK.
- Šebková, Hana a kol.: Úloha nejstaršího syna v tradiční romské rodině.
In: Romano džaniben 1–2/96.
- Šebková, Hana: Romaňi čhib – učebnice slovenské romštiny, Fortuna Praha 1999.
- Žigová Anna a kol.: Nejstarší sestra a její postavení v tradiční romské rodině.
In: Romano džaniben 1–2/96.
- Žlnayová, Edita a kol.: Postavení a úloha ženy-matky a muže-otce v rómskej rodine.
In: Romano džaniben 1–2/96.

